

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Peștera Urșilor din Chișcău, Bihor

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

**Simina BALINT, George BĂLAN, Valerica DRAICA, Flaminia FAUR,
Radu ROMÂNAȘU, Florin SFRENGEU**

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGLU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDAȚIA:

Viorel FAUR,
secretar general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLINAȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea,
Aleea Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0729 845 160

CUPRINSUL:

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Florin SFRENGEU**, *Aspecte privind situația demografică din nord-vestul României în secolele VIII – IX*.....1
- **Simina BALINT**, *Activitatea culturală a lui Gheorghe Sofronie în orașele Cluj și Sibiu*.....17
- **Radu ROMÎNAȘU**, *Activitatea culturală inițiată de Casa Națională a Județului Bihor în perioada interbelică*.....38

BISERICĂ ȘI SOCIETATE

- **Valerica DRAICA**, *Creștinismul poporului român*.....83

LITERATURĂ

Poezie

- **George BĂLAN**, *Crez, Tătuța, Vis de ploaie, La fântâna* 86

Proză

- **Flaminia FAUR**, *Gura lumii, Plictiseală, Dezamăgire*.....90

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Florin SFRENGEU

ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ
DIN NORD – VESTUL ROMÂNIEI ÎN SECOLELE VIII-IX

Lipsa unor evidențe statistice face dificilă evaluarea numerică a populației din spațiul carpato-dunăreano-pontic. Pentru Europa de Vest această statistică s-a putut efectua pe baza registrelor parohiale, rezultând circa 14,7 milioane de locuitori la începutul secolului al VII-lea. Pentru spațiul românesc, cercetările arheologice sunt singurele în măsură să ofere date care ar putea fi luate în considerare, însă se impun anumite rezerve din cauza „petelor albe” de pe teritoriul României, aflate în afara perimetrului cercetărilor, a caracterului restrictiv al datelor obținute prin cercetări de teren și a lacunelor existente în interpretarea rezultatelor arheologice. Anumite evaluări demografice au fost făcute pe baza numărului așezărilor și a necropolelor descoperite, pentru secolele VI-VII fiind vorba de aproximativ 400 de obiective, multe dintre așezări continuându-le pe cele din secolele anterioare (III-VI), ele dăinuind și în secolele VIII-XI. Civilizația din acest spațiu geografic are, în cursul secolelor VII-IX, trăsături de evident caracter romanice, documentând o numeroasă populație românească constituită din punct de vedere etnic și lingvistic, însă trebuie să se țină seama și de prezența unor populații migratoare, precum slavii, avarii și bulgarii¹.

Cercetările arheologice din ultimele cinci decenii au dus la descoperirea a numeroase situri care documentează existența unor așezări, constatându-se pentru perioada secolelor VIII-IX o creștere importantă în toate zonele geografice. Arheologia așezărilor poate fi considerată cercetare fundamentală pentru secolele amintite, deoarece contribuie în mod substanțial la înțelegerea istorică reală a vieții societății. „Punând în centrul atenției sale așezarea-satul, târgul, cetatea, casa gospodăria, economia agro-pastorală și meșteșugurile, arheologia așezărilor din România studiază global și total sistemul vieții sociale, istoria comunităților, a oamenilor, a omului în accepțiunea sa cea mai adevărată”².

Explicația pentru numărul relativ mare de așezări din perioada secolelor VIII-IX, creșterea numărului de locuințe în așezări prin spor demografic și o oarecare abundență a materialului arheologic, trebuie căutată în așa-numita perioadă de liniște politică, instalată în special după destrămarea puterii avarice la

¹ M. Rusu, Șt. Olteanu, R. Popa, Székely Z., *Situația etno-demografică în condițiile migrației slavilor, avarilor și bulgarilor*, în *Istoria Românilor*, vol. III, București, 2001, p.39-44

² S. Dumitrașcu, *Biharea. Săpături arheologice (1973-1980)*, Oradea, 1994 (în continuare S. Dumitrașcu, *Biharea...*), p.21

sfârșitul secolului al VIII-lea, dar și în momentele de răgaz apărute anterior sub „pax avarica” încă din secolul al VII-lea. Pe lângă ridicarea economică, înlăturarea puterii avare din centrul Europei a însemnat începuturile organizării politice a românilor și construirea a numeroase cetăți de pământ și lemn la sfârșitul secolului al VIII-lea și în cursul secolului al IX-lea³.

Analizarea situației etno-demografice a unei zone, la un moment dat, este strâns legată de studierea istoriei apariției și consolidării așezărilor. Studiind situația existentă în partea de nord-vest a României, S. Dumitrașcu încadrează așezările în trei tipuri principale:

“1. Așezări ce au dăinuit pe aceeași vatră vreme îndelungată, secole de-a rândul, cum este *Biharea* în jud. Bihor, dar și *Moroda* în jud. Arad sau *Unimăt* în jud. Satu Mare.

2. Așezări care au dăinuit pe aceeași întindere geografică a hotarului unui sat, a unei localități, deci existând așezări diferite și succesive, care constituie însă *crâmpie* temporale ale evoluției, dezvoltării aceleiași așezări, de aceeași comunitate în condiții naturale sau artificiale impuse (*Girișul de Criș*, jud. Bihor și altele).

3. Așezări care apar în aceeași zonă geografică, de pe valea unui râu, de pe versantul unor piemonturi, de pe terasele unor râuri sau pe grindurile câmpiei fie din mutarea succesivă impusă a unor comunități mai vechi, fie din roirea naturală, biologică a comunităților. La aceste noi așezări apărute prin mutări sau roiri din vechi comunități locale, autohtone, trebuie adăugate cele apărute prin venirea unor elemente de populații noi apărute în zonă. Subliniem că de cele mai adeseori aceste elemente s-au adăugat, din motive de facilități economice, sociale, culturale, lângă vechile comunități. Astfel apar și satele cu populație mixtă sau de alt neam.”⁴

Așezări datate în secolele VIII-IX sunt prezente în toate regiunile geografice, constatându-se o creștere importantă a numărului de puncte unde s-au făcut astfel de descoperiri. Cele mai multe descoperiri arheologice sunt rezultatul cercetărilor de suprafață și al descoperirilor întâmplătoare, puține puncte cartate au beneficiat de săpături sistematice. De-a lungul timpului au apărut o serie de repertorii care cuprind și descoperirile arheologice din perioada secolelor VIII-IX, repertorii care reflectă stadiul cercetărilor arheologice din acel moment, mereu completate odată cu descoperirea de noi situri arheologice⁵.

³ Idem, *Note istoriografice privind anul 800 e.n.*, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p.723-724

⁴ Idem, *Biharea...*, p.18

⁵ Din numeroasele lucrări apărute amintim: *Repertoriul Monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974; S. Dumitrașcu, *Ceramica românească descoperită în Crișana sec. VIII-XI*, în *Crisia*, VIII, 1978 (în continuare S. Dumitrașcu, *Ceramică românească...*), p.52-110; Idem, *Descoperirile arheologice din valea Crișului Negru și semnificația lor istorică*, în *Crisia*, XV, Oradea, 1985, p.53-61. Pentru perioada secolelor VII-XI sunt date următoarele localități: Botfei, Beliu - sat, Beliu - cetatea de pământ, Clit – Gureșul Negrilor, Groșeni – Jidovina, Răpsig, Voivodești – Archiș, din jud. Arad, Batăr, Boiu, Cărăsău, Corbești, Ginta,

Referiri la densitatea, amplasarea și dispunerea geografică a așezărilor nefortificate din vestul și nord-vestul României pentru perioada secolelor VIII-IX și IX-X sunt făcute mai recent de către C. Cosma, care cartează un număr de 152 puncte, dintre care 22 de așezări au beneficiat de săpături sistematice, în 18 așezări s-au făcut sondaje arheologice, iar alte 7 așezări au fost descoperite în urma unor săpături de salvare⁶.

O altă statistică a numărului de așezări încadrate în perioada secolelor VIII-IX de pe teritoriul Crișanei este întocmită de I. Crișan, care dă un număr de 133 de situri arheologice, dintre care 128 sunt așezări de tip sătesc și 5 peșteri. În perioada secolelor IX-X, numărul așezărilor este mai mic, fiind cartate doar 61 de așezări sătești și 3 peșteri⁷.

În zona de câmpie concentrația demografică este mai mare, dar remarcăm faptul că, multe așezări sunt amplasate în bazinele superioare ale râurilor din nord-vestul țării, în zone deluroase, aproape de zona montană. Așezările sunt situate în apropierea râurilor sau a unei surse de apă, văile principalelor râuri fiind și principalele căi de comunicație. Așezările din câmpie ocupau treapta mai înaltă, împădurită a acesteia, precum și grindurile din zona mlăștinoasă, locuri mai ușor de apărat și care ofereau condiții propice pentru trai. Așezările din zona deluroasă

Ianoșda, Petid, Petrani, Râpa – Sub-Pădure, Râpa – Dealul Morilor, Șoimi, din jud. Bihor (p.58); Idem, *Repertoriul descoperirilor arheologice de pe Crișul Repede*, în *Crisia*, XVI, 1986, p.687-715. În epoca veche românească sunt încadrate următoarele descoperiri întâmplătoare și localități: Călățea (com. Aștileu) – Peștera Călățea, Cefa – Sub Pădure, Girișul de Criș – Roman, Râturi, Gherand și vatra satului, Lorău (com. Bratca) – Peștera Boiului, Oradea – Salca și Salca Ghetărie, Sănicolau Român – La Ier și Bereac, Sântanadrei – La Pepinieră, Șuncuiuș – Peștera Ungurului, Vadu Crișului – Peștera Deventului și Peștera nr. 2; cimitire și morminte: Oradea – Salca Ghetărie; M. Blăjan, E. Dörner, *Probleme de demografie istorică pe baza studiului căldărușelor de lut (sec. XI-XII), descoperite pe teritoriul județului Arad*, în *Ziridava*, X, 1978, p.123-138; Al. V. Matei, *Repertoriul de așezări și descoperiri aparținând secolelor IV-IX de pe teritoriul jud. Sălaj*, în *AMP*, III, 1979, p.475-477; E. D. Pădureanu, *Contribuții la repertoriul arheologic de pe valea Mureșului Inferior și a Crișului Alb*, în *Crisia*, XV, 1985, p.27-29; Gh. Lazin, M. Hep, *Așezări și descoperiri din secolele V-IX în jud. Satu Mare*, în *ST*, 8, 1990, p.79-86; I. Stanciu, *Vestigii medievale timpurii din jud. Satu Mare*, în *StCom. Satu Mare*, 13, 1996, p.71-91; Némethi J., *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, București, 1999; *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior*, Timișoara, 1999; I. Stanciu *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în *Arh Med*, III, 2000 (în continuare I. Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie...*), p.127-191; D. Băcuț-Crișan, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sălaj. Descoperiri de suprafață din secolele VII-XIII d. Ch.*, în *AMP*, XXIII, vol. I, 2000, p.521-575

⁶ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d.H.*, Cluj-Napoca, 2002 (în continuare C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*), p.25 și anexa nr.1 de la p.243. Menționăm că limitele geografice ale teritoriului investigat de autor sunt: râul Mureș la sud, Munții Maramureșului în partea de nord-est, Carpații Occidentali spre est și frontiera României cu Ungaria spre vest.

⁷ I. Crișan, *Așezări rurale medievale din Crișana (secolele X-XIII)*, Oradea, 2006 (în continuare I. Crișan, *Așezări rurale...*), p.19-20 și anexele 1 de la p.265-271 și 2 de la p.272. Teritoriul avut în vedere are următoarele limite geografice: râul Mureș la sud, râul Someș la nord, frontiera cu Ungaria la apus și Munții Apuseni la răsărit, incluzând aici Silvania aflată între Munții Plopișului și Munții Meseșului.

erau situate pe terase, pe panta sau la baza dealurilor, locuri bine apărate natural, înconjurate de păduri.

Numărul mare de așezări din anumite regiuni se datorează poate și interesului manifestat de arheologi pentru studierea acestora (de ex: zona Crișului Repede și a Bihariei, zona Careiului, zona Barcăului, zona Crasnei), pe când anumite zone încă nu au fost cercetate suficient arheologic.

Alte motive, extrem de importante, sunt legate de situația geografică, geomorfologică și pedologică a teritoriului nord-vestic al României de la sfârșitul primului mileniu. Pe câmpia înaltă, aflată între piemonturile Carpaților Occidentali și Câmpia joasă a Tisei, se întindea o imensă pădure de foioase până în secolul al XVIII-lea, când a început să fie tăiată și transformată în terenuri agricole. Câmpia joasă a Tisei ce se întinde de pe cursul superior al Tisei până în Banat, cu o lățime de 80-150 km, iar în Banat până la 250 km, a fost în antichitate și evul mediu o „deltă imensă” sau mai bine spus un „șir de delte”. Aceste „delte” erau situate la confluența Tisei cu râurile: Tur, Someș, Crasna, Barcău cu Crișurile și Ierul, Mureșul, Bega și Timișul. Primăvara, datorită topirii zăpezilor, și toamna, datorită ploilor, câmpia avea aspectul unei „mlaștini imense”, din care au rămas azi mlaștinile Ecsedului, Sárretului și cele din zona Er-Barcău, la vest de Biharea. Zona era de nestrăbătut de la nord la sud în antichitate și evul mediu și foarte greu de stăpânit și supravegheat de la est la vest, însă era bogată în floră și faună, cu terenuri agricole pe grinduri, stăpânită de comunitățile locale care îi cunoșteau beneficiile, dar și capcanele⁸. În antichitate și evul mediu, aceste mlaștini erau permanent alimentate cu apă, în foarte puține cazuri uscate. Pe un curs meandrat, la est de câmpia joasă a Tisei, curge Tisa cea măloasă cu numeroase albi, în prezent fosile, dar în trecut mereu inundabile, imposibil de stăpânit. Lumea antică și medievală a fost obligată să ia în seamă aceste realități concrete, geografice și geomorfologice. „De aici deosebirea între *dominație și stăpânire efectivă geopolitică*”⁹.

Trebuie să privim cu mare precauție concentrările demografice, așa cum apar ele pe harta descoperirilor, deoarece multe dintre așezări nu au fost cercetate prin săpături arheologice sistematice, de unde rezultă că nu s-a putut face o încadrare cronologică foarte exactă. În perioada respectivă comunitățile umane erau în permanentă căutare de terenuri agricole sau pentru pășunat și din acest motiv există un număr aparent mare de așezări ce au fost cartate în anumite zone restrânse, precum cele de la Biharea, Berea-Ciumești, Carei, Ghenci, Nușfalău, Sanislău sau Plopiș, fiind foarte posibil ca multe din acestea să aparțină unei singure comunități umane¹⁰.

⁸ S. Dumitrașcu, *Considerații geomorfologice, pedologice și geografice privind nord-vestul României în epocile dacică și romană*, în *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu*, Cluj-Napoca, 2001, p. 279-286

⁹ *Ibidem*, p.281

¹⁰ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.26-27

Deplasările organizate de comunități au putut avea loc și în cadrul unor microregiuni bine delimitate, precum valea unui râu sau o anumită depresiune. Durata unei așezări a fost apreciată pe parcursul a două-trei generații. Trebuie să ținem seama și de deplasările cauzate de incendii, inundații și pericole externe, care au fost motive serioase pentru mutarea vetrei satului la mică distanță ceea ce poate confirma ideea că unele situri grupate în aceeași microzonă ar putea aparține unei singure comunități¹¹.

În unele așezări nivelul de cultură este foarte subțire sau uneori inexistent, indicând o locuire de scurtă durată. Astfel de situri au fost descoperite la Girișul de Criș – Râturi, Râpa – Dealul Morilor sau Clit. O altă categorie de așezări indică faptul că peste locuințele din nivelul secolelor VIII-IX s-au suprapus altele, din perioada imediat următoare (secolele IX-X/XI), cum este cazul sitului de la Biharea – Grădina S.A. Baraj¹².

Este greu de apreciat suprafața acestor așezări, însă s-au făcut unele estimări de către o serie întregă de arheologi care propun cifre cuprinse între 4 și 7 ha¹³. Numărul locuințelor dintr-o așezare, pentru perioada secolelor VIII-IX, a fost estimat la 20¹⁴, însă numărul locuințelor descoperite efectiv în așezările din nord-vestul României este foarte mic. În unele cazuri au fost surprinse doar una sau două locuințe și acestea distruse, iar în alte cazuri prezența lor rămâne incertă. Cu ocazia cercetărilor de suprafață, petele de culoare neagră de la suprafața solului au fost interpretate ca posibile urme ale unor locuințe, dar această observație va trebui verificată prin săpături arheologice.

Analogii pentru așezările din nord-vestul României întâlnim atât în spațiul românesc¹⁵, cât și în țările învecinate din centrul și sud-estul Europei¹⁶, însă față

¹¹ C. Cosma, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în secolele VIII-X*, în *EphemNap*, VI, 1996, p.264

¹² S. Dumitrașcu, *Biharea...*, p.77-90

¹³ M. Comșa, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, București, 1978 (în continuare M. Comșa, *Cultura materială...*), p.11-42; D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI*, Iași, 1978, p.68-69

¹⁴ Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI*, București, 1997, p.244

¹⁵ Din numeroasele lucrări publicate amintim doar câteva: A. Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, 1995; M. Comșa, *Cultura materială...*; Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI*, București, 1997; I. Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-LX e. n.*, în *Carpica*, XII, 1980, p.55-191; D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI*, Iași, 1978; O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-Carpatică*, Craiova, 1976; Székely Z., *Așezări din secolele VI-LX e.n. în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, VI-VII, 1975, p.35-49; E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967

¹⁶ I. Bóna, *VII. századi avar települések és árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban*, Budapest, 1973; V. Kotigoroško, *Novie danie k izucenum drevnei istorii slavian Zakarpat'io*, în *SlovArch*, XXV, 1, 1977, p.81-102; H. Preidel, *Slawiske Altertumskunde des Östlichen Mittel-europas im 9. und 10. Jahrhundert*, München, 1966; Z. Vazarova, *Slajawski i slavanobalgarski selista v bălgarskite zemi VI-XI vek*, Sofia, 1965

de acestea din urmă există unele deosebiri. Pe teritoriul României nu au fost descoperite așezări de tip „iurtă” și nici așezări care au săpate în jurul lor șanțuri.

Locuințele descoperite în așezări pot fi încadrate în trei categorii: 1) locuințe adâncite în pământ la mai mult de 1 m; 2) locuințe semiadâncite și 3) locuințe de suprafață. Din prima categorie fac parte puține locuințe, precum cele de la Arad (punctul din str. Armata Poporului) și Cefa (locuințele L6 și L8)¹⁷. Din a doua categorie amintim locuințele descoperite la Beliu, Biharea (punctul Grădina S.A. Baraj), Carei (punctul Bobald VI), Cefa, Moroda, Nușfalău, Râpa (punctul Sub Pădure), Sanislău, Săcășeni, Sânnicolaul Român (punctul Bereac), Vladimirescu. Menționăm că la Biharea au fost descoperite locuințe și în interiorul cetății de pământ, dateate în secolele VIII-IX, adosate valului sudic. În a treia categorie sunt încadrate locuințele descoperite la Biharea (punctul Lutărie), Carei (punctul Stația de epurare), Culciul Mare, Panic (punctul La blocuri).

Majoritatea locuințelor aveau în interior instalații de foc, grupate în patru tipuri:

1. Vetre de foc simple, formate dintr-o lipitură de lut dispusă la nivelul podelei locuinței, de regulă în centrul perimetrului acesteia, dar și în colțuri;

1. Cuptor din pietre de râu lipite cu lut;

2. Vetre de lut portative, cu gardină;

3. Cuptor săpat într-un bloc de lut cruțat¹⁸.

În apropiere de locuințe, în unele așezări (Biharea-Lutărie 3, Biharea-S.A. Insulă, Cămin, Panic-La blocuri) au fost descoperite cuptoare menajere pentru prepararea hranei și copt pâinea. Au forma ovală sau rotundă, cu un diametru ce variază între 0,40 și 1,20 m. Tot în apropierea locuințelor, într-un număr relativ mic, au fost descoperite gropi de provizii, care ulterior au devenit gropi menajere, de formă circulară sau ovală în plan și albiată în secțiune. Astfel de gropi sunt prezente în așezările de la: Carei-Stația de epurare, Căpleni-Malul Crasnei, Ghenci-Lutărie, Lazuri-Lubi Tag, Panic-La blocuri, Săcuieni-Suro Domb, Sânnicolaul Român-Bereac. În ultima așezare amintită au fost descoperite și patru cuptoare de ars ceramica, săpate în lut steril¹⁹.

Cel mai numeros material arheologic descoperit în așezări este ceramica, care pentru perioada în discuție cunoaște o anumită uniformizare. Ceramica a fost împărțită, din punct de vedere al realizării tehnologice, în unele cazuri, în două categorii principale: I) ceramică lucrată cu mâna și II) ceramică lucrată la roată; în alte cazuri în trei categorii: I) ceramică lucrată cu mâna; II) ceramică lucrată la roata cu turație medie și III) ceramică lucrată la roata cu turație rapidă; sau chiar în patru categorii: I) ceramică lucrată la roata rapidă, acționată cu piciorul; II) ceramică lucrată pe roata înceată, cu turație lentă sau medie; III) ceramică lucrată

¹⁷ I. Crișan, *Săpăturile arheologice de la Cefa-La Pădure, județul Bihor din anul 1992*, în *Crisia*, XXIII, 1993, p.14

¹⁸ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.30-31

¹⁹ *Ibidem*, p.34-35 cu bibliografia.

cu mâna și IV) ceramică lucrată cu mâna și ajustată la roata olarului (partea superioară, marginea mai ales)²⁰.

Ceramica este considerată de către S. Dumitrașcu: „una din creațiile determinante, specifice din punct de vedere etno-demografic și cultural-istoric. Este creația poporului român, de la care o preiau slavii și alte neamuri. Cercetătorul ceh D. Krandžalov a arătat încă din 1964 că linia ondulată din ceramica slavă este mult mai târzie, că slavii n-au cunoscut-o de la început și că ea a fost caracteristică ceramicii provinciale romane. Această ceramică a stat la baza dezvoltării ceramicii românești, dar a contribuit și la formarea ceramicii *slavo-bulgare*, *slavo-morave* și a celei *slavo-maghiare*. Cercetătorii maghiari – dintre care amintesc pe Kiss A., au pus în valoare, în Pannonia, cultura Keszthely, prin care se manifestă cultura materială a populației romanizate, romanice (după noi românești) de la Dunărea de mijloc și contribuția adusă de această populație la crearea civilizației și culturii din țările Europei central-estice”²¹.

Bază pe o bogată bibliografie românească și străină, studierea atentă și concretă a vestigiilor descoperite în țările din centrul, sud-estul și estul Europei, făcută de același arheolog, arată că slavii au adus cu ei, în secolele VI-VII, o ceramică deosebită de a populațiilor alături de care și peste care s-au stabilit, ceramica de tip Praga, respectiv Jitomir-Korceak. Populația romanică a avut un anumit rol în formarea culturii slave în Moravia, Croația, Serbia, Bulgaria, Ungaria și partea de sud-vest a Ucrainei. Sunt astfel delimitate două zone de cultură materială slavă: una fără influențe romanice directe, în partea nord-estică, și alta care preia elemente romanice metamorfozându-se, situată în sud-est, la care se adaugă influența îndelungată și constantă a Bizanțului²².

Ceramica descoperită în nord-vestul României, în Crișana, încadrată în secolele VIII-XI, are un nume real, după cum afirmă S. Dumitrașcu, de *ceramică românească*²³. Este o ceramică lucrată mai ales la roată, dar și cu mâna, are culoarea neagră sau cărămizie, aspect zgrunțuros, ca degresant în afară de nisip sunt folosite uneori materiale calcaroase sau scoici. Ornamentele constau din striuri, benzi de linii simple sau în val, fiind încadrată între secolele VIII-XI, în unele cazuri mai devreme, în secolul al VII-lea sau mai târziu în secolele XI-XIII²⁴. Această ceramică definește, pentru perioada secolelor VII/VIII-IX, un orizont cultural de factură autohtonă românească: orizontul *Biharea-Călățea-Crăciunești*. În aceste așezări nu a fost descoperită ceramică gălbuie sau cenușie

²⁰ Dăm doar câteva lucrări unde s-au făcut astfel de încadrări: S. Dumitrașcu, *Ceramică românească...*, p.59-83; Idem, *Biharea...*, p.180-195; I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, în AMP, XVIII, 1994, p.135-155; I. Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie...*, p.127-128; C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.99-111; I. Crișan, *Așezări rurale...*, 2006, p.23-25

²¹ S. Dumitrașcu, *Ceramică românească...*, p.84

²² *Ibidem*, p.83

²³ *Ibidem*, p.85

²⁴ *Ibidem*, p.59

fină, datând din secolele VIII-IX, astfel se exclude posibilitatea atribuirii lor etno-culturale populațiilor turce vechi, precum avarii, cabarii sau cazarii²⁵.

I. Stanciu și Al. Matei consideră că pentru orizontul secolului al VIII-lea, în Transilvania este caracteristică ceramica lucrată la roata cu turație medie, cu toate că în secolul anterior era preponderentă ceramica lucrată cu mâna, care în secolul al IX-lea este foarte rar atestată²⁶. În nord-vestul României ceramică modelată cu mâna a fost descoperită numai în asociere cu ceramica lucrată la roată (fie cu turație medie, fie cu turație rapidă). Ceramica este foarte fragmentară, fiind descoperită în așezări și doar în două cazuri în morminte. Au fost evidențiate patru tipuri principale de forme ceramice: 1) oala fără toartă; 2) tăvița; 3) țestul; 4) castronul²⁷.

La Biharea, în locuințele cercetate, nu au fost descoperite tăvițe de lut, iar ceramica lucrată cu mâna, descoperită în afara locuințelor arată, pentru perioada dintre sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea, un contact sporadic cu slavii și avarii. Împuținarea și apoi dispariția treptată a ceramicii lucrate cu mâna pe parcursul secolelor VIII-IX arată plecarea sau asimilarea elementelor slave sau avaro-slave de către populația românească²⁸.

În toate așezările, dar și în necropole, a fost descoperită ceramică lucrată la roata cu turație medie, din pastă compactă ce conține o serie de degresanți, precum: nisip, microprundiș, calcar, cioburi pisate, scoici pisate, șamotă, mică și diferite asociații între acestea. Cu toate că majoritatea ceramicii este fragmentară, s-au păstrat câteva vase întregi și fragmente de vase ce permit reconstituirea lor, alături de care se adaugă fragmentele ceramice mai mari ce permit reconstituirea grafică. Pe baza lor au fost deosebite mai multe tipuri de recipiente, fiecare cu tipologia lor: 1) oale fără toartă; 2) castroane sau boluri; 3) farfurii; 4) capace de vas; 5) carafe²⁹. Ornamentarea oalelor fără toartă s-a realizat prin incizie în pasta crudă: benzi de linii drepte orizontale, benzi de linii în val, linii mai late drepte sau în val, linii paralele de diferite lungimi trasate sub buza vasului vertical,

²⁵ Idem, *Biharea...*, p.180-195 și 245-247

²⁶ I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, în *AMP*, XVIII, 1994, p.143-148

²⁷ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.99-103, unde sunt prezentate pe larg aceste tipuri ceramice. La anexa nr. 5 de la p.251-254 apar următoarele așezări unde s-a descoperit și ceramică lucrată cu mâna: Baba Novac-punct neprecizat, Beliu-punct neprecizat, Berea-Lutărie, Berea-Grădina cu flori, Biharea-Lutărie 3?, Boiu Mare-La pod, Bozânta Mică-Grind, Carei-Stația de epurare, Cefa-La pădure, Cheșereu-Dealul izvorului, Cociuba Mare-Cohărești, Culciu Mare-Boghilaz, Culciul Mic-Dosul Văii, Ghenci-Lutărie, Ghenci-Grădina imobil nr. 329, Lăpușel-Ciurgău, Lăpușel-Mociar, Mesteacăn-La Parhon, Mișca-Fântâna Sasului, Moroda-Săliște, Nușfalău-Râtul Mare, Nușfalău-punct neprecizat, Oarța de Jos-Vâlceaua Rusului, Panic-La blocuri, Popeni-Cuceu-Pe Pogor, Prislop-Ograde?, Sanislău-Drumul spre Horea, Sănicolaul Român-Bereac, Vadu Crișului-Peștera nr. 2, Valea lui Mihai-punct neprecizat, Vălenii Șomcutei-Ograda Budenilor, Voievozi-Cilogoș.

²⁸ S. Dumitrașcu, *Biharea...*, p.246

²⁹ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.103-109, anexa nr. 5 de la p.251-254, anexa nr. 10 pentru tipurile de ingrediente prezente în pasta ceramicii realizate la roata cu turație medie, anexa 11 pentru nuanțele de culori ale aceleași ceramici.

impresiuni realizate cu un obiect ascuțit sau cu unghia, ornament realizat cu roțița și diferite asociații între ele. Ornamentele sunt dispuse în partea superioară a oalelor, până la jumătatea vaselor sau puțin mai jos. Fundurile de oală reprezintă o cantitate importantă în cadrul acestui tip ceramic fiind distinse trei tipuri: 1) funduri de oale perfect drepte; 2) funduri de oale care dispun de o arcuire interioară puțin pronunțată; 3) funduri de oală sub forma unui picior exterior mai mult sau mai puțin pronunțat³⁰.

Pe fundurile de oale sunt prezente semne în relief, interpretate ca și mărci de olar, majoritatea sunt sub formă de cruce încadrate într-un cerc sau într-un pătrat, precum cele descoperite la: Bădăcini, Biharea, Ortelec, Vladimirescu³¹. Considerăm că aceste semne pot fi interpretate ca simboluri creștine³².

Numeroase analogii, pentru tipul acesta de ceramică, sunt prezente pe întreg teritoriul României³³.

³⁰ *Ibidem*, p.105-106

³¹ *Ibidem*, p.106

³² Fl. Sfrengu, *Considerații privind simbolurile creștine descoperite la Biharea*, în *AUO*, XIII, 2003, p.5-8

³³ Din vasta bibliografie amintim: I. Al. Aldea, H Ciugudean., *Noi descoperiri feudal-timpurii de la Blandiana*, în *Apulum*, XIX, 1981, p.145-149; Gh Anghel, H. Ciugudean, *Cimitirul feudal timpuriu de la Blandiana (jud. Alba)*, în *Apulum*, 1987, 24, p.179-196; Gh. Anghel, *Necropola birtuală prefeudală de la Ghiborom (Gruul fierului) județul Alba*, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p.255-271. A. Bejan, *Necropola de înhumare de sec. VIII-LX e.n. de la Timișoara- Podul Mogoș*, în *AMN*, XX, 1983; Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii materiale din sud-vestul României în sec. VIII-X. Așezarea de la Remetea Mare – "Gomila lui Pituș"*, în *Tibiscum*, 1986, 6, p.259-269; Idem, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, 1995; M. Comșa, *Cultura materială...*; Idem, *Ceramica folosită de locuitorii așezării feudale timpurii de la Dinogeția. Ceramica locală*, în *Dinogeția I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, București, 1967, p.134-228; Idem, *Câteva date referitoare la folosirea lutului ars și nears în ritualul funerar al unor morminte de incinerare din secolele VI-X de pe teritoriul României*, în *AMN*, XXXIII, nr. 1, p. 225-237, 1996; K. Horedt., *Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia*, în *SCIV*, V, 1954; Idem, *Contribuții la istoria Transilvaniei, în secolele VI-XIII*, București, 1958; Idem, *Un cimitir din sec. IX-X de la Mediaș*, în *SUBB*, II, fasc. 2, 1965, p.7-23; Idem, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986; P. Iambor, Șt. Matei, *Cetatea feudală timpurie de la Cluj-Mănăștur*, în *AIIA*, XVIII, 1975, p.291-304; Idem, *Incinta fortificată de Cluj-Mănăștur*, în *AMN*, XVI, 1979, p.599-620; Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, I, București, 1958; I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Proto-Roumains. La civilisation de Dridu. Note préliminaire*, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p.371-382; Idem, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *RRH*, 3, nr. 3, 1964, p.383-423; Șt. Pascu, M. Rusu, P. Iambor, N. Edroiu, Gyulai P., V. Wollmann, Șt. Matei, *Cetatea Dăbâca*, în *AMN*, V, 1968, p.153-202; M. Rusu, *Continuitatea daco-romană în perioada 275-568*, în *Istoria României. Transilvania*, Cluj Napoca, 1997 (în continuare M. Rusu, *Continuitatea daco-romană...*), p.177-450; V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985; Székely Z., *Unele probleme ale cercetării epocii feudale timpurii în sud-estul Transilvaniei (sec. X-XIII)*, în *Aluta*, 1971, p.141-165; Idem, *Sud-estul Transilvaniei în sec. VI-XIII*, în *Aluta*, 1974-1975, p.57-71; Idem, *Așezări din secolele VI-XI p. Ch. în bazinul Oltului Superior*, în *SCIVA*, 43, nr. 3, 1992, p.245-306; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI*, Iași, 1981; Idem, *Regiunile est-carpatică și Bizanțul în secolele V-XI*, în *România în istoria universală*, Iași, 1986, p.7-14; Idem, *Preliminariile culturii vechi românești*, în *Spațiul carpato-dunăreano-pontic în mileniul marilor migrații*, Buzău, 2003, p.127-131; E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de*

În anumite zone ale României, în perioada secolelor VIII-X s-a constatat creșterea treptată a cantității de ceramică lucrată la roata rapidă, modelată din pastă amestecată cu nisip sau microprundiș, fiind destinată contactului cu focul. Vasele lucrate la roata rapidă pot fi determinate prin particularitățile următoare: în interior sunt sesizabile „coaste” provocate de turația rapidă a roții, pe fundul vasului, în interior, există o adâncitură sau o ridicătură (umbo), iar în exterior, pe fundul vaselor apar linii concentrice dezaxate sau dungi paralele dacă desprinderea de pe roata olarului s-a făcut după oprirea acesteia³⁴. În nord-vestul României s-a constatat existența mai multor tipuri de vase modelate la roata rapidă: 1) oale fără toartă; 2) amfore; 3) carafe³⁵.

Vasele au fost decorate cu linii în val, linii paralele orizontale care formează benzi, cu rotița ce formează linii paralele și alveole oblice. Ornamentele, care apar singure sau asociate, acoperă jumătatea superioară a vaselor³⁶. În nord-vestul României și Transilvania, acest tip de olărie modelată la roata rapidă nu apare alături de vase cenușii și vase arse în mediu oxidant, din pastă fină cu decor lustruit, dar se asociază cu ceramica lucrată la roata înceată din lut amestecat cu nisip sau microprundiș, precum și cu ceramica lucrată cu mâna³⁷.

Dintre analogiile de pe teritoriul României amintim așezările: Albești-La Cetățea³⁸ (jud. Mureș), Bucov-Tioca, Rotari și Ghespari³⁹ (jud. Prahova), Cluj-

---

formare a poporului român, București, 1967; Idem, *Câteva observații despre arheologie și arheologia sec. VIII-XI pe teritoriul R. S. România*, în *Aluta*, I, Sf. Gheorghe, 1969; Idem, *Données sur l'archéologie des IV-e – XI-e siècles sur le territoire de la Roumanie. La culture Bratei et la culture Dridu*, în *Dacia*, N.S., XV, 1971, p.269-287; Idem, *Les sources archéologiques de la continuité dacoromaine*, în *AMN*, XII, 1974; Idem, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977

³⁴ I. Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie...*, p.127-191, cu descrierea pe larg a formelor și decorului, problemele datării, răspândire, concluzii, precum și un catalog al localităților din România cu astfel de ceramică.

³⁵ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.109-112, anexa nr. 5 de la p.251-254, unde sunt precizate următoarele așezări, câteva cu semnul întrebării, iar altele cu datări pe parcursul secolelor X-XI: Arad-str. Armata Poporului?, Arad-Piața V. Roaită?, Arad-Fabrica de textile TEBA?, Arad-str. Castanilor?, Beliu, Berea-Colina cu macriș, Berea-Platoul Acăstăului, Biharea-Zona centrală a incintei fortificate, Biharea-Lutărie 1, Biharea-Lutărie 2?, Biharea-Grădina SA-Baraj?, Boghiș, Carei-Stația de epurare, Culciu Mare-Boghilaz, Ghenci-Lutărie, Ghenci-Grădina imobil nr. 329, Giurtelecul Șimleului-Cârstor, Lazuri-Râtul lui Bela, Lazuri-“Lubi-Tag”, Nușfalău-Râtul Mare, Nușfalău-Halmak pataka, Nușfalău-loc neprecizat 1, Nușfalău-loc neprecizat 3, Oradea-Salca-Ghețarie, Ortelec-Cetate, Panic-La blocuri, Popeni-Cuceu-Pe Pogor, Săcuieni-Suro Domb, Sălcea-Dealul Vida?, Sănnicolaul Român-Bereac, Șeitin, Șimleul Silvaniei-Nagy Pista, Șimleul Silvaniei-Cetate, Șimleul Silvaniei-Observator, Tarcea-Via lui G. Szalos, Vadu Crișului-Peștera nr. 2, Vladimirescu-La Cetate, Vladimirescu-Pădurea vrăbiilor.

³⁶ *Ibidem*, p.111

³⁷ I. Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie...*, p.128

³⁸ Gh. Baltag, *Așezarea de la Albești-Sighișoara. Elemente inedite în cultura materială din sec. IX-X*, în *Revista Bistriței*, 8, 1994, p.75-87; Idem, *Sighișoara, jud. Mureș, I. Albești*, în *CCAR*, campania 1995, Brăila, 1996, nr.136, p.110-112

Napoca-Mănăștur-Calvaria⁴⁰ (jud. Cluj), Dulceanca⁴¹ (com. Vedea, jud. Teleorman), Gornea-Căunița de Sus⁴² (com. Sichevița, jud. Caraș-Severin), Iernut-Pe șes⁴³ (jud. Mureș), Ocița-La Ștefăluclu⁴⁴ (com. Teaca, jud. Bistrița-Năsăud), Orșova⁴⁵ (jud. Mehedinți), Remetea Mare-Gomila lui Pituț⁴⁶ (jud. Timiș), Sacoșu Mare-Burău⁴⁷ (com. Darova, jud. Timiș), Slon-La Ciugă⁴⁸ (com. Cerașu, jud. Prahova), Țaga-Hrube⁴⁹ (jud. Cluj).

I. Stanciu este de părere că apariția ceramicii modelate la roata rapidă în cantități variabile, dar constantă, în așezările menționate, trebuie pusă pe seama unei producții locale, iar perioada de timp, măcar provizorie, în care este mai bine reprezentată această ceramică cuprinde intervalul secolelor IX-X, cu indicii, în privința limitei inferioare, în secolul al VIII-lea, secolul al IX-lea fiind considerat, cu probabilitate, punctul de greutate.⁵⁰ Aceiași cercetător vede plauzibilă ipoteza ca locuitorii așezărilor, definite prin olăria lucrată la roata rapidă, să fie populația

³⁹ M. Comșa, *Contribuții la cunoașterea culturii străromâne în lumina săpăturilor de la Bucov*, în *SCIV*, 10, 1, 1959, p.81-96; Idem, *Cultura materială veche românească (Așezările de la Bucov-Ploiești)*, București, 1978

⁴⁰ P. Iambor, Șt. Matei, *Noi cercetări arheologice la complexul medieval timpuriu de la Cluj-Mănăștur*, în *AMN*, XX, 1983, p.131-146

⁴¹ S. Dolinescu-Ferche, *Habitats des Ve et VIe siècles de notre ère a Dulceanca IV*, în *Dacia*, N.S., XXXVI, 1992, p.125-177

⁴² I. Uzum, *Mărturii arheologice de civilizație veche românească descoperite în satul Gornea-Căunița de Sus*, în *Banatica*, 10, 1990, p.205-266

⁴³ M. Rusu, C. Cosma, *Iernut-Sf. Gheorghe punctul „Pe șes” jud. Mureș*, în *CCAR*, campania 1994, Cluj-Napoca, 1995, nr. 65/B, p.45; C. Cosma, *Iernut-Sf. Gheorghe punctul „Pe șes” jud. Mureș*, în *CCAR*, campania 1995, Brăila 1995, nr.73, p.64; Idem, *Iernut-Sf. Gheorghe punctul „Pe șes” jud. Mureș*, în *CCAR*, campania 1996, București, 1997, nr. 50, p.30-31; Idem, *Iernut-Sf. Gheorghe punctul „Pe șes” jud. Mureș*, în *CCAR*, campania 1997, Călărași, 1998, nr. 39, p.31-32

⁴⁴ C. Gaiu, *Săpăturile arheologie de la Ocița com. Teaca, jud. Bistrița-Năsăud*, în *Revista Bistriței*, 8, 1994, p.49-53

⁴⁵ C. Cosma, *Ceramica prefeudală și feudală timpurie de la Orșova*, în *EphemNap*, II, 1992, p.231-235

⁴⁶ A. Bejan, *Contribuții la cunoașterea culturii materiale din sud-vestul României în secolele VIII-IX. Așezarea de la Remetea Mare-„Gomila lui Pituț”*, în *Tibiscum*, 6, 1986, p.259-269; Idem, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, 1995

⁴⁷ M. Moroz-Pop, *Așezarea feudală timpurie de la Sacoșu Mare (com. Darova, jud. Timiș)*, în *Tibiscus*, 5, 1979, p.149-158

⁴⁸ M. Comșa, *Raport preliminar asupra săpăturilor executate la Slon (jud. Prahova)*, în *MCA*, 15, 1983, p.437-438

⁴⁹ D. Protase, *Așezarea autohtonă din secolele IV-VI de la Țaga (jud. Cluj)*, în *AIIA*, 28, 1987-1988, p.443-450

⁵⁰ I. Stanciu, *Despre ceramica medievală timpurie...*, p.145. “În general, utilizarea ceramicii modelată la roata rapidă pe parcursul epocii medievale timpurii este dificil să fie explicată în interiorul bazinului carpatic prin persistența unor centre de producție antice târzii sau din epoca migrațiilor (fără o conotație etnică obligatorie), fiind definibilă oricum ca o marfă de tradiție antică, poate intra în discuție influența romano-bizantină și bizantină, mediată de provinciile balcanice. În cazul ultimei explicații și cu referire la Transilvania sau vest/nord-vestul României, ar fi necesar însă să cunoaștem, în ipoteza unor relații culturale cu mediul bizantin – de presupus consistente în condițiile adaptării unei tehnologii avansate în producția ceramică – o întreagă serie de alte vestigii, or actuala documentație nu este deloc satisfăcătoare în această privință.” (p.146-147)

românească, mai ales că: „Grupurilor de populație slavă, slavo-bulgară și maghiară timpurie, depistabile pe parcursul secolelor IX-X în Transilvania prin morminte și uneori chiar categorii de materiale specifice, nu le sunt caracteristice complexe ceramice de tipul celui definit prin olăria lucrată la roata rapidă... În condițiile în care este imposibilă dănuirea unor grupuri germanice până la această dată...”⁵¹.

Fortificațiile din nord-vestul României au fost studiate, de-a lungul timpului, de un număr mare de arheologi și istorici care au încercat să lămurească, printre alte probleme, și pe aceea a momentului apariției lor⁵². Cercetările arheologice din ultimii ani de la Biharea au adus lămuriri în plus cu privire la momentul construirii cetății de pământ. Descoperirea în anii 2002-2004 a unor locuințe aflate în apropierea valului sudic al cetății de pământ, încadrate în perioada secolelor VIII-IX, precum și descoperirile din anii 1973-1976 și 1998-2001, care au pus în evidență existența unui nivel medieval timpuriu din secolele VIII-IX, arată că fortificația ar fi fost construită în acest interval de timp⁵³.

În arealul nord-vestic al României au fost descoperite o serie de morminte izolate și necropole ce aparțin perioadei secolelor VIII-IX, prezentate pe larg într-un studiu apărut recent⁵⁴. Pentru perioada secolelor VIII-IX, în nord-vestul

⁵¹ *Ibidem*, p.149-150

⁵² Din numărul mare de lucrări apărute amintim: M. Barbu, M. Zdroba, *Noi cercetări privind cetatea de pământ de la Vladimirescu*, în *Ziridava*, VIII, 1977, p.17-28; Idem, *Șantierul arheologic Arad-Vladimirescu. Campania 1977*, în *Ziridava*, X, 1978, p.101-121; Idem, *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1978*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.181-193; M. Barbu, *Săpăturile de la Arad-Vladimirescu. Campania 1979*, în *Ziridava*, XII, 1980, p.151-163; V. Boroneanț, P. Hurezan, *Cetatea de la Cladova – Reședința voievodului Transilvaniei – Pousa*, în *Ziridava*, XV-XVI, 1987, p.75-84; C. Cosma, *Fortificații din secolele X-XI din vestul și nord-vestul României. Considerații privind stadiul actual al cercetărilor*, în *AMP*, XXIII, I, 2000, p.453-495; S. Dumitrașcu, *Biharea...*; P. Iambor, *Izvoarele istorice și terminologia privind așezările fortificate din secolele IX-XIII*, în *AMN*, XXVI-XXX, 1989-1993, p.11-25; *Istoria orașului Oradea*, (coord. L. Borcea, Gh. Gorun), Oradea, 1995; E. Pădureanu, *Noi fortificații pe teritoriul jud. Arad*, în *Ziridava*, 15-16, 1987, p.29-31; M. Rusu, *Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea*, în *AIIC*, III, 1960, p. 7-22; Idem, *Cetățile transilvănene din secolele IX-XI și importanța lor istorică*, în *Ziridava*, X, 1978, p.159-171; Idem, *Cetățile Aradului*, în *Ziridava*, XII, 1980, p.189-200; A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999

⁵³ S. Dumitrașcu, *Biharea...*, passim; S. Dumitrașcu, F. Sfrengeu, M. Goman, *Săpăturile arheologice din vara anului 1998 la Biharea-„Cetatea de pământ”*, în *Crișana Antiqua et Mediaevalia*, I, Oradea, 2000, p.63-73; S. Dumitrașcu, F. Sfrengeu, *Biharea, com. Biharea, jud. Bihor*, în *CCAR*, campania 1999, Deva, 2000; Idem, *Biharea, com. Biharea, jud. Bihor*, în *CCAR*, campania 2000, Suceava, 2001; Idem, *Biharea, com. Biharea, jud. Bihor*, în *CCAR*, campania 2001, Buziaș, 2002; Idem, *Biharea, com. Biharea, jud. Bihor*, în *CCAR*, campania 2002, Covasna, 2003; Idem, *Biharea, com. Biharea, jud. Bihor*, în *CCAR*, campania 2003, Cluj Napoca, 2004; F. Sfrengeu, *Cercetările arheologice de la Biharea. Cetatea de pământ (zona de vest) din anii 1999-2000*, în *AUO*, XII, 2002, p.19-23; Idem, *Săpăturile arheologice din anii 2001 – 2002 de la Biharea – Cetatea de pământ (zona de sud)*, în *AUO*, XIV, 2004, p.11-18

⁵⁴ C. Cosma, *Necropole, morminte izolate, descoperiri funerare cu caracter incert, din vestul și nord-vestul României, în secolul VIII d. H.*, în *Adevărul omenește posibil*, Oradea, 2001, p.307-382. Studiul, cu mici modificări este publicat ca subcapitol și în C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României*, p.57-80

României se poate constata existența unui număr mic de morminte și necropole comparativ cu numărul așezărilor nefortificate. Au fost amplasate în locuri mai înalte, pe pante de deal sau grinduri, dar și în câmpie pe teren plan. S-au făcut o serie de observații privind ritualul și practicile funerare în cadrul mormintelor. Nu s-au descoperit cuie de fier sau urme de lemn care să ateste existența sicriilor în nici un mormânt. Scheletele erau așezate în poziție dorsală direct pe pământ. Într-un singur caz, la Săcuieni, se pare că defunctul a fost învelit într-un giulgiu atestat de un praf alb care acoperea fundul mormântului și obiectele de inventar. În inventarul metalic al mormintelor, un loc important îl ocupă accesoriile vestimentare din bronz și fier, piesele de harnașament și armele. În două cazuri, la Cheșereu și Săcuieni, pe lângă obiecte din metal au fost descoperite oale din lut, fusaiole și diverse ustensile, depuse ritual. La Săcuieni și Socodor, alături de cel decedat a fost depus un cal împreună cu piese de harnașament⁵⁵.

Mormintele de inhumație descoperite au fost atribuite mediului avar, pe baza faptului că „principalele tipuri de piese care constituie mobilierul funerar al mormintelor în discuție sunt artefacte specifice orizontului cultural avar, ele găsindu-și numeroase analogii în cadrul necropolelor avare... Evident că pentru secolul VIII, perioadă de timp pe parcursul căreia se datează respectivele morminte, este dificilă formularea unor concluzii tranșante cu privire la etnicitatea concretă a celor înmormântați. Faptul se datorează conglomeratului de populații de diferite etnii prezente în cadrul Chaganatului avar pe parcursul secolului VIII”⁵⁶.

O analiză a descoperirilor funerare puse pe seama avarilor este făcută și de către I. Stanciu, care afirmă că în nord-vestul României nu cunoaște cimitire avare propriu-zise, existența lor fiind doar presupusă. De altfel nu sunt cunoscute nici așezări care să poată fi atribuite populației avare, asemenea unor morminte⁵⁷. Din

---

(III *Necropole, morminte izolate, descoperiri funerare cu caracter incert* 1. *Orizontul cronologic al secolelor VIII-IX*). În tabelul nr. 1 de la p.57 (ultima lucrare citată) sunt prezentate 15 puncte arheologice care conțin vestigii funerare din perioada secolelor VIII-IX, ce corespund unui număr de 12 localități. În șase dintre acestea (Căuaș, Cheșereu, Dindești, Săcuieni, Socodor, Valea lui Mihai) au fost descoperite morminte izolate sau necropole de inhumație, iar într-un singur caz o necropolă de incinerare, la Nușfalău. O serie de artefacte, descoperite întâmplător în opt puncte arheologice (Cicârlău, Dindești, Ghenci, Girișul de Criș, Irina, Moigrad, Săcuieni-Cartierul țigănesc, Săcuieni-Dengeheghiu), au fost considerate ca obiecte de inventar ce provin din morminte. În perioada secolelor IX-X sunt încadrate 18 puncte, în care au fost descoperite morminte și necropole de inhumație certe, cuprinse în tabelul nr. 3 de la p.81 (Arad-Ceala, Biharea-Cetate, Biharea-Dealul Șumuleu, Ciumești-necropolă, Curtuiușeni-Dealul Căramidăriei, Curtuiușeni-Dealul Mănăstirii, Galoșpetreu, Măsca, Moftinu Mic, Oradea-Salca, Oradea-Cazarma Husarilor, Salonta-Movila, Salonta-Dealul Trupului, Sălacea, Șeitin, Șiclău, Tărian, Zalău), precum și șapte localități de unde provin artefacte care au fost considerate că au aparținut unor morminte (Cauaceu, Răpsig, Santăul Mic, Sântandrei, Tarcea, Valea lui Mihai, Vetiș).

⁵⁵ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...* p.58-60

⁵⁶ *Ibidem*, p.62-63

⁵⁷ I. Stanciu, *Teritoriul nord-vestic al României și Khaganatul avar*, în *AMP*, XXIII, I, 2000, p.403. Se are în vedere teritoriul delimitat la vest și nord de granița cu Ungaria și Ucraina, la sud de cursul râului Barcău, iar la est și sud-est de linia ce separă județul Maramureș de județele Suceava și Bistrița-Năsăud.

cele 16 locuri de descoperire cartate, doar 12 au fost puse în legătură directă cu o prezență avarică nemijlocită sau cu alte grupuri asociate de populații răsăritene⁵⁸. În epoca avară târzie, mai bine reprezentate sunt accesoriile pentru centură ornamentate cu grifoni și scene de luptă animalieră, încadrate la începutul secolului al VIII-lea (Căuaș, Cicârlău, Dindești, Zalău). Descoperirile se concentrează în zona vestică de câmpie: Câmpia Erului și Careilor. La sfârșitul secolului al VII-lea, se apreciază că a avut loc o extindere a Khaganatului spre Slovacia de sud-est, Austria Inferioară și, probabil, spre interiorul Transilvaniei, însă nu pare să fi dus și la o avansare în teritoriul locuit în nord-vestul României. Situația fiind explicată „prin lipsa de interes față de teritoriile neadevrate modului lor de viață sau dificil de exploatat economic ori chiar prin dorința de a fi respectat hotarul cu o populație federată, foarte probabil slavii... Locuirea efectivă a culoarelor depresionare situate mai spre răsărit nu este atestată nici măcar în această perioadă, deoarece piesele de la Zalău au loc de descoperire incert, existența celei de la Cicârlău nu poate fi confirmată și, în ultimă instanță, aceasta ar putea aparține unor morminte de tipul celor de la Nușfalău”⁵⁹.

În cazul necropolei de la Nușfalău⁶⁰, unde s-a practicat doar incinerarea în locuri special amenajate, diferite de locurile mormintelor, peste resturile cinerare, depuse direct pe podeaua cistelor sau în urne, au fost înălțate movile de pământ. În mormântările în tumuli au fost realizate în trei moduri: 1. Resturile cinerare au fost depuse în interiorul unor construcții de lemn aflate pe solul antic, alături aflându-se vase sparte ritual și obiecte din metal sau lemn; 2. În morminte în construcții de lemn, unde resturile cinerare și inventarul funerar au fost acoperite cu o lespede de gresie; 3. În morminte în care resturile cinerare erau depuse în urne, aflate la suprafața solului antic, alături de care se aflau părți ale scheletului unui cal și diferite obiecte din metal sau lemn⁶¹. Tumuli erau ridicați după ce se delimita circumferința prin depunerea unui strat de pământ gălbui amestecat cu pietriș și nisip. Peste construcția din lemn, sub formă de cupolă, era depus pământ negru amestecat cu cenușă, paie, cărbune, resturi cinerare, apoi se ridica mantaua tumulului din argilă de diferite culori amestecată cu așchii de lemn⁶².

Ceramica, principalul inventar al mormintelor, provine de la oale fără toartă, lucrată la roată din pastă degresată cu nisip și pietricele, decorată cu benzi

⁵⁸ *Ibidem*, p.421 și catalogul descoperirilor avarice de la p.426-435.

⁵⁹ *Ibidem*, p.424

⁶⁰ Torma Klára, *A limes Dacicus felső része*, Budapest, 1880, p.110-111; Hampel J., *Ásatások Szilágy-Nagyfaluban*, în *ArchÉrt*, I, 1881, p. 156-161; Idem, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Braunschweig, II, p.124-125; F. Fetzer, *Szilágysági régiségekről*, în *ArchÉrt*, XVII, 5, 1897, p.435-436; M. Comșa, *Săpăturile de la Nușfalău*, în *MCA*, VII, 1961, p. 519-529. Au fost menționați 16, iar apoi 43 de tumuli, însă numărul acestora se pare că a fost mult mai mare, mulți fiind aplatizați în urma lucrărilor agricole. Diametrul tumulilor la bază este cuprins între 6 și 37 m, iar înălțimea între 1 și 18 m, aceasta suferind modificări de-a lungul timpului.

⁶¹ M. Comșa, *Săpăturile de la Nușfalău*, în *MCA*, VII, 1961, p. 519-529

⁶² *Ibidem*, p.525

de linii în val și benzi de linii drepte. S-au descoperit și piese din metal, precum: cuțite din fier, piese de centură din bronz turnat, ornamentate prin ajurare cu motive animaliere și geometrice, mânere de fier ce provin de la găleți din lemn placate cu cercuri de fier, seceri de fier, plăcuțe din fier, dar și resturi de la țesături groase⁶³. Cimitirul de la Someșeni⁶⁴ oferă o bună analogie necropolei tumulare de la Nușfalău în ceea ce privește prezența unor elemente legate de practicile rituale, dar și din punct de vedere al numărului de tumuli. S-a remarcat faptul că cele două necropole au ca principală trăsătură comună existența, în interiorul majorității tumulilor, a unor cutii din lemn (ciste) dispuse la baza tumulilor, care sunt încadrați în categoria celor de mari dimensiuni⁶⁵.

Cele două cimitire de incinerare sunt considerate ca parte a necropolelor slave tumulare cu morminte de incinerare, descoperite pe un vast spațiu din Europa centrală și estică (Slovenia, Polonia de sud, Ucraina de sud-vest și Rusia), și care au fost datate în perioada secolelor VII-X⁶⁶. De-a lungul timpului, necropola de la Nușfalău a fost atribuită pe rând sarmaților, avarilor și slavilor⁶⁷. M. Macrea atribuie cimitirul de la Someșeni unei comunități slave, care au avut legături sau au conviețuit cu avarii⁶⁸. M. Comșa atribuie cele două necropole tumulare slavilor vestici contaminați de mediul avar⁶⁹, iar M. Rusu se referă la posibilitatea pătrunderii unei enclave a croaților albi, după înfrângerea avarilor de către franci, din zona nordică a Carpaților Păduroși⁷⁰. K. Horedt le atribuie unor triburi venite din Slovenia, marcându-se astfel limita sudică a înmormântărilor în tumuli⁷¹.

C. Cosma arată că părerile autorilor de mai sus sunt contrazise de realitățile arheologice constatate, în cadrul tumulilor, din cele două necropole: „Datele sintetizate de către H. Zoll-Adamikowa pentru necropolele tumulare slave din spațiul Europei central-estice permit atribuirea celor două cimitire de la Nușfalău și Someșeni unor grupuri de slavi răsăriteni, veniți direct din zona Donului Mijlociu și a râului Oka, care și-au păstrat nealterat obiceiul depunerii resturilor funerare în interiorul unor ciste din lemn. De altfel, prezența izolată a celor două necropole transilvănene, fără analogii directe în arealul imediat înconjurător, a fost interpretată de către H. Zoll-Adamikowa ca o pătrundere

⁶³ *Ibidem*

⁶⁴ M. Macrea, *Necropola slavă de la Someșeni (reg. Cluj)*, în *MCA*, V, 1959, p.519-527; Idem, *Șantierul arheologic Someșeni-Cluj*, în *MCA*, VI, 1959, p.515-522

⁶⁵ I. Stanciu, *Über die Slawischen Brandhügelgräber vom typ Nușfalău-Someșeni (Nordwesten Rumäniens)*, în *AMN*, XXXVI/1, 1999, p.247-250

⁶⁶ C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.68 cu bibliografia de la notele 67-70.

⁶⁷ M. Comșa, *Săpăturile de la Nușfalău*, în *MCA*, VII, 1961, p.526 unde sunt prezentate aceste păreri.

⁶⁸ M. Macrea, *Necropola slavă de la Someșeni (reg. Cluj)*, în *MCA*, V, 1959, p.525

⁶⁹ M. Comșa, *Săpăturile de la Nușfalău*, în *MCA*, VII, 1961, p.527

⁷⁰ M. Rusu, *Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romanică din Transilvania (sec. VI-X)*, în *Apulum*, IX, 1971, p.722-723

⁷¹ K. Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986

---

izolată a unor enclave de slavi estici, veniți din aria culturală Romen-Borșevo, fenomen petrecut cândva în a doua jumătate a secolului VII”⁷².

Pe baza datelor prezentate mai sus putem aprecia faptul că, în perioada secolelor VIII-IX, asistăm la o creștere importantă a numărului populației în zona investigată, comparativ cu perioada anterioară. Numărul relativ mare de așezări, descoperite în unele zone mai restrânse, ar putea aparține în realitate unei singure comunități umane, care s-a deplasat organizat în cadrul unor subunități geografice. Majoritatea așezărilor nu au beneficiat de cercetări arheologice sistematice, fapt care a îngreunat mult încadrarea lor cronologică. În schimb, inventarul funerar descoperit în cadrul mormintelor a oferit posibilitatea unor încadrări cronologice și atribuirii etnice mai exacte.

---

⁷² C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României...*, p.70

ACTIVITATEA CULTURALĂ A LUI GHEORGHE SOFRONIE ÎN ORAȘELE CLUJ ȘI SIBIU

Activitatea profesorului Gheorghe Sofronie în cadrul Extensiunii Universitare din Cluj și Sibiu

Amploarea mișcării extensioniste din cadrul Universității clujene a dovedit că aici se exercita efectiv ceea ce adesea se numea „a patra funcțiune a universității”¹, adică răspândirea științei și culturii în rândul locuitorilor, sau așa cum spunea Emil Racoviță: „datoria către obște”². Un obișnuit al conferințelor extensiunii a fost și Gheorghe Sofronie. În opinia sa, acest tip de activitate universitară nu trebuie să țină cont de distincțiile sociale și profesionale ale conferențiarului, ci doar de capacitatea de acomodare sau de revizuire a discursului științific la calitatea receptorului³.

Difuzarea culturii și științei prin intermediul extensiunii universitare, cu precădere după cooptarea cadrelor valoroase ale fostei Facultăți de Drept orădene, a avut rezultate dintre cele mai bune.

Opinia publică, dar și elita intelectuală clujeană, au remarcat prezența neobosită a profesorului Gheorghe Sofronie în acțiunea de popularizare și răspândire a cunoștințelor academice în medii cât mai diverse⁴. Activitatea extensiunii se înscria în dezideratul „trezirii conștiinței românești și accelerării inițiativelor locale”⁵.

Profesorii clujeni, printre care și Gheorghe Sofronie, și-au dat seama de importanța continuării acțiunii de descindere în toate colțurile Ardealului, acțiune inițiată de marii promotori ai Extensiunii universitare.

În noiembrie 1919, rectorul de atunci al Universității, Sextil Pușcariu, propunea organizarea unor cursuri populare pentru publicul doritor de cultură. La un moment dat s-a ajuns la inițierea unei „Universități populare”, dar formula - pentru care a optat Universitatea din Cluj - a fost cea a „extensionismului”. Extensiunea universitară, condusă de profesorul Virgil Bărbat, și-a început activitatea în noiembrie 1924, ca un nou organ științific pentru dezvoltarea culturală în afara zidurilor Universității. Ca mijloace principale, organizatorii au ales conferințele publice și publicațiile de popularizare. Membrii extensiunii au

¹ Iuliu Hațieganu, *Universitate și Națiune*, în *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”*, Cluj, 1941-1942, p.18

² *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”*, Cluj, 1929-1930, p.9

³ *Viața Ardealului*, 1934, p.10

⁴ *Clujul*, 1937, nr.876, p. 15

⁵ *Societatea de mâine*, 1935, nr. 3-4, p.17

cutreierat, cu deosebită abnegație, diferite orașe ardene, susținând zeci de conferințe și prelegeri cu tematici diferite.

Un obișnuit al acestor conferințe, în special cu tematică antirevizionistă, a fost și Gheorghe Sofronie. După părăsirea plaiurilor bihorene (unde, de asemenea, a fost un perseverent colaborator al extensiunii⁶), acesta a susținut, în perioada 1934 - 1943 un număr de peste 20 de conferințe.

Contopirea Facultății de Drept orădene cu Facultatea de Drept clujeană (prin Decretul Regal nr. 2424/ 1934⁷) a fost întâmpinată cu ostilitate de o parte din opinia publică și presa clujeană⁸. Mai mult, profesorii orădeni au fost acuzați că au militat pentru realizarea acestei contopiri, căutând astfel să satisfacă interese și orgolii personale.

Totuși, unora dintre aceștia le-au fost recunoscute meritele de promovare a culturii și științei în cadrul prelegerilor populare desfășurate sub egida Astei bihorene și a Ligii antirevizioniste din Transilvania.

În acest sens, este evidențiat aportul profesorului Gheorghe Sofronie în ceea ce privește intensificarea participării publicului la conferințele susținute de acesta⁹. Pe de altă parte, membrii Consiliului profesoral al Facultății de Drept clujene, chiar dacă inițial și-au arătat reticența față de măsura încorporării cadrelor universitare orădene¹⁰, a recunoscut că mulți profesori ai Facultății orădene aveau o bogată activitate științifică și culturală, uneori chiar o prestață profesională superioară unor profesori din Cluj¹¹.

Extensiunea universitară clujeană a desfășurat o activitate deosebit de rodnică în perioada anilor 1924-1934.

O dată cu criza economică (care s-a manifestat și în anii 1934- 1939), situația financiară a Universității clujene nu a mai permis susținerea tuturor solicitărilor extrauniversitarilor și, din acel moment, Extensiunea a intrat într-o altă etapă, care nu s-a mai caracterizat printr-o activitate la fel de intensă¹².

Pentru a aprecia și mai bine efortul depus de conferențiarilor clujeni, în neobosita lor activitate, trebuie să ne raportăm și la condițiile în care se desfășurau și organizau prelegerile universitarilor, respectiv săli neîncălzite,

⁶ Vezi *Gazeta de Vest*, pe anii 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, cu referire la articolele de propagandă antirevizionistă, semnate de Alter Scotus

⁷ *Monitorul Oficial*, 1934, nr. 192, p.4-7

⁸ *Clujul și Viața Ardealului*, pe anul 1934, cu referiri la critica măsurilor de încorporare a Facultății de Drept orădene în Facultatea clujeană și cu privire la primejdia desființării Facultății orădene în perspectiva intensificării propagandei revizioniste maghiare

⁹ *Noi*, 1934, nr.6, p.5

¹⁰ Arhivele Naționale- Direcția Județeană Cluj (în continuare: AN-DJCI), *fond Universitatea din Cluj*, dos. 177/1934-1935, f. 1-6, 9,10

¹¹ *Ibidem*, dos. 405/ 1934-1935, f.17

¹² *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”*, 1934-1935, p.372; Vasile Puscaș, *Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj, 1919-1940*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj, 1995, p. 236

neluminate, lipsa legăturilor între trenuri, neasigurarea locurilor de cazare, etc¹³. În acest context, fără îndoială, că profesorii clujeni au cheltuit multă energie și timp pentru a depăși, nu doar inconfortul, ci uneori, chiar situații vitrege¹⁴.

Totuși, așa cum afirma rectorul de atunci al Universității clujene, profesorul Florian Ștefănescu-Goangă, datorită sânguinței profesorilor, inclusiv a celor veniți de la facultatea orădeană, și datorită ajutorului primit de la Asociația Astra și de la alte asociații culturale din țară, Extensiunea a reușit să păstreze un contact viu cu populația doritoare de cultură și progres din orașele ardelene¹⁵.

Pe de altă parte, se depunea un efort vizibil în comunicarea obiectivă, într-un limbaj accesibil, a cunoștințelor științifice. Profesorului Gheorghe Sofronie i se recunoștea calitatea de a putea să-și modeleze limbajul juridic într-o formă clară, accesibilă publicului larg. Acesta a fost considerat un conferențiar deosebit de talentat, „care știa să îmbine cu măiestrie fondul cu forma, să-și îmbrace ideile în expresiile cele mai potrivite, să-și încheie frazele în modul cel mai armonios”¹⁶. De asemenea, acesta vorbea publicului cu mare ușurință, iar expunerile sale păreau că veneau de la sine, fără nici un efort¹⁷.

În deplasările sale, în cadrul Extensiunii, Gheorghe Sofronie nu expunea opiniile sale politice sau subiective, ci numai preocupările sale științifice. Orice tentativă de racolare la politic a conferențiarilor extensiunii era privită de acesta (și de ceilalți) ca o „jignire la adresa cetățenilor, ca un delict în dauna culturii și a științei țării”¹⁸.

În perioada 1934-1936, în cadrul acțiunilor Extensiunii universitare, Gheorghe Sofronie a susținut 5 conferințe, în principal axate pe tematici antirevizioniste:

- a susținut în anul 1934, la Oradea, o prelegere pe tema *Statul Național și Revizionismul sub regimul Societății Națunilor*.¹⁹ Această temă a fost reluată, în cursul anului 1935, cu ocazia susținerii unor conferințe la Universitatea din Cluj, conferințe organizate de „Societatea Studenților în Litere și Filozofie”. Conținutul acestei prelegeri apare publicat într-un număr al revistei *Gând românesc*²⁰.
- în anul 1935, la Oradea, o prelegere pe tema *Intangibilitatea hotarelor noastre*²¹.

¹³ Petre Sergescu, *Extensiunea universitară din Cluj în Banat*, p.5

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”, 1935-1936*, p.372

¹⁶ Aurelian Ionașcu, *Gheorghe Sofronie: omul și opera sa în Studii și cercetări juridice*, Editura Academiei Române, București, 1980, p.4

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Noi*, 1937, nr. 24, p.6

¹⁹ *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”, 1935-1936*, p. 373

²⁰ *Gând românesc*, 1935, p. 193-208

²¹ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj*, 1935-1936, p.51

- în cursul anului 1936, la Sibiu, o conferință pe tema *Statul național și Pactul genevez*²².
- în cursul lunii noiembrie 1936, la Cluj, o prelegere intitulată *Revizionismul maghiar în lumina dreptului internațional*²³. Conținutul acestei prelegeri apare publicat într-un număr al revistei *Gând românesc*²⁴.
- în cursul anului 1936, la Sebeș-Alba, o prelegere intitulată *Revizionismul maghiar și dreptul popoarelor*²⁵.

Începând cu anul 1936, Gheorghe Sofronie apare ca membru în cadrul structurilor administrativ-organizatorice ale Extensiunii clujene²⁶, alături de nume de referință ale acestei organizații de propagandă culturală, cum ar fi Alexandru Borza, Mihail A. Botez, Silviu Dragomir, Iuliu Moldovan, Sextil Pușcariu, Victor Stanciu, Valeriu Moldovan și Ioan Minea.

Începând cu anul 1937, activitatea Extensiunii începe să fie departe de activitatea prodigioasă din primii ei ani după înființare.

Între anii 1937-1939 sunt consemnate doar 15 conferințe ținute sub egida Extensiunii, prelegeri susținute publicului din Cluj, Satu-Mare și Sebeș-Alba²⁷.

În cadrul acestor prelegeri, două sunt susținute de profesorul Gheorghe Sofronie:

- a) la Cluj, o conferință axată pe tema *Suveranitatea românească între vechile și noile hotare*²⁸.
- b) tot la Cluj, la solicitarea „Grupării femeilor române din Cluj”, Gheorghe Sofronie susține o prelegere pe tema *Factorul religios și apropierea dintre popoare*²⁹.

Extensiunea universitară duce, în continuare, lipsă de subvenții, iar această lipsă acută, poate să fi fost unul dintre motivele unei activități mai lente a universitarilor clujeni.

În ședința din 30 noiembrie 1938 a Consiliului Facultății de Drept clujene, Gheorghe Sofronie ridică problema „letargiei” în care s-au complăcut membrii Extensiunii (reproșul viza activitatea sporadic desfășurată de asociație, în cadrul anului 1938³⁰). Singurii care au achiesat la nemulțumirea exprimată de profesor au fost Aurelian Ionașcu și Traian Pop. Aurelian Ionașcu a specificat că

²² *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”, 1935-1934, p. 373*

²³ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj, 1936-1937, p.173; Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”, 1936-1937, p.526*

²⁴ *Gând românesc, 1936, p. 614-621*

²⁵ *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”, 1936-1937, p.527*

²⁶ *Ibidem, p. 526*

²⁷ *Ibidem, 1937-1938, p. 410, 411*

²⁸ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj, 1938-1939, p.77*

²⁹ *Ibidem*

³⁰ AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj, dos. 209/ 1938, f. 36*

dojana este îndreptățită, din moment ce vine de la „vorbitorul neobosit al serilor de conferințe”³¹.

De asemenea, Gheorghe Sofronie își reproșa sieși că nu a reușit să-și mobilizeze toate resursele în vederea unei mai bune concretizări a scopurilor pentru care a fost creată această asociație de promovare a științei și culturii în rândul maselor populare³². Consider că reproșul nu i se justifică, deoarece perioada anilor 1938-1939 a fost pentru Sofronie una dintre cele mai creative în ceea ce a însemnat publicațiile și materialele științifice publicate. Menționez că o mare parte din lucrările elaborate în această perioadă au primit recunoașterea internă și internațională. În acest sens, un număr de 7 lucrări au fost publicate în reviste prestigioase de drept (cu titlul exemplificativ, lucrarea intitulată *Contribuții la cunoașterea relațiilor diplomatice dintre România și Comisiunea Europeană a Dunării*³³, apreciată de academicianul Oscar Niculescu și respectiv, studiul intitulat *Poziția internațională a României: studiul juridic și diplomatic al angajamentelor internaționale*, lucrare elogiată de profesorul Louis Le Four din cadrul Universității de Drept din Paris³⁴).

Trebuie menționat că, în perioada 1937-1938, conferințele universitarilor clujeni s-au organizat și s-au desfășurat sub egida sau în colaborare cu alte asociații culturale transilvănene (inclusiv cu Astra), care asigurau sălile de dezbateri și o mare parte din cheltuielile de transport³⁵.

Într-un articol din cadrul periodicului clujean *Cuvântul nou* (periodic, care a apărut doar în câteva numere, și doar în cursul anului 1938) sunt menționate succint eforturile și greutățile financiare și organizatorice ale Extensiunii universitare. Totodată, este relevat efortul considerabil depus de universitarii clujeni, fiind menționat și profesorul Gheorghe Sofronie, ca un talentat conferențiar al Extensiunii, care „și-a închinat o bună parte din activitate, din avântul și căldura inimii lui”, difuzării științei și culturii în afara zidurilor academice³⁶.

Cu privire la activitatea extrauniversitară desfășurată de Gheorghe Sofronie în cursul anului 1939, nu am reușit să identific nici un titlu al vreunei prelegeri ținute de acesta. Acest aspect poate fi datorat fie inactivității profesorului pe tărâmul prelegerilor desfășurate de membrii extensiunii (lucru care pentru mine este puțin viabil, ținând cont de cele menționate în rândurile de mai sus cu privire la muștrarea adresată de acesta colegilor săi), fie neidentificării, de către noi, a surselor care să ateste implicarea sa în activitatea Extensiunii.

³¹ *Ibidem*, f. 37

³² *Ibidem*

³³ *Analele Facultății de Drept Cluj*, 1939, p. 547-559

³⁴ *Revue de Droit International de Sciences Diplomatiques*, Geneve, 1938, no.4, 235-267

³⁵ *Anuarul „Universității Regele Ferdinand I”*, 1937-1938, p. 410

³⁶ *Cuvântul nou*, 1939, nr. 3, p. 2

În vara anului 1940, România se afla izolată la răscrucea unor mari furtuni. Bravului popor român i-au fost impuse ultimatumuri și dictate, care au sfărțecat trupul țării. La Viena se dictau cedări de pământ românesc, în urma cărora 43.500 km² din pământul României, cu peste 2.500.000 de suflete (în majoritate români), au rămas sub dominația horthystă.

Țara întreagă a reacționat vehement împotriva Dictatului de la Viena, manifestând cu toată tăria pentru salvagardarea ființei naționale.

Pe fondul unor mari manifestații de protest ridicate împotriva Dictatului fascist (demonstrații care au avut loc la Cluj, Oradea, Timișoara, Sibiu, București) se întrunește, în 31 august, Senatul Universității clujene. În aceea memorabilă ședință, toți participanții (inclusiv Gheorghe Sofronie, care era unul dintre membrii delegați ai Facultății de Drept) au scris la îndemnul rectorului Florian Ștefănescu-Goangă, potrivit căruia trebuie depuse toate eforturile pentru ca Universitatea clujeană, deși silită să părăsească Clujul, să-și păstreze ființa sa neștirbită.

Activitatea universitarilor clujeni (atât cea științifică, cât și activitatea extrauniversitară) a fost zguduită din temelii în acele zile tragice, membrii Universității fiind siliți să ia drumul pribegiei. Nu putem să nu menționăm patriotismul și abnegația profesorilor care nu s-au dat în lături de la muncă. Dimpotrivă, toți erau și mai îndârjiți să refacă patrimoniul pierdut și „să continue a ține aprinsă făclia încrederii în destinele neamului românesc”³⁷.

În acele momente de grele încercări s-a simțit mai mult ca oricând că Universitatea și Extensiunea au devenit focarul spiritual al Transilvaniei, focar spre care privirile se îndreptau cu multă dragoste³⁸.

În acest context, în discursul ținut în 21 iunie 1941 în cadrul Senatului Universității clujene (cu noul sediu în Sibiu), rectorul Iuliu Hațieganu a expus principiile și noile directive de conducere a Universității, menționând foarte clar necesitatea intensificării activității Extensiunii în ridicarea moralului poporului român și intensificarea colaborării acesteia cu Astra și cu alte asociații culturale³⁹.

Astfel, această stare de spirit a însuflețit și reluarea „ideii extensioniste”. În toamna anului 1941, profesorii Universității aflate în refugiu la Sibiu au reconstituit Comitetul Extensiunii sub președenția lui Silviu Dragomir și a lui Liviu Rusu (secretar)⁴⁰. Din Comitetul Extensiunii (alături de președinte și secretar) mai făceau parte L. Blaga, V. Bologa, Al. Borza, R. Căndea, I. Hațieganu, I. Moldovan, Gh. Sofronie, E. Speranța, V. Stanciu și P. Sergescu⁴¹. Tot în acea perioadă, profesorii Facultății de Științe (Facultate aflată în refugiu la Timișoara) s-au constituit într-o secțiune bănățeană a Extensiunii sub conducerea lui Victor Stanciu (președinte) și a lui

³⁷ Petre Sergescu, *op. cit.* p. 6

³⁸ *România viitoare*, 1940, nr. 256, p.7

³⁹ Stelian Neagoie, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol.II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p.286

⁴⁰ *Ibidem*, p. 302

⁴¹ *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”*, 1941-1942, p. 749

Petre Sergescu (secretar)⁴². Activitatea Comitetului și a secțiunii au fost deosebit de rodnice, membrii acestora înțelegând că Extensiunii universitare îi revine un rol foarte important în menținerea și alimentarea conștiinței naționale în Ardeal și Banat.

În acest sens, și-au reluat pelerinajele culturale în diferitele orașe ardelen, susținând un număr de peste 80 de conferințe în 15 orașe din Transilvania și Banat⁴³. Prin muncă și abnegație au reușit să transforme Extensiunea universitară, din asociație al cărei scop era să asigure difuzarea cunoștințelor științifice în rândul maselor populare, în „organul cel mai viu al simțămintelor românești de dincolo de Carpați, expresia cea mai autentică a tuturor durerilor și aspirațiilor românești”⁴⁴.

Opinia publică transilvăneană a fost deosebit de receptivă la efortul și abnegația profesorilor, publicul fiind, deseori, neîncăpător în sălile conferințelor susținute de universitari. A fost remarcată „însuflețirea cu care prelegerile profesorului Gheorghe Sofronie erau răsplătite pretutindeni”⁴⁵.

În anul universitar 1941-1942, în cadrul conferințelor publice desfășurate sub Egida Extensiunii, Gheorghe Sofronie a susținut 3 prelegeri având tematici diferite:

- a) la Mediaș, în 7 decembrie 1941, o conferință axată pe tema *Misiunea permanentă a statului român*⁴⁶.
- b) la Sibiu, în 6 februarie 1942, a dezbătut tema *Idei călăuzitoare în procesul formațiunii statelor*⁴⁷.
- c) la Făgăraș, în 15 martie 1942, o prelegere având ca temă *Frontiera în teoria și practica internațională*⁴⁸.

În următorii ani universitari, activitatea Extensiunii a fost la fel de rodnică, profesorii universitari susținând în Sibiu și în diverse centre din Transilvania un număr de 35 de conferințe (în anul universitar 1942-1943), respectiv un număr de 47 de conferințe (în anul universitar 1943-1944). Unul dintre cel mai harnici conferențieri a fost Gheorghe Sofronie, acesta susținând 22 de prelegeri destinate publicului⁴⁹.

Nu am reușit să identific nici una dintre temele conferințelor sale și nici orașele în care le-a susținut. Am identificat o singură sursă, constând într-un proces-verbal al ședințelor Senatului Universității⁵⁰ (înregistrat sub numărul 3758/1943),

⁴² Petre Sergescu, *op. cit.* p.7

⁴³ *Anuarul Universității „ Regele Ferdinand I”*, 1941-1942, p. 749

⁴⁴ *Ibidem*, p. 748

⁴⁵ *Telegraful român*, 1942, nr. 345, p.3

⁴⁶ *Anuarul Universității „ Regele Ferdinand I”*, 1941-1942, p. 753

⁴⁷ *Ibidem*, p.750

⁴⁸ *Ibidem*, p. 753

⁴⁹ Aurelian Ionașcu, *Raportul Decanului Facultății de Drept asupra activității și situației Facultății de Drept în anii universitari 1942/1943 și 1943/1944*, Editura Cartea Românească, Cluj, 1944, p.7

⁵⁰ AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 409/1943, f.23

potrivit căruia, în data de 30 noiembrie 1943, la Timișoara, Gheorghe Sofronie a susținut o prelegere publică în cadrul Extensiunii universitare.

Menționez că și în refugiul de la Sibiu, Extensiunea universitară a colaborat cu asociația Astra, conferențiarilor universitari desfășurând o activitate intensă și în cadrul acestei asociații culturale. Activitatea Extensiunii universitare a încetat în primăvara anului 1944, dar pe perioada cât și-a desfășurat activitatea a reprezentat un „for luminos întru promovarea științei și culturii în rândul maselor românești”⁵¹. Iar la extinderea lumii academice și în afara zidurilor Universității și-a adus cu prisosință contribuția și Gheorghe Sofronie.

Activitatea lui Gheorghe Sofronie în cadrul Asociației culturale Astra

De multe ori, Universitatea din Cluj a avut ca partener de promovare a științei și culturii, în spațiul transilvănean, Astra. Extensiunea universitară, cu propria-i cheltuială, trimitea conferențiarilor, iar Astra, prin organizațiile sale regionale și locale, stabilea contacte eficiente cu intelectualii și publicul zonelor respective și asigura săli de conferință⁵². Această colaborare a funcționat și în perioada refugiului Universității clujene⁵³.

Trebuie reamintit faptul că Gheorghe Sofronie a fost un obișnuit al conferințelor desfășurate sub egida Astei bihorene⁵⁴. După plecarea sa la Cluj, prelegerile sale în cadrul acestei asociații culturale au fost mai puține.

În principal temele abordate de Gheorghe Sofronie în cadrul Astei se înscriau în jurul tematicii antirevizioniste.

Între anii 1934 - 1943, sub egida Astei a susținut un număr de 6 conferințe:

- a) la Sibiu, o prelegere cu tema *Evoluția Statului național și caracterele sale actuale*⁵⁵.
- b) la Carei: *Apărarea diplomatică a frontierelor României*⁵⁶.
- c) la Oradea (în luna noiembrie 1934): *Intangibilitatea hotarelor noastre*⁵⁷. Conferința susținută la Oradea a atras un public numeros, care a salutat cu căldură prezența și prezentarea lui Gheorghe Sofronie⁵⁸.

⁵¹ *Societatea de mâine*, 1935, nr.3-4, p.78

⁵² Florian Ștefănescu-Goangă, *Istoricul și activitatea Extensiunii Universitare*, în *Buletinul Extensiunii Universitare*, nr.II, p.89-90; *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I”*, 1930-1931, p.25

⁵³ *Ibidem*, 1941-1942, p. 749

⁵⁴ Teodor Neș, *Bihorul strajă la hotar*, Editura Diecezană, Oradea, 1933, p. 42-46; Lucia Cornea, *Principalele direcții de activitate ale Astei bihorene în perioada interbelică*, în *Crisia*, 1993, p.175

⁵⁵ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj*, 1934-1935, p.51

⁵⁶ *Ibidem*

⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁸ *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1056, p.6

- d) la Arad, (cu ocazia serbărilor organizate de 1 Decembrie 1936): *Pentru ce sunt intangibile, în drept, hotarele noastre?*⁵⁹.
- e) La Deva: o prelegere intitulată *România întregită și dreptul popoarelor*⁶⁰.
- f) la Carei: *Ce este și ce trebuie să fie statul național*⁶¹.

Gheorghe Sofronie a considerat că problema revizionistă este o problemă care caută să apeleze la știință și, ca atare, trebuie combătută prin argumente științifice și de ordin documentar⁶². Acesta a fost și motivul pentru care prelegerile sale (nu numai lucrările tipărite) erau argumentate prin trimiteri la surse științifice. Consider că această capacitate de a introduce în cadrul prelegerilor publice a argumentelor științifice, l-a situat pe Sofronie în rândul oratorilor români deosebit de talentați. Expunerile sale publice, în care se îmbinau „cu măiestrie fondul cu forma”⁶³, cucureau întotdeauna auditoriu.

Alături de prelegerile publice, Gheorghe Sofronie a publicat lucrări și studii în revista *Gând românesc*, revistă patronată de asociația Astra.

Lucrările publicate în amintita revistă sunt următoarele:

- *Problema păcii internaționale*⁶⁴,
- *Organizarea juridică a păcii*⁶⁵,
- *Superioritatea statutului național în marginea teoriei formațiunii statelor*⁶⁶,
- *Cooperare internațională sau echilibru de forțe*⁶⁷,
- *Protecția minorităților și Adunarea a XV-a a Societății Națiunilor*⁶⁸,
- *Stat național și revizionism sub regimul Societății Națiunilor*⁶⁹,
- *Revizionismul maghiar în lumina dreptului internațional*⁷⁰.

Într-o recenzie a lucrării *Principiul naționalităților în Tratatetele de pace din 1919-1920*⁷¹, academicianul V.V. Mesaroș considera că autorul, prin faptul că a reușit să combată cu argumente care nu suferă dezmințire, teza adversarilor unității naționale „a contribuit efectiv la opera de consolidare a românismului pe plaiurile pe care se întinde”⁷². Gheorghe Sofronie, prin această lucrare, are, de asemenea, meritul de a spulbera iluziile menite să întrețină agitația inutilă în rândurile națiunilor nemulțumite de starea frontierelor, care (în acea perioadă) și-

⁵⁹ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj, 1936-1937, p.51*

⁶⁰ *Ibidem*

⁶¹ *Ibidem*

⁶² *Telegraful român, 1942, nr. 184, p.3*

⁶³ Aurelian Ionașcu, *Gheorghe Sofronie: omul și opera sa, în Studii și cercetări juridice*, Editura Academiei Române, București, 1980, p.2

⁶⁴ *Gând românesc, 1933, p. 377-385*

⁶⁵ *Ibidem, 1934, p.29-40*

⁶⁶ *Ibidem, 177-185*

⁶⁷ *Ibidem, p.509-516*

⁶⁸ *Ibidem, p. 568-570*

⁶⁹ *Ibidem, 1935, p. 193-208*

⁷⁰ *Ibidem, 1936, p.614-621*

⁷¹ *Ibidem, 1937, p. 58*

⁷² *Ibidem*

au format un ideal din răsturnarea acelei stări. În această lucrare, autorul „analizează, cu multă competență, toate pretențiile revizioniste maghiare, le opune argumente statistice și etnografice scoase din documente maghiare, ceea ce evidențiază caracterul de neseriozitate și de aventură a revizionismului maghiar”⁷³.

Gheorghe Sofronie a publicat lucrări și în revista *Transilvania*, revistă editată de Asociația culturală Astra:

- *Procesul juridico-diplomatic al formării statelor* ⁷⁴,
- *Note marginale la personalitatea lui Mihail Kogălniceanu* ⁷⁵,
- *Națiunea, ca principil al dreptului nostru* ⁷⁶,
- *Actul de la Alba Iulia și valoarea sa internațională* ⁷⁷.

Publică o recenzie asupra lucrării academicianului Andrei Rădulescu, intitulată *Organizarea tutelei minorilor în dreptul românesc* ⁷⁸, dovedindu-se astfel un bun cunoscător al principiilor de bază în dreptul civil românesc.

Prelegeri ținute în cadrul Universității Cluj-Sibiu; participări la diferite manifestări culturale

În ședința Senatului Universității clujene din data de 18 octombrie 1935⁷⁹ se hotărăște, în unanimitate, ca profesorul Gheorghe Sofronie să susțină – cu ocazia deschiderii anului universitar 1935/1936 – o conferință „cu caracter științific, dar care să intereseze și publicul”⁸⁰. Tema abordată, în data de 18 octombrie 1935, a fost *Fenomenul războiului în lumina angajamentelor internaționale* ⁸¹.

În data de 27 februarie 1939, în Aula studenților și corpului profesoral, Gheorghe Sofronie a dezvoltat o conferință explicativă⁸² referitoare la împlinirea unui an de la instaurarea Constituției din 1938. Este prima conferință publică (alături de profesorii Universității a participat și un public numeros) în care profesorul dezvoltă idei și principii de drept constituțional, dovedindu-se un adevărat cunoscător al dreptului constituțional interbelic. Expunerea sa a fost răsplătită de publicul participant cu „îndelungi aplauze”⁸³, dar și de colegii săi

⁷³ *Ibidem*

⁷⁴ *Transilvania*, 1942, nr. 4, p.245-267

⁷⁵ *Ibidem*, 1943, nr.5-6, p. 143-150

⁷⁶ *Ibidem*, p.382-387

⁷⁷ *Ibidem*, nr.11-12, p. 866-875

⁷⁸ *Ibidem*, 1942, nr.5, p. 400-406

⁷⁹ AN-DJCL, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 405/1935-1936, f. 11

⁸⁰ *Ibidem*

⁸¹ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj*, 1935/1936, p.50

⁸² AN-DJCL, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 408/1938-1939, f. 28

⁸³ *Clujul*, 1939, 1083, p.5

universitari, care i-au recunoscut competența și valoarea „ de cunoscător documentat în toate domeniile dreptului public românesc”⁸⁴.

Datorită situației interne și internaționale tot mai tensionate s-a impus cu necesitate intensificarea eforturilor tuturor instituțiilor publice în vederea protejării și pregătirii populației civile a României împotriva iminentului război ce angrenase aproape toată Europa.

În acest sens, Ministerul Educației Naționale (prin adresa nr. 23109/1940) impune Universităților din țară obligația de a asigura organizare unor conferințe publice axate pe diferite teme despre război, respectiv cu privire la *Cunoștințe generale despre război, Economia și Finanțele războiului și Potențialul de război al țării noastre*. Consiliul Facultății de Drept îl nominalizează și pe Gheorghe Sofronie (alături de I. Radu, N. Ghiulea, D.B. Ionescu) pentru a susține prelegeri pe temele menționate ⁸⁵.

Începând cu toamna anului 1940, Universitatea clujeană este silită să părăsească Clujul și să ia drumul pribegiei în Sibiu (Facultatea de Drept, Facultatea de Medicină, Facultatea de Litere și Filozofie) și Timișoara (Facultatea de Științe).

În data de 1 septembrie 1940 se întrunește în ședință specială Consiliul Universității. Delegat în acest Consiliu, alături de alți doi profesori ai facultății de Drept, este și Gheorghe Sofronie. În cadrul acestei întruniri au existat discuții aprinse pe tema „sentinței unui for internațional acceptată necondiționat de guvernul țării noastre”.

Totodată, este prezentat un *Protest* „împotriva mutilării nelegiuite a trupului Ardealului”, redactat de profesorul Petre Sergescu și semnat ulterior de toți profesorii participanți la ședință. Am aflat textul protestului în Arhivele Naționale-Direcția județeană Cluj, între filele Registrului de procese-verbale ale Senatului universitar pe anul 1939-19340. Textul original al Protestului apare și în lucrarea lui Stelian Neagoie, *Viața universitară clujeană interbelică*, volumul II ⁸⁶. Prin acest protest „ ... profesorii Universității românești ai Daciei Superioare ..., fiind siliți să părăsească vremelnice leagănul științei și conștiinței naționale, cer să fie socotiți soldați mobilizați în Ardeal, într-un alt sediu al Universității... pentru răspândirea marelui și nepieritorului adevăr al drepturilor și veșniciei noastre pe aceste meleaguri”⁸⁷.

Chiar dacă Gheorghe Sofronie a fost participant în cadrul menționatei ședințe și chiar dacă este specificat că toți profesorii participanți au fost de acord cu conținutul Protestului, nu am reușit să-i identific semnătura pe originalul textului. Ținând cont de cele menționate (și începând să-i descopăr personalitatea de luptător pentru drepturile românilor) consider că, în ceea ce-l privește pe

⁸⁴ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj*, 1938-1939, p. 17

⁸⁵ AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 209/ 1937-1940, f. 75

⁸⁶ Stelian Neagoie, *op. cit.* p.258

⁸⁷ *Ibidem*

profesorul Sofronie, este vorba doar de o eroare formală, datorită căreia acesta nu apare ca semnatar al protestului.

Tot în decursul primelor zile ale lunii septembrie, profesorii membri ai Senatului Universității clujene (printre care și Gheorghe Sofronie) înaintează Guvernului țării propunerea lor, potrivit căreia instituțiile Universității clujene (institutele și facultățile) să-și așeze stabilimentul pe meleagurile sibiene, conștienți fiind că „...Universitatea trebuie să-și păstreze ființa și să-și continue activitatea tot așa de strălucit, ... și că mutarea acesteia nu trebuie să însemne desființarea ei, ci continuarea ființei ei în altă localitate”⁸⁸.

În perioada pribegiei, activitatea universitarilor clujeni era „uneori desfășurată până la limita opoziției guvernamentale, alteori însă trecea peste aceste îngrădiri oficiale, prin atitudini de toată cutezanța, izvorâte din profunde sentimente patriotice și de rezistență națională față de hitlerism și de dictatura antonesciană”⁸⁹.

Așa cum am mai specificat, începând cu anul 1941 activitatea extensiunii universitare s-a intensificat. Totodată, profesorii Universității au manifestat o deschidere tot mai largă pentru participarea lor la diferite manifestări populare și solemnități culturale, conștienți fiind că, în acele vremuri grele, Universitatea este de importanță capitală pentru menținerea solidarității culturale a poporului român.

În acest context, la 19 decembrie 1941, prin aportul profesorilor Universității, s-au comemorat cu fast 250 de ani de la moartea cronicarului Miron Costin. La solemnitățile organizate a participat și a luat cuvântul și profesorul Gheorghe Sofronie. Opinia publică a fost impresionată de „prelegerea și lecția de istorie ținută de entuziastul profesor”⁹⁰.

Cu ocazia prelegerilor publice aniversare din 1 decembrie 1942, prelegeri ținute la sediul Facultății de Drept din Sibiu, Gheorghe Sofronie, alături de alți profesorii ai facultății au susținut o serie de prelegeri pe teme diverse⁹¹.

Unul dintre marile merite ale profesorilor care au purces în pribegie a constat în faptul că aceștia au încercat să nu stea izolați de corpul mare al națiunii și, ca atare, au acționat pentru intensificarea legăturilor cu poporul din rândul cărora s-au ridicat. Astfel, în martie 1942 au organizat pelerinaje la Rășinari unde, prin colaborare cu autoritățile locale, au fost aduse omagii (prin cuvântări și serbări populare) poetului Octavian Goga și lui Andrei Șaguna. Profesorul Sofronie a participat în calitate de reprezentant al Facultății de Drept⁹² la aceste evenimente culturale.

⁸⁸ AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj*, dos.243/ 1940-1941, f. 7,8

⁸⁹ Stelian Neagoie, *op. cit.*, p. 272

⁹⁰ *Telegraful român*, 1941, nr. 157, p.5

⁹¹ Aurelian Ionașcu, *Raportul Decanului Facultății de Drept asupra activității și situației Facultății de Drept în anii universitari 1942/1943 și 1943/1944*, Editura Cartea Românească, Cluj, 1944, p. 7

⁹² AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 272/ 1941-1942, f. 9

Comemorarea Unirii Principatelor s-a realizat tot cu participarea profesorilor Universității.

În cadrul solemnităților universitare ținute la Sibiu, în data de 24 ianuarie 1942, profesorul Gheorghe Sofronie a ținut o erudită expunere, care debutează cu următoarele cuvinte: „... în pribegia sa, dar plină de încredere în triumful dreptului și dreptății neamului nostru, Universitatea Daciei Superioare - profesorii și studenții - comemorează și în acest an actul istoric din 24 ianuarie 1859...”⁹³. De asemenea, profesorul expune importanța juridică și istorică a Unirii din 1859 și a Unirii din 1918, arătând că „... ceea ce le explică și le garantează dăinuirea, ceea ce le întărește cu pecetea definitivului, este acest fapt pe care nepărtinitoarea istorie îl arată înaintea lumii civilizate, respectiv că ele sunt fireasca urmare a dreptului la viață a națiunilor – astăzi dogmă în alcătuirea dreptului popoarelor”⁹⁴.

Totodată arată că „Unirea din 1859 este opera națiunii române”⁹⁵, iar ca semnificație juridică reprezintă „o impresionantă manifestare a voinței colective, ce a depășit voința Europei timpului...”⁹⁶.

Istoricul Sofronie accentuează faptul că actul Unirii din 1859 poate fi considerat „actul de bază al fondării României moderne, care a însemnat un moment de crucială însemnătate spre a ajunge la fireasca dezlegare a Chestiunii române, înfăptuită prin marea Unire din 1918”⁹⁷. Finalul discursului este destinat elogierii „Domnului Unirii Alexandru Ioan Cuza” și a „Omului Unirii Mihail Kogălniceanu” (reamintesc că Gheorghe Sofronie publică în cursul anului 1943 o lucrare intitulată *Note marginale la personalitatea lui Mihail Kogălniceanu*⁹⁸, din al cărei conținut se desprinde cu certitudine aprecierea personalității lui Mihail Kogălniceanu).

Făcând o sinteză a primilor doi ani de refugiu (în ședința din 1 iulie 1942 a Consiliului Universitar), rectorul Universității, profesorul Iuliu Hațieganu, a constatat că „... profesorii Universității au fost prezenți în toate manifestațiile științifice și culturale, ... prezenți la catedră, prezenți în viața studentescă, prezenți la lupta noastră națională cu sângele, cu creierul, și cu inima, prezenți în străinătate ca ambasadori ai puterii spirituale românești, ... fiecare dintre aceștia și-au făcut datoria ca fii buni ai patriei și ai poporului”.

Aceste laude le merită cu prisosință și Gheorghe Sofronie.

În ședința din 12 ianuarie 1943, membrii Consiliului profesoral al Facultății de Drept hotărăsc ca sala mare de cursuri să se numească „sala Simion Bărnuțiu”⁹⁹, în semn de omagiu și eternă cinstire a memoriei marelui luptător și

⁹³ *Telegraful român*, 1941, nr. 170, p.8

⁹⁴ *Ibidem*

⁹⁵ *Ibidem*

⁹⁶ *Ibidem*

⁹⁷ *Ibidem*

⁹⁸ *Transilvania*, 1943, nr. 5-6, p.143-150

⁹⁹ AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 276/ 1942-1943, f. 71

gânditor al națiunii române din Ardeal. La această propunere achiesează și profesorul Gheorghe Sofronie. După revenirea pe meleagurile clujene și până în anul 1961, sala de cursuri a Facultății de Drept și-a păstrat denumirea¹⁰⁰.

În toamna anului 1943 participă, alături de profesorii Aurelian Ionașcu, Camil Negrea, Alexandru Angelescu, la prelegerile populare din cadrul ciclului de conferințe cu privire la apariția codurilor române extinse și în Transilvania¹⁰¹.

La începutul lunii martie 1944, la Brașov, în timpul organizării unor manifestații populare închinată memoriei luptătorilor memorandiști, a avut loc un incident care a zguduit opinia publică românească. Incidentul a pornit de la altercații verbale și fizice ce au avut loc între un avocat român și un grup de maghiari ce se aflau în aceeași locație. Incidentul însă a fost mediatizat excesiv de presa maghiară (de ziarul *Ellenzek* din Cluj) și de aici au rezultat acte de vandalism și de încălcare a bunului simț, provocate de studențimea maghiară din Cluj. Situația a luat proporții și la nivel central, în final au fost suspendate cursurile la Universitatea maghiară din Cluj, s-au derulat anchete, și reparat stricăciunile cauzate unor instituții publice, etc¹⁰².

Pentru a-și face cunoscută opoziția împotriva actelor de vandalism provocate la Cluj, Consiliul Universității aflate în refugiu a delegat o comisie a cărei sarcină a constat în conceperea și redactarea textului unei Moțiuni de protest¹⁰³. Gheorghe Sofronie, alături de profesorul Silviu Dragomir și rectorul Universității au fost împuterniciți de Consiliul universitar să compună împreună și să redacteze textul respectivei Moțiuni¹⁰⁴.

Pentru a înțelege contextul semnării unui astfel de protest și a încerca să lămurim sentimentele ce animau starea generală de tensiune a acelor timpuri, voi reda frânturi din textul Moțiunii. Astfel, în rândurile de început se arată că „... profesorii Universității Cluj-Sibiu... condamnă, plini de legitimă indignare, brutalitatea și devastările săvârșite de studenții maghiari din Cluj... ei protestează împotriva vandalismului aplicat colegului profesor Emil Hațieganu, care reprezintă cu demnitate voința neînfrântă a unui popor încovoiat sub jug străin și atrag atenția întregii lumi civilizate asupra actului incalificabil săvârșit împotriva venerabilului episcop român Iuliu Hossu, insultat și scuipat în obraz de un reprezentant al studențimii”¹⁰⁵.

Profesorii semnatori „denunță spiritul de ură și intoleranță care după un sfert de veac a reînviat în proporții și mai amenințătoare decât înainte”¹⁰⁶. Autorii Moțiunii arată că „... manifestările de felul celor petrecute în 3 martie 1944, la Cluj, nu sunt izolate în Transilvania de Nord,... ele se repetă aproape zi de zi, din

¹⁰⁰ *Ibidem*, dos.413/ 1957-1961, f. 69

¹⁰¹ *Ibidem*, dos. 289/1943-1944, f. 9

¹⁰² Stelian Neagoie, *op. cit.*, p. 353

¹⁰³ AN-DJCl, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 409/1943-1944, f. 89-94

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 90

¹⁰⁵ *Ibidem*

¹⁰⁶ *Ibidem*

septembrie 1940 încoace față de studenții români insultați, maltratași și alungați din sălile de cursuri... fără a schița nici un gest eficace din partea organelor de conducere a Universității maghiare”¹⁰⁷.

În același timp, se reproșează guvernului maghiar că tolerează, chiar încurajează această stare de fapt.

Autorii protestului consideră că, prin aceste atitudini și acte agresive se încalcă „drepturile cele mai elementare, se încurajează terorizarea individuală, în locul atmosferei de senină colaborare sub protecția științei”¹⁰⁸.

În situația continuării umilirilor, maltratărilor și alungărilor la care erau supuși studenții români, autorii Moțiunii își exprimă îngrijorarea cu privire la posibilitatea ca „populația românească din Transilvania de Nord... să rămână fără clase conducătoare, fără o elită educată la instituțiile de cultură înaltă”¹⁰⁹.

În final, se recunoaște că sus-menționatele manifestări sunt dintre „cele mai neomenoase variante de apăsare politică, puse în practică față de întreaga viață a poporului românesc din Ardealul de Nord, ...iar lanțul suferințelor îndurate de poporul român cuprinde toate domeniile vieții publice și particulare”¹¹⁰.

Sunt îndemnați însă studenții români ca „să nu răspundă cu brutalitate și elementară lipsă de respect”¹¹¹ împotriva gesturilor agresive.

Acest Memoriu a fost trimis Consiliului de Miniștri și Universităților din Iași și București.

Semnele apropierei sfârșitului celui de-al doilea război mondial devin tot mai evidente în primăvara anului 1944. Armatele Germaniei naziste sufereau înfrângeri grele în lupta cu forțele coaliției antihitleriste. În România crește și se intensifică, în această perioadă, ura poporului împotriva războiului hitlerist, iar suferințele războiului erau resimțite în întreaga țară. Această atitudine era însușită de majoritatea profesorilor Universității din Sibiu.

Nu insistăm asupra desfășurării și importanței actului de la 23 august 1944. Vom reține doar momentele de mare semnificație pentru profesorii clujeni, aflați în provizoratul lor de la Sibiu.

În contextul noilor împrejurări, Senatul Universității din Cluj – Sibiu se întrunește în ședință - la 26 august 1944 -, spre a discuta „chestiuni legate de actualitate”¹¹². Participant și semnatar al procesului-verbal încheiat a fost și Gheorghe Sofronie. În ședința respectivă se discută și se aprobă trimiterea unor telegrame de mulțumire Regelui, Președintelui Consiliului de Miniștri „pentru actele de salvare, ... pentru asigurările redobândirii părții de nord a Transilvaniei”¹¹³. Aceste telegrame au fost transmise în numele întregii Universități refugiate de la Cluj.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 92

¹⁰⁸ *Ibidem*

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 93

¹¹⁰ *Ibidem*

¹¹¹ *Ibidem*, f. 94

¹¹² *Ibidem*, dos. 409/ 1943-1944, f. 4

¹¹³ *Ibidem*, f.5

La 30 august 1944, Senatul universitar este convocat din nou în ședință specială în vederea constituirii unei comisii care să pregătească revenirea Universității la Cluj și să preia toate edificiile, instalațiile și întreg inventarul de la Cluj. Din Comisia respectivă făcea parte și Gheorghe Sofronie¹¹⁴.

Activitatea culturală desfășurată în cadrul asociațiilor și al manifestărilor studențești

În perioada interbelică, principala grijă a profesorilor Universității clujene s-a îndreptat spre pregătirea și formarea viitoarei elite intelectuale a țării. Universitatea clujeană „a sădit în conștiința studenților nu numai cultul științei, ci și cultul muncii, a aplecării acestora spre o pregătire și perfecționare profesională temeinică”¹¹⁵.

Gheorghe Sofronie a fost unul dintre cadrele universitare care au sădit în inima tinerilor învățacei „deprinderea de a munci cu cea mai conștiincioasă râvnă” (fiind un model de urmat, atât pentru mai tinerii săi colegi - de exemplu, pentru Aurelian Ionașcu, cât și pentru studenții săi - unul dintre aceștia fiind Tudor Drăganu).

Pentru profesorul Gheorghe Sofronie, Universitatea însemna nu numai o instituție de înaltă învățatură, ci ea trebuia să devină centrul vieții spirituale a națiunii, focarul veșnic viu al avântului tineresc, al formării elitelor intelectuale și (nu în ultimul rând) al difuzării, prin intermediul acestora, a științei și culturii în rândul celor mai largi categorii sociale¹¹⁶.

Principiile sale au fost materializate prin zecile de conferințe, desfășurate sub egida asociațiilor culturale menționate în capitolele anterioare, dar și prin prelegerile organizate pentru studenți.

Sub egida Asociației Studenților în Drept a susținut conferințe, atât în Cluj, cât și la Sibiu. Prelegerile se desfășurau în incinta Universității sau în aer liber (în parcuri sau în localul căminului „Avram Iancu”) atrăgând, astfel, pe lângă studenți, și un public numeros¹¹⁷.

În cadrul acestor conferințe, studenții interacționau cu profesorul, având posibilitatea de a cere explicații sau de a formula întrebări asupra anumitor aspecte expuse de vorbitor (erau un fel de seminarii desfășurate pe o scară mai largă, în care era permis accesul tuturor doritorilor)¹¹⁸. Considerăm că acest gen de expuneri au avut un caracter progresist pentru perioada respectivă, deoarece majoritatea conferințelor și prelegerilor se desfășurau static, fără posibilitatea de intervenție și colaborare a publicului căruia i se adresau.

¹¹⁴ *Ibidem*, f.5

¹¹⁵ Simina Balint, *Discuții cu profesorul Tudor Drăganu despre profesorul Gheorghe Sofronie*, Cluj, 2006, luna mai

¹¹⁶ *Ibidem*

¹¹⁷ *Ibidem*

¹¹⁸ *Ibidem*

Gheorghe Sofronie a fost singurul profesor al Universității clujene care organiza aproape lunar pentru studenți dezbateri pentru lămurirea unor aspecte de drept public românesc, sau prelegeri în care se analizau principalele evenimente din viața politică a țării¹¹⁹. Reamintim și colaborarea rodnică dintre profesor și studenții Facultății de Drept orădene (acesta organizând, împreună cu studenții orădeni, o serie de prelegeri publice în cele mai îndepărtate plaiuri bihorene).

Am reușit să identificăm (prin surse clasice) doar puține dintre temele prelegerilor destinate studenților:

- *Soarta Tratatului de la Locarno* (la Cluj)¹²⁰,
- *Respectarea și denunțarea Tratatelor* (la Alba-Iulia)¹²¹,
- *Statul național și revizionismul sub regimul Societății Națiunilor*¹²².

În octombrie 1934, studenții Facultății de drept din Cluj au pus bazele „Societății studenților în drept”, asociație care urmărea în principal „...eliminarea preocupărilor cu caracter politic”¹²³ din activitatea studenților. Inaugurarea noului Comitet al Societății s-a făcut prin conferințele susținute de profesorii Valer Moldovan și Gheorghe Sofronie.

Gheorghe Sofronie a fost unul dintre partizanii colaborării dintre studenți și profesori. Astfel, în ședința din 19 februarie 1941 a Consiliului profesoral al Facultății de Drept, atrage atenția conturării „...prăpastiei care amenință să se sape între tineri și vârstnici”¹²⁴. Încurajează colegii să „clădească poduri solide între ei și studenți”¹²⁵.

Crezul său despre relația student-profesor a fost dezvăluit ziarului *Telegraful român*: „...țara are nevoie de educație, ...profesorii trebuie să fie adevărați conducători spirituali ai tineretului”¹²⁶.

De asemenea, profesorul considera că problema educației înseamnă și îndrumarea vieții studențești. La propunerea sa¹²⁷, în cursul anilor universitari 1937-1940, au fost organizate lunar ore de audiențe pentru studenți.

Începând cu primul an de refugiu, în cadrul Universității s-a manifestat tot mai pregnant necesitatea realizării „solidarității dintre generații, solidaritate menită a închea conștiința națională” (extras din discursul ținut de ministrul Educației Naționale, generalul Rosetti, în ședința Senatului Universității din Cluj-Sibiu din 23 februarie 1941).

Cauzele apariției acestui nou ideal universitar se pot desprinde ușor din contextul unei succinte analize a contextului politico-juridic intern și internațional în care se găsea România anilor 1939-1944 (și implicit și instituțiile de cultură).

¹¹⁹ *Ibidem*

¹²⁰ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj, 1934/1935, p.50,51*

¹²¹ *Ibidem*

¹²² *Gând românesc, 1935, p. 193-205*

¹²³ *Anuarul Universității „ Regele Ferdinand I”, 1933-1934, p. 372, 373*

¹²⁴ AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj, dos.243/ 1940-1941, f.30*

¹²⁵ *Ibidem*

¹²⁶ *Telegraful român, 1942, nr. 173, p.5*

¹²⁷ AN-DJCI, *fond Universitatea din Cluj, dos. 209/1937-1940, f. 8*

Pe acest considerent, începând cu toamna anului 1941 s-au pus bazele asociației „Prietenii Universității”. Scopurile acestei asociații constau, pe de o parte, în organizarea de conferințe, care să ajute la formarea unei noi concepții de viață și de gândire iar, pe de o altă parte, în organizarea unor conferințe de inițiere în facultăți. Participanți activi în cadrul acestor conferințe au fost profesorii Facultăților de Drept și de Litere, remarcat fiind profesorul Sofronie „... pentru încercarea neobosită de a facilita legăturile culturale dintre generațiile de studenți și cadrele universitare”¹²⁸.

Profesorul Gheorghe Sofronie a fost de acord cu opinia majoritară din Universitatea clujeană potrivit căreia erau excluse orice acțiuni politice de partid înăuntrul Universității, precum și din Societățile studențești¹²⁹.

În acest sens, semnează în 19 martie 1946 Comunicatul Senatului universității clujene (înserat în procesul-verbal înregistrat cu nr. 1382/1946) potrivit căruia „... studenții nu au dreptul să angajeze în nici un fel Universitatea în activitatea lor politică, ... și nu pot săvârși acte ce ar fi prejos de ținuta lor academică și s-ar putea răsfrânge indirect asupra prestigiului Universității”¹³⁰. În contextul anilor acelor vremuri (anul 1946), acest Comunicat trebuie privit ca o măsură de protecție a Universității - ca veritabilă instituție de cultură - împotriva oricărei posibile angajări politice.

În luna mai 1946, cadrele universitare clujene sunt obligate să adopte o atitudine hotărâtă de condamnare și de protest împotriva elementelor maghiare reacționare care au provocat acte de vandalism clădirilor aflate în administrarea Universității românești.

Pe scurt, prezentăm situația de fapt care a provocat o atitudine atât de vehementă din partea profesorilor Universității clujene. În noaptea de 28/29 mai 1946, elemente reacționare maghiare au vandalizat, printre altele, și căminul studențesc „Avram Iancu”, provocând însemnate daune materiale. Ce a fost mai grav însă, a constat în agresarea studenților români (atacatorii au fost înarmați cu ciomege, s-au tras focuri de armă). Se specifică în presa de atunci că, doar existența grilajului, care închidea etajul I de la menționatul cămin studențesc, a împiedicat să nu fie o veritabilă baltă de sânge.

Starea de spirit devenea din ce în ce mai încordată (au avut loc ample manifestații de stradă), în contextul în care reacția autorităților române întârzia să apară. În aceste împrejurări, membrii Senatului Universității clujene au „condamnat, cu legitimă revoltă și indignare atacul, vandalismul și banditismul săvârșit ... împotriva Căminului studențesc Avram Iancu”¹³¹.

În ședința Senatului universitar din data de 29 mai 1946, decanul Gheorghe Sofronie își exprimă punctul de vedere: „... suntem într-o grea situație și

¹²⁸ *Viața Universitară*, 1942, nr. 3, p. 4

¹²⁹ AN-DJCl, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 410, f. 65-67

¹³⁰ *Ibidem*, f. 67

¹³¹ AN-DJCl, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 410/1945-1946, f. 105

greu examen, .. este necesar să protestăm, să cerem să se stabilească răspunderea și să se aplice sancțiuni”¹³².

În finalul ședinței sus-menționate, Senatul universitar în unanimitate hotărăște să protesteze energic pe lângă Guvernul României și pe lângă Ministerul Educației Naționale în vederea efectuării cât mai grabnice a anchetelor pentru stabilirea obiectivă a vinovăției și sancționării exemplare a provocatorilor.

Tot atunci, profesorii universitari (inclusiv Gheorghe Sofronie) își îndeamnă studenții „ ca în aceste grele împrejurări... să aștepte în liniște și cu încredere hotărârea autorităților, nelăsându-se îndrumați spre o pantă dăunătoare intereselor superioare ale țării”¹³³. Pe fondul neluării nici unei măsuri din partea autorităților centrale și în contextul în care agenți locali de putere au operat arestări și în rândul studenților care au participat la amplele manifestații stradale, reacția cadrelor universitare nu întârzie să apară.

În ședința din 3 iunie 1946 (consemnată în procesul-verbal nr. 2425/1946), în unanimitate, membrii Senatului universitar își prezintă demisia, ca o reacție de sprijinire a manifestațiilor studențești. Demisia în bloc a universitarilor a fost comunicată telefonic ministrului Educației Naționale de către decanul Facultății de Drept, profesorul Gheorghe Sofronie¹³⁴.

Profesorii clujeni au dovedit (încă odată), prin atitudinea și reacția lor, solidaritate cu studențimea română, conștienți fiind că le revenea sarcina de a fi un exemplu, nu doar în ceea ce privește munca lor la catedră, ci și în formarea și păstrarea principiilor morale și culturale ale tineretului român.

Profesorul Tudor Drăganu a menționat că, în acele împrejurări, Gheorghe Sofronie și-a adus o contribuție remarcabilă, dar și discretă. Am mai menționat atașamentul său față de studenții săi, dar ceea ce nu se cunoaște constă în faptul că acesta a luat personal legătura cu reprezentanții studenților români și i-a îndemnat să continue greva până când colegii lor arestați nevinovați vor fi eliberați¹³⁵. Acesta este poate și motivul care i-a determinat pe studenți să comunice Senatului universitar că vor continua protestul și greva până când autoritățile centrale își vor face datoria. Unii dintre membri Senatului nu au salutat intervenția decanului Sofronie, astfel că, în ședința din 14 iunie, rectorul Emil Petrovici, analizând cauzele grevei studențești, menționează că aceasta s-ar putea datora și faptului că unele „...autorități universitare au încurajat această atitudine”¹³⁶.

Manifestațiile și greva studenților au luat amploare (îmbrăcând și atitudini antiguvernamentale) iar, în acest context, Ministerul Educației Naționale a amenințat cu exmatricularea studenților participanți.

¹³² *Ibidem*, f. 104

¹³³ *Ibidem*, f. 105

¹³⁴ *Ibidem*, f. 108

¹³⁵ Simina Balint, *Discuții cu profesorul Tudor Drăganu despre profesorul Gheorghe Sofronie*, Cluj, 2006, mai.

¹³⁶ AN-DJCl, *fond Universitatea din Cluj*, dos. 410/1945-1946, f. 125

Profesorii clujeni au luat din nou atitudine, considerând că această măsură este prea drastică și ar conduce, în primul rând, așa cum menționează profesorul Sofronie, „...la rămânerea Universității fără studenți, ... la lipsirea acesteia de cei mai buni și inofensivi”¹³⁷. Gheorghe Sofronie propune o soluție, respectiv faptul că, formularele completate de studenți în vederea înscrierii la examenele din sesiunea de vară, să echivaleze cu o renunțare la grevă.

Acest compromis este însușit de majoritatea cadrelor universitare. Membrii Senatului reproșează însă că atitudinea guvernului în funcție și intervenția neautorizată a poliției locale în incinta căminelor studențești sunt principalele cauze ale continuării grevei studențești. Pe parcursul lunilor de vară, cadrele universitare au desfășurat o amplă muncă de convingere a studențimii clujene în vederea reluării, în condiții normale, a anului universitar 1946/1947.

Toamna anului 1946 aduce pentru Gheorghe Sofronie transferarea sa la catedra de Drept Internațional a Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București.

În toată activitatea desfășurată pe meleagurile clujene și sibiene, Gheorghe Sofronie a dovedit nu numai marea sa valoare științifică, ci și aplecarea sa spre crearea viitoarei elite intelectuale a țării, elită care să se comporte cu știință și conștiință națională. Regretul plecării reputatului profesor, atât în cercul universitarilor, cât și al studenților clujeni, a fost imens¹³⁸.

Activitatea desfășurată pe meleaguri clujene în cadrul Ligii Antirevizioniste din Transilvania și a Ligii Culturale

Pe meleagurile clujene (în perioada interbelică), motivele de sensibilizare a opiniei publice aveau o frecvență mai ridicată, datorită asocierii fenomenului războiului cu cel al revizuirii frontierelor post-versailleze. De aceea, alături de activitatea extensiunii universitare și-au adus contribuția și alte asociații culturale, cum ar fi Liga Antirevizionistă și Liga Culturală. Acestea au organizat manifestații publice în cadrul cărora se susțineau prelegeri pe teme diverse.

Scopul principal al activității asociațiilor menționate consta în îndemnul opiniei publice la apărarea valorilor naționale. De aceea foarte mult pe meleagurile clujene s-a exploatat, ceea ce profesorul Ioan Lupaș numea „valoarea educativă a istoriei naționale”¹³⁹

În cadrul Ligii Antirevizioniste, pe lângă conferințele ținute în cadrul marilor manifestații din Oradea (1932, 1933), a susținut prelegeri pe următoarele teme:

¹³⁷ *Ibidem*, f. 126

¹³⁸ Simina Balint, *Discuții cu profesorul Tudor Drăganu despre profesorul Gheorghe Sofronie*, Cluj, 2006, mai

¹³⁹ Ioan Lupaș, *Valoarea educativă a istoriei naționale*, în *Analele Facultății de Drept din Cluj*, 1938, p. 24-31

- *Realitatea istorică națională și Unirea Ardealului* (la Dej)¹⁴⁰;
- *Fundamentul istoric și juridic al Unității noastre naționale* (la Orăștie)¹⁴¹.

În cadrul Ligii Culturale a susținut la Cluj și Cernăuți două conferințe:

- *Criza securității colective: între securitatea militară și cea diplomatică*¹⁴²,
- „*Unirea*” în lumina dezvoltării principiului naționalității, la români¹⁴³ (

susținută în data de 24 ianuarie 1937).

În calitatea a sa de virulent combatant al acțiunii revizioniste, Gheorghe Sofronie a fost unul dintre susținătorii și colaboratorii revistei *Revue de Transilvanie*. Chiar dacă analiza lucrărilor științifice publicate de acesta în paginile prestigioasei reviste face obiectul altui capitol, trebuie să menționăm faptul că pentru profesor, această revistă a însemnat o veritabilă tribună „de propagandă antirevizionistă documentată și obiectivă”¹⁴⁴.

El a considerat revista utilă și prețuită de publicul „ce se gândește la opera de consolidare națională”¹⁴⁵. Totodată, aduce un omagiu fondatorului acestei reviste „cercetătorului neobosit în domeniul istoriei Ardealului”¹⁴⁶, profesorul clujean Silviu Dragomir. Gheorghe Sofronie a publicat numeroase studii și articole în paginile acestei reviste, conștient fiind că prin intermediul acestora, opinia publică internațională - acest „factor dătător de ton în politica internațională”¹⁴⁷ - va conștientiza netemeinicia acțiunilor revizioniste.

Prin prezența sa activă la catedră, dar și la marile manifestații populare ale vremii, Gheorghe Sofronie a fost unul dintre cei mai importanți intelectuali clujeni care au înțeles că o educație înaltă nu se poate realiza decât prin intermediul instrucției și a culturii. De asemenea, a conștientizat rolul care revine profesorului, de promotor al științei, dar și de posibil model cultural de urmat de către studenți.

Prin întreaga sa atitudine și activitate față de studenți și față de masele mai puțin privilegiate din punct de vedere educațional, Gheorghe Sofronie a dovedit că a fost unul dintre susținătorii idealurilor Universității clujene interbelice, respectiv al realizării echilibrului între valorile științei și cele ale culturii, atât în educarea tineretului universitar, cât și-n educarea membrilor societății civile.

¹⁴⁰ *Anuarul Facultății de Drept din Cluj, 1938-1939, p.77*

¹⁴¹ *Ibidem*

¹⁴² *Anuarul Facultății de Drept din Cluj, 1935-1936, p.51*

¹⁴³ *Ibidem, 1936-1937, p. 173*

¹⁴⁴ Gheorghe Sofronie, *Revue de Transilvanie*, în *Gând românesc*, 1935, p.313, 314

¹⁴⁵ *Ibidem*

¹⁴⁶ *Ibidem*

¹⁴⁷ *Ibidem*

Radu ROMÎNAȘU

ACTIVITATEA CULTURALĂ INIȚIATĂ DE CASA NAȚIONALĂ A JUDEȚULUI BIHOR ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Promotoare a dezideratelor culturale la granița de vest, *Casa Națională a Județului Bihor* constituită în anul 1929, și-a desfășurat activitatea pe secțiuni distincte, fiecare dintre ele funcționând pe o anumită coordonată culturală.

Prima secțiune înscrisă în planul de activitate a fost cea pentru cultură și propagandă națională, condusă de Gheorghe Tulbure. Aceasta, la rândul ei, a încorporat trei subsecții: de propagandă externă, care și-a propus să editeze cărți și broșuri pentru persoanele străine care vizitează România, elaborarea unor monografii și a unor studii statistice exacte, (prin care să se infirme tezele imigraționiste), evidențierea vechimii culturii românești, prin elaborarea unui album de fotografii a bisericilor de lemn, promovarea industriei casnice, a portului popular românesc, a muzicii și poeziei populare peste granițele țării; una de propagandă internă, care a militat pentru informarea opiniei publice cu privire la unele chestiuni de interes național, în același timp acționând pentru editarea de broșuri și ziare, cercetarea ziarelor europene, depistarea articolelor defăimătoare la adresa țării sau a vestului acesteia și luarea de poziție prin scris sau adunări de protest, demascarea și anihilarea acțiunilor bolșevice, socialiste și anarhiste; ultima subsecție, cea de cultură, a activat pentru înființarea unei biblioteci a *Casei Naționale*, coordonarea celorlalte societăți culturale din județ și acordarea de sprijin moral și material, patronarea diferitelor expoziții de artă, definitivarea procesului de federalizare a societăților culturale românești din județ.

A doua secție, cea pentru etnografie, a fost condusă de Teodor Neș, ea concentrându-și activitatea în jurul acțiunii de organizare a muzeului etnografic județean. În consecință, colecționarea obiectelor de port țărănesc, a instrumentelor tradiționale de muncă lucrate în lemn, fier și piatră, a mobilierului țărănesc sculptat, a reprezentat o acțiune reprezentativă a secțiunii. În paralel cu acest demers, s-a hotărât promovarea portului național românesc autentic, mai ales în plasele Beliu, Beiuș, Vașcău și stimularea confecționării hainelor tradiționale în gospodăria rurală bihoreană, organizarea de conferințe la sate, înființarea de școli speciale în care sătenii să dobândească noțiuni elementare de croitorie, aranjarea unor expoziții cu un conținut etnografic în centrele de plasă.

Casa Națională s-a preocupat și de muzica națională, organizând o secțiune specială pentru coordonarea acesteia în tot județul. Scopurile propuse au vizat înființarea de coruri și fanfare românești, a școlilor de muzică (conservator) pentru prelucrarea ariilor populare, invitarea societăților corale din țară, în vederea susținerii unor concerte la Oradea și în județ.

Colonelul Atanasie Negulescu a condus secția economică a *Casei Naționale*, care a sprijinit inițiativa particulară, acționând pentru răspândirea în mediul rural a cărților și broșurilor cu conținut divers (informații utile din domeniul agricol și bancar etc.), care de multe ori au fost popularizate și explicate în cadrul unor conferințe de specialitate.

La inițiativa lui Andrei Crișanul s-a format secția medico-sanitară, care a desfășurat o energetică propagandă împotriva bolilor sociale, pentru prevenirea epidemiilor, acordarea de sfaturi privind problemele igienice și de creștere a no-născuților, combaterea alcoolismului și sifilisului atât în mediul urban, cât și în cel rural. Rezultatele concrete ale acestei secțiuni au depins în mare măsură de activitatea susținută de președintele acesteia, medicul Ioan Matei.

A șasea secțiune, cea industrial-comercială, a urmărit ajutorarea și susținerea elementului românesc în viața comercială și industrială a județului. Președintele Iuliu Muth și-a fixat drept obiectiv procurarea de localuri pentru organizarea de ateliere și prăvălii, în care să fie angajați muncitori români.

Ultima secțiune și-a extins acțiunea asupra educației fizice și a sportului în general, președintele Camil Manoilă susținând, alături de alți factori locali, organizarea unor cluburi sportive românești în toate centrele importante ale județului¹.

Din enumerarea celor șapte secțiuni cu care *Casa Națională* pornea pe drumul culturalizării rezultă o încercare de acoperire a principalelor domenii din viața culturală și socio-economică a județului Bihor. Materializarea scopurilor propuse a depins, în cele din urmă, de încheierea unei vieți culturale și economice moderne, care să fie în consens cu eforturile generale de așezare a țării pe noile coordonate interbelice ale timpului.

Consecventă programului stabilit, secția pentru cultură și propagandă națională a redactat următoarele broșuri: *Chestiunea minorităților* (de Gheorghe Șofronie), *Sufletul românesc* (Gheorghe Bota), *Școlile minoritare din România* (Gheorghe Tulbure, Pompiliu Dan, Gheorghe Bota), *Din trecutul vieții românești din Biharea* (A. Mavrodin). Prin intermediul lor s-a încercat sensibilizarea opiniei publice locale în legătură cu ideile naționale, ele așezându-se într-o acțiune experimentată și de alte societăți culturale, precum *Reuniunea Cele Trei Crișuri*, despărțămintele bihorene ale *Astrei* etc². Respectivele broșuri au fost editate sub patronajul *Casei Naționale*, care a hotărât să sprijine financiar apariția acestora. Cunoscând impactul lor, mai ales în mediul rural românesc, Gheorghe Bota, a propus, în ședința din 20 februarie 1930, editarea unor broșuri care să conțină versuri-dialog, acestea având o anumită rezonanță în lumea satului românesc, devenită din ce în ce mai sensibilă față de cuvântul tipărit.

Editarea de broșuri a reprezentat o activitate constantă a secțiunii, la acest fapt contribuind și susținerea financiară a *Casei Naționale* care achiziționa un număr de

¹ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare: AN-DJBh), *fond Casa Națională a Județului Bihor* (în continuare: *Casa Națională...*), dos. 1, f. 74-81

² *Gazeta de Vest*, 1929, nr. 53, p. 2

exemplare ce erau apoi distribuite spre alte așezăminte de cultură din județ și țară. O broșură care a declanșat în jurul ei un viu interes a fost cea intitulată *De vorbă cu satele*, scrisă de Gheorghe Tulbure. Ea a fost urmată de lucrarea lui Victor Gherman *Nu. Niciodată*³.

Lucrarea lui Gheorghe Tulbure, apărută în 1932, încă din primul capitol prezintă situația satelor românești interbelice, care erau lipsite de lumina culturii. Autorul a evidențiat lipsa unei literaturi speciale pentru popor, fapt de care se făceau vinovați - în viziunea sa - intelectualii și gazetarii preocupați doar de disputele politice sterile, care au introdus și în satul românesc vrajba și demagogia. În concepția lui Tulbure, satul trebuie privit “în trista și dureroasa lui realitate”. Culturalizarea acestuia, atât de mult vehiculată, trebuia începută prin formarea educației cetățenești și a conștiinței de sine care lipseau țăranului⁴. În demersul său, autorul s-a oprit și asupra destinului bibliotecilor sătești și a *Caselor de sfat și citire*, care erau închise și necercetate. Capitolele următoare evocă personalități culturale și istorice românești (Gheorghe Lazăr, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu, Simion Bărnuțiu), evenimente istorice naționale (1 decembrie 1918, 10 mai 1821), povestiri moralizatoare, exemple din viața sătenilor europeni care, prin muncă și școală au reușit să progreseze într-un ritm alert⁵.

Problema unității naționale a fost abordată de Victor Gherman, în broșura *Tradiția noastră*, apărută în anul 1938. Scopul acesteia era prezentat de autor încă din primele rânduri: “realizarea unei solidarități românești desăvârșite la această graniță”. Capitolele broșurii (*Credința în românism, Latinitatea noastră, Conștiința latină, Familia la români, Patriotismul român, Tăria tradiției*) rememoraau originea, continuitatea și unitatea poporului român, pentru a consolida în rândurile societății românești conștiința națională într-un an agitat în care instabilitatea și nesiguranța s-au resimțit pe continentul european, datorită acțiunilor concertate ale statelor revizioniste⁶.

Casa Națională a continuat să adopte o atitudine antirevizionistă și prin editarea unei broșuri intitulată *Ungurii din Ardeal și revizuirea*, scrisă în limba maghiară de George Ferenczy. Autorul combate, cu argumente solide, agitația revizionistă maghiară, protestând în numele maghiarilor din Transilvania față de amestecul Ungariei în treburile acestei etnii din România. Broșura a fost editată în 4.000 de exemplare și s-a dorit a fi răspândită masiv în rândurile populației maghiare din Transilvania⁷. De asemenea, aceeași instituție de cultură a acordat o subvenție de 5.000 lei pentru editarea în broșură a articolelor cu un conținut asemănător, semnate de Nicolae Iorga, care analizau criza cehoslovacă din 1938, precum și a conferinței susținute de acesta la Oradea, în 1 decembrie, același an⁸.

³ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 1a, f. 14, 79, 85

⁴ Gheorghe Tulbure, *De vorbă cu satele*, Editura Diecezană Oradea, Oradea, p. 3-8

⁵ *Ibidem*, p. 9-62

⁶ Victor Gherman, *Tradiția noastră*, Editura Casei Naționale a Județului Bihor, Oradea, 1938, p. 4-36; Idem, *Credința în românism*, în *Noua Gazetă de Vest*, 1938, nr. 584, p. 1

⁷ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 68, f. 20

⁸ *Ibidem*, dos. 78, f. 11

În această atmosferă tensionată, în spiritul propagandei naționale, și-a făcut apariția și lucrarea *Gheorghe Șincai*, editată sub auspiciile *Căsu Naționale* de protopopul Ilie Dăianu din Cluj. De fapt, broșura conținea conferința susținută de acesta, la 10 decembrie 1938, în sala Primăriei orădene, despre personalitatea și viața ilustrului cărturar. Datorită succesului repurtat s-a hotărât ca ideile conferinței să fie editate în cursul anului 1939. Într-o lungă incursiune în istoria poporului român, aducând în fața cititorului legăturile stabilite între daci și romani, incursiunile popoarelor migratoare și aspectele semnificative din istoria Bizanțului, autorul prezintă personalitatea lui Șincai, opera sa culturală și legăturile stabilite cu diversele condeie iluministe europene ale timpului său⁹.

Broșurile istorice scrise de profesorul Andrei Crăciun, căruia i s-a acordat și o subvenție de 7.000 lei, au continuat să susțină propaganda națională la granița de vest. *Casa Națională* a cumpărat 50 de exemplare din cele mai reprezentative scrieri ale sale: *Din trecutul neamului nostru*, *Al cui e Ardealul ?*, *Ziua de 24 ianuarie*, *Zece mai*, *Opt iunie*, *Ziua eroilor*, *150 de ani de la sfârșitul lui Horea*. În același scop, s-au achiziționat și 10 exemplare din lucrarea lui Tiron Albani *Douăzeci de ani de la unire*, care sintetiza eforturile, realizările și eșecurile românilor în noile cadre ale statului unitar¹⁰. De altfel, Tiron Albani a colaborat eficient cu *Casa Națională*, care i-a acordat subvenții pentru editarea unor lucrări cu un conținut istoric prin care s-a urmărit sensibilizarea opiniei publice românești. Un exemplu elocvent a fost apariția cărții *Leul de la Șișești*, care a beneficiat de un ajutor financiar de 2.000 lei, acordul dintre părți prevăzând acordarea a 10 exemplare pentru scopurile *Căsu Naționale*¹¹. Albani a fost și autorul unei piese de teatru, *Craiul munților*, care a văzut lumina tiparului în 20 de exemplare, o parte a cheltuielilor (2.000 lei) fiind suportate de aceeași instituție de cultură¹².

Opera istoriografică a lui Nicolae Firu nu putea lipsi din acest efort conjugat de răspândire a cuvântului tipărit, care a încercat să consolideze coeziunea etnică românească la granița apuseană a țării. Broșurile editate de acesta s-au încadrat pe aceeași coordonată de recuperare a istoriei locale și naționale.

O primă lucrare de acest fel înregistrează momentul cuceririi Oradiei de către otomani, autorul utilizând informații furnizate de scrierile turcului Evlia Celebi, în vreme ce altă carte amintește cititorilor evenimente referitoare la *Revoluția lui Horea*. *Casa Națională* a cumpărat câteva exemplare din fiecare tipăritură, pentru biblioteca sa¹³. O carte cu conținut monografic, care recuperează istoria Bisericii cu lună din Oradea, a fost editată de Nicolae Firu, cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la

⁹ Ilie Dăianu, *Gheorghe Șincai*, Editura Căsu Naționale, Tiparul Tipografiei Diecezane, Oradea, 1939, p. 12-32

¹⁰ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 77, f. 6, 8

¹¹ *Ibidem*, dos. 61, f. 77

¹² *Ibidem*, dos. 24, f. 32

¹³ *Ibidem*, dos. 67, f. 100, 101

ridicarea acesteia (fapt sărbătorit în anul 1934). Fiind o lucrare valoroasă, *Casa Națională* a păstrat în bibliotecă sa zece exemplare¹⁴.

Ștefan Mărcuș, la rândul său, a scos de sub tipar, în anul 1932, o nouă lucrare de interes local, *Muzica și teatrul în Bihor*. Autorul a realizat o sinteză a vieții artistice desfășurate în județ de la începuturile sale până în perioada interbelică. Consiliul *Casei Naționale* a subvenționat această lucrare cu 6.000 de lei, din care 3.000 lei au fost destinați pentru reprezentația teatrală organizată de autor cu piesa *Baba Hârca*¹⁵.

La 15 septembrie 1937, *Casa Națională* l-a felicitat pe Teodor Neș, autorul lucrării *Oameni din Bihor*, în același timp solicitându-i acestuia 20 de exemplare, care să fie puse la dispoziția cititorilor bibliotecii sale¹⁶.

Secțiunea s-a străduit să pună în circuit aceste cărți și broșuri pentru răspândirea ideilor care făceau apel la unitatea tuturor românilor, într-o vreme în care tendințele Ungariei revizioniste periclitau securitatea Europei de sud-est.

Un exemplu de aplicare consecventă a principiilor afirmate a fost și expedierea de către *Casa Națională* a lucrării *Bihorul strajă la hotare* către Primăria orădeană, cu rugămintea de a o distribui tuturor Primăriilor și comitetelor școlare din județ, pentru popularizarea mișcării antirevizioniste în satele românești bihorene¹⁷. Cartea făcea referire la cele mai semnificative momente din istoria Bihorului, ea incluzând și un material documentar consistent adunat cu prilejul manifestărilor antirevizioniste din 27 noiembrie 1932 și 28 mai 1933 desfășurate în Oradea. În același scop, de consolidare a sentimentului național, Prefectura a anunțat *Casa Națională* de dorința editării unui album, sub titlul *Generația unirii*, în care să fie incluse personalitățile marcante implicate în momentele decisive ale anului 1918. *Casa Națională* a fost chemată să susțină această inițiativă prin adunarea informațiilor și documentelor istorice pentru județul Bihor (fotografii, numele membrilor Consiliului Național județean, un mic istoric al activității acestuia, identificarea persoanelor arestate, persecutate sau care și-au pierdut viața pentru cauza națională etc). Instituția de cultură bihoreană a apelat la un profesor clujean care să pregătească o colecție de diapozitive cu vederi de la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Astfel, s-a intrat în posesia unor fotografii istorice care au imortalizat marele eveniment¹⁸.

Casa Națională a Județului Bihor, prin programul înscris în secția pentru cultură și propagandă națională, își propunea să adopte o poziție fermă față de defăimătorii statului unitar român, prin organizarea unor adunări de protest, exprimându-și adeziunea față de acțiunea inițiată de ziarul *Univesul* din București. Marele cotidian din capitală a demarat o propagandă hotărâtă împotriva tendințelor revizuirii tratatelor de pace, prin organizarea unor mari adunări antirevizioniste. O

¹⁴ *Ibidem*, dos. 42, f. 42

¹⁵ *Ibidem*, dos. 52, f. 43

¹⁶ *Ibidem*, dos. 68, f. 26

¹⁷ *Ibidem*, dos. 43, f. 1

¹⁸ *Ibidem*, dos. 39, f. 62; dos. 38, f. 33, 35; dos. 78, f. 26

astfel de manifestare a fost preconizată la Oradea pentru ziua de 20 noiembrie 1932, după ce o inițiativă similară s-a desfășurat la București, în ziua de 6 noiembrie același an¹⁹. Conducerea orădeană a răspuns telegramei ziarului *Universul* cu mult entuziasm. Ea a precizat că societățile românești din Oradea “au luat act, cu deplină satisfacție, de rezultatul... întrunirii patriotice ținută la București “. În continuare, răspunsul prezintă hotărârea asociațiilor românești din Oradea de a organiza în zilele de 13 și 17 noiembrie 1932 “conferințe și adunări în același scop”²⁰. După mai multe consultări, s-a stabilit ca manifestarea antirevizionistă să se desfășoare la 27 noiembrie. S-a convenit ca aceasta să fie urmată de șezători și conferințe prin care să se explice țărănimii pericolul agitațiilor revizioniste. Discursurile reprezentanților diferitelor asociații românești din Oradea și județ urmau să se susțină în Piața Unirii la statuia regelui Ferdinand I, iar dacă timpul era nefavorabil în sala teatrului “Regina Maria”²¹.

Numeroase localități bihorene au răspuns mesajului publicat de *Casa Națională* în cotidianul *Gazeta de Vest*, în legătură cu preparativele antirevizioniste de la Oradea. Toate și-au exprimat, în mod categoric, hotărârea de a se împotrivi revizuirii tratatelor de pace și de a participa activ la manifestări. Au exprimat aceste deziderate - în cadrul unor adunări locale - populația din următoarele așezări: Satul Barbă, Chiribiș, Abram, Margine, Tria, Ciutelec, Ghenetea, Cheț Derna, Sacalasău-Vechi, Socet, Huta-Voievozi, Voievozi, Cuzap și Abrămuț .

Adunarea antirevizionistă de la Oradea a fost anticipată de două manifestări similare desfășurate la Tinca în 13 noiembrie, unde au participat 31.000 de români și la Cefa în 20 noiembrie, unde au protestat 25.000 de persoane.

La tribuna instalată în Piața Unirii din Oradea s-au perindat 50 de reprezentanți ai diferitelor partide politice, ai plaselor bihorene, asociațiilor culturale și religioase, care în alocuțiunile lor au protestat ferm față de atitudinea statelor revizioniste. Manifestarea s-a terminat prin semnarea unei moțiuni în care a fost exprimată dorința populației din vestul țării de a apăra integritatea și suveranitatea statului român.

Pentru buna desfășurare a manifestației, asociațiile cultural-economice bihorene au sprijinit financiar eforturile depuse în această direcție. Au contribuit: *Reuniunea Femeilor Române din Oradea și împrejurimi*(1000 lei), *Baroul notarilor publici*(2000 lei), *Asociația funcționarilor judecătorești*(1000 lei), *Astra bihoreană*(1000 lei), *Asociația Învățătorilor bihoreni*(1000 lei), *Tinerimea română*(500 lei), *Asociația profesorilor secundari*(500 lei), *Societatea Atanasie cel Mare*(300 lei), *funcționarii Băncii Naționale-filiala locală*(5000 lei), funcționarii P.T.T.(1000 lei), Roman Ciorogariu(1000 lei), generalul A. Negulescu(300 lei)²²).

¹⁹ *Ibidem*, dos. 1a, f. 60

²⁰ *Ibidem*, dos. 33, f. 66

²¹ *Ibidem*, dos. 1a, f. 63, 64, 72

²² *Ibidem*, dos. 34, f. 8-22, 24-33, 36, 49,51; Dan Pompiliu, *Realizările Casei Naționale a Județului Bihor*, în *Noua Gazetă de Vest*, 1939, nr. 863, p. 7

Fotografiile și documentele difuzate cu acest prilej au fost strânse de conducerea *Casei Naționale* pentru întocmirea unui album istoric. S-a reușit și realizarea unei pelicule, filmul fiind rulat în cinematografele orașului. Pe baza albumului, s-a editat un buletin special al *Casei Naționale*, în care au fost expuse toate momentele importante ale adunării de protest. De altfel, conducerea societății culturale a hotărât emiterea unor asemenea buletine pentru informarea opiniei publice locale despre diversele acțiuni culturale desfășurate de secțiunile sale.

O a doua adunare antirevizionistă a fost programată pentru ziua de 28 mai 1933. Mica Antantă, împreună cu Polonia, a hotărât ca, în același timp, în diverse orașe europene, să se organizeze întruniri publice de protest față de agitațiile revizioniste. *Casa Națională* a acționat prin răspândirea de manifeste și foi volante în Oradea și județ, în care s-a specificat însemnătatea zilei de 28 mai.

Echipe de conferențieri au pregătit atmosfera sufletească a românilor din Bihor, astfel că manifestația s-a bucurat de un real succes. Ea s-a finalizat printr-o serbare populară cu dansuri, jocuri și cântece specifice românești, susținute de ansambluri corale, fanfare și grupări ale tinerimii școlare²³.

Cunoscând acțiunea energică a *Casei Naționale*, de combatere a revizionismului, ministrul de externe român Nicolae Titulescu s-a adresat secțiunii pentru traducerea și editarea conferinței (susținută de acesta la Paris) cu titlul *Elementele esențiale ale problemei minoritare*. Acest fapt a reprezentat o nouă acțiune concretă pentru consolidarea elementului românesc de la granița de vest a țării și, în general, a unității naționale și politice²⁴.

Prima secțiune a *Casei Naționale* a fost preocupată și de constituirea unei biblioteci care să cuprindă activitatea literară, artistică și culturală a județului²⁵. Din inițiativa lui Andrei Crișanul, această bibliotecă dorea să colecționeze tot ce s-a scris românește și a apărut tipărit în județ, începând din 20 aprilie 1919, data eliberării orașului Oradea de către armata română²⁶. Pentru întocmirea unui program de lucru eficient, *Casa Națională* a organizat arhivele literare ale județului Bihor, în care urmau să-și găsească locul toate produsele literare apărute în județ din cele mai vechi timpuri și până la zi. Mărirea fondului acestei arhive a depins de donațiile de carte făcute de diferite personalități ale timpului, care dețineau în bibliotecile personale importante titluri de carte veche. S-au evidențiat, într-o primă fază, donațiile făcute de profesorii Gheorghe Sofronie și Eugeniu Sperantia²⁷. Treptat, s-a ridicat problema constituirii unei biblioteci a Bihorului. Pentru acest act cultural a fost solicitat sprijinul editurilor locale, care aveau posibilitatea să contribuie la finalizarea proiectului, prin trimiterea a două exemplare, în mod gratuit, din fiecare produs literar apărut sub egida lor. În documentele arhivistice s-au păstrat cererile adresate de conducerea instituției

²³ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 1a, f. 73, 98-99, 102

²⁴ *Gazeta de Vest*, 1929, nr. 105, p. 2

²⁵ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 1a, f. 87

²⁶ *Ibidem*, dos. 21, f. 44

²⁷ *Ibidem*, dos. 43, f. 15, 22, 23

către editurile “Doina” din Beiuș și “Vestitorul”, care aparținea bisericii greco-catolice²⁸. Donațiile particulare au completat și îmbogățit fondul de carte al bibliotecii *Casei Naționale*. Un exemplu elocvent a fost gestul lui Gheorghe Tulbure, care a donat 300 de cărți și broșuri din domeniul literar, științific, bisericesc, școlar, la care s-au adăugat reviste literare din țară și străinătate²⁹. El a fost urmat și de alți intelectuali precum: Constantin Pavel, V. Chirvai, Nicolae Firu, maior Vasilescu, M. Samarineanu, Ioan și Iosif Iacob³⁰.

Datorită preocupărilor bibliofile, comisia interimară a municipiului Oradea a hotărât ca biblioteca județeană să treacă în administrația *Casei Naționale*, pentru o mai bună gestionare și organizare³¹. Biblioteca municipală a fost așezată în aripa unde fusese sediul *Asociației meseriașilor români*. Noul sediu era mai potrivit decât cel din cadrul Primăriei, deoarece la *Casa Națională* emulația spirituală nu lipsea, iar mediul era propice pentru organizarea de acțiuni culturale.

Această bibliotecă a fost înființată în anul 1871, de corpul didactic din Oradea, funcționând sub egida sa până în anul 1912, când municipiul și societatea orădeană au transformat-o în bibliotecă publică. Conducerea ei s-a exercitat prin Consiliul comunal, ajutat de un comitet al bibliotecii, compus din reprezentanți ai corpului profesoral și ai societăților culturale și științifice din Oradea. Cărțile puteau fi studiate la sala de lectură sau împrumutate la domiciliu, în urma achitării unei taxe și acordarea unei garanții de 100 lei. Pentru profesorii și funcționarii municipali împrumutul era gratuit.

În anul 1921, Consiliul comunal a creat secția românească a bibliotecii, prin acordarea unui fond inițial de 50.000 lei destinat achiziționării de carte. La finele anului, s-a ales un director bibliotecar, care să cunoască limba și literatura română, acesta urmând să demareze o vastă acțiune de îmbogățire a fondului de carte. Instituțiile românești au susținut acest demers cultural, donând numeroase volume de carte. S-au evidențiat Casa Școalelor (cu 4.000 de bucăți), Academia Română (publicații și anuare proprii), Banca Națională-filiala Oradea (donație de 5.000 lei). În cursul anului 1923, biblioteca a cumpărat cărți românești în valoare de 21.000 lei, secția română fiind deschisă în același an, cu un număr de 5.500 de volume. Peste numai un an, biblioteca a deținut în total peste 30.000 volume, din care 6.000 în limba română, restul în limbile maghiară, franceză, engleză și italiană. În general, biblioteca a cumpărat cărți românești de la editura “Librăria românească” (în valoare de 12.376 lei), în vreme ce “Librăria Pasztor” a furnizat bibliotecii volume scrise în limba maghiară (în valoare de 9.263 lei). Paralel, biblioteca s-a străduit să-și dezvolte și un fond de presă cât mai bogat, pe care să-l pună la dispoziția cercetătorilor. Astfel, s-a abonat la numeroase reviste și ziare, precum: *Viața românească*, *Buletinul cărții*,

²⁸ *Ibidem*, dos. 53, f. 39, 40

²⁹ *Ibidem*, dos. 42, f. 33

³⁰ *Ibidem*, dos. 44, f. 12

³¹ *Ibidem*, dos. 52, f. 38

Ideea europeană, Duminica poporului, Neamul românesc, Revista pentru toți, Carpații (Brașov), Înfrățirea (Cluj), în vreme ce revistele Cele Trei Crișuri, Gândirea, Ramuri, Vestitorul, Tribuna, România administrativă, Graiul românesc au completat fondul destinat presei românești.

Orarul după care funcționa biblioteca municipală prevedea începerea activității de la orele 9 până la 12, după care urmau patru ore libere, activitatea reluându-se odată cu orele 16 până la orele 19. În acest interval de timp biblioteca era cercetată de un număr considerabil de cititori, de profesii și naționalitate diferite. Dintr-o statistică întocmită pentru luna mai a anului 1925 rezultă că sala de lectură a fost frecventată de 102 elevi, 63 de persoane ce și-au declarat profesii libere, 27 de funcționari, 13 profesori și învățători, 9 industriași, 7 comercianți, 5 studenți și două menajere. Operele studiate cel mai intens au fost cele din domeniul literaturii (125), urmate de cărțile de știință (31). După naționalitatea cititorilor, maghiarii au frecventat în luna respectivă sala de lectură prin intermediul a 128 de persoane, situându-se de departe pe locul întâi. De altfel, și în lunile următoare statisticile mențin pe același loc pe cititorii maghiari. Pe locul secund s-au situat cititorii de origine evreiască (53), românii fiind înregistrați cu 47 de prezențe în sala de lectură. Pentru lunile ulterioare, datele nu au înregistrat modificări semnificative.

La secția de împrumut, funcționarii s-au detașat net (450) față de celelalte profesii, datorită gratuității de care beneficiau. Surprinzător, pe locul al doilea s-au situat cele 142 de menajere care au împrumutat cărți pentru acasă, la o diferență sensibilă urmând profesorii și învățătorii (81), alături de cei care practicau o profesiune liberă (80). Comercianții și industriașii aveau și ei cote sporite, 95, respectiv 75, în vreme ce elevii și studenții erau reprezentați doar de 41, respectiv 7 persoane care au reținut cărțile pentru studiu la domiciliu. În funcție de naționalitate, maghiarii au efectuat 620 de împrumuturi, urmați de evrei cu 250 și români cu 131.

Din datele prezentate se poate observa că, în noile realități de după primul război mondial, segmentul social și profesional din societatea orădeană care era interesat de carte s-a lărgit substanțial, aceasta și sub impulsul politicii culturale promovate de autoritățile statului și instituțiile de cultură. Totuși, statul român era la început de drum, accesul masiv la cultură (în cazul de față la cartea românească) conturându-se treptat în societatea românească transilvăneană, care trebuia să recupereze perioada anterioară de restriște, când nu a avut posibilitatea să se afirme cultural în condiții de normalitate.

O notă publicată în *Gazeta de Vest* a anunțat publicul despre numirea lui Nicolae Firu în funcția de director al bibliotecii municipale, începând din data de 3 aprilie 1935. Știrea a fost primită cu entuziasm de cercurile orădene, care cunoșteau bine intensitatea sa activitate culturală.

Imediat după ce și-a luat în primire noul post, Nicolae Firu a înaintat Comisiei interimare a municipiului, în octombrie 1935, un raport despre starea bibliotecii județene. Acesta explica, într-o mare măsură, numărul mic de cititori români contabilizați de statisticile lunare întocmite. O problemă sensibilă a fost legată de cărțile istorice și de literatură din secția română, care nu erau de interes pentru

publicul cititor. Stocul de carte se reducea la lucrări ale autorilor de dinainte de prima conflagrație mondială, literatura ultimilor cinci ani nefiind achiziționată. De asemenea, secția publicistică cuprindea mai multe ziare și reviste maghiare, aceasta în detrimentul presei românești, care continua să fie subțire. Un remediu s-a realizat însă la secția româno-maghiară, cea mai bogată secție a bibliotecii, unde, prin eforturile noului director, s-a realizat o selecție radicală, concretizată prin eliminarea cărților cu conținut tendențios scrise cu intenția vădită de a desconsidera statul român. S-au păstrat operele cu adevărat reprezentative din domeniul istoric, literar, științific, cărțile din biblioteca canonicului Bunyitay (dicționare, lexicoane etc.). Tot în această secțiune, trei mii de cărți trebuiau catalogate în arhivele bibliotecii, în marea lor majoritate aparținând literaturii maghiare. Era o muncă istovitoare, pe care Nicolae Firu a reușit s-o îndeplinească, grație dorinței sale de promovare a faptului de cultură, a cuvântului tipărit în mediul social românesc³².

Pe lângă administrarea bibliotecii județene, *Casa Națională* s-a preocupat și de dezvoltarea unei biblioteci proprii, fapt susținut de intelectualitatea românească. Astfel, Adrian Gherlan, notar cercual în Oșorhei, a înzestrat biblioteca cu o colecție de reviste (*Transilvania, Familia, Telegraful român, Luceafărul*), la care s-au adăugat anualele diferitelor bănci românești și rapoartele unor instituții financiar-bancare locale, precum “Bihoreana” din Oradea și “Victoria” din Arad³³. Gestul său a fost continuat de Nina Maioreșcu, soția fostului prefect al județului, Iosif Maioreșcu, care a donat - în memoria soțului decedat - 65 de volume de mare valoare culturală, la care s-au adăugat colecția din anii 1910, 1912 și 1913 a revistei *Luceafărul*³⁴.

O donație consistentă s-a legat de numele publicistului și poetului George A. Petre, care a oferit spre studiere 500 de exemplare din diverse lucrări de literatură, 100 de exemplare din felurite reviste. De asemenea, a pus la dispoziția cititorilor colecția *Gazetei de Vest* și a *Noii Gazete de Vest*. Pentru întreaga sa activitate culturală, el a fost proclamat membru de onoare al acestei instituții³⁵.

Și alți intelectuali au înțeles importanța acestei biblioteci pentru culturalizarea populației românești de la granița de vest, aceștia intrând într-o colaborare eficientă cu conducerea *Căsuței Naționale*. Astfel, Adrian Ganea a fost susținut financiar de instituția bihoreană pentru editarea unei lucrări intitulată *Straja țării*, care îngloba aspecte istorice importante din spațiul local³⁶. La rândul său, autorul a donat bibliotecii un număr de 61 de bucăți de cărți și reviste, care recuperau o parte din scrisul local bihorean³⁷.

³² *Gazeta de Vest*, 1935, nr. 1591, p. 1; AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 11/1926, f. 17, 22, 80, 156; dos. 6/1930, f. 35; dos. 28/1928, f. 95; Idem, *fond Reuniunea de cântări “Hilaria”*, dos. 4, f. 82, 174

³³ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 63, f. 33

³⁴ *Ibidem*, dos. 68, f. 9

³⁵ *Ibidem*, dos. 78, f. 24

³⁶ *Ibidem*, dos. 73, f. 9

³⁷ *Ibidem*, dos. 67, f. 87

În urma acestei susțineri, biblioteca *Casei Naționale* număra în anul 1935 lucrările a 70 de scriitori bihoreni, colecția de carte fiind cercetată și totodată remarcată de numeroși intelectuali din țară³⁸. Aceștia au putut cerceta fondul bibliotecii în sala de lectură special amenajată. Ea era deschisă zilnic, în intervalul orar 10-21, la dispoziția cercetătorilor fiind puse - pe lângă volumele existente - și 25 de ziare românești din capitală și provincie, 44 de reviste culturale și științifice din țară și străinătate, cele mai multe procurate prin intermediul unor asociații culturale locale, precum *Casa Națională*, *Cele Trei Crișuri*, *Cercul Franco-Român*, *Tinerimea Română* etc. Sala de lectură a fost frecventată, după cum rezultă din registrul de prezență, mai ales de studenți în drept, teologi și elevi. Unii erau veniți pentru cercetare chiar din Constanța, București și Sighetul Marmăției. Lor li s-au adăugat diverși funcționari și comercianți. Pentru o mai bună documentare despre frecventarea sălii de lectură, se pot avansa o serie de cifre înregistrate în anumite intervale de timp. De exemplu, frecvența cititorilor în perioada cuprinsă între 30 octombrie 1931 și 17 noiembrie 1932 a fost de 4.834 de persoane, ceea ce dovedește un flux destul de ridicat al cititorilor, deși condițiile pentru studiu nu erau întotdeauna optime³⁹.

În preocupările secțiunii s-au înregistrat și acțiunile de înființare a unei librării sub egida *Casei Naționale*. În acest sens, ea s-a adresat, printr-o notă din 2 aprilie 1930, societății *Cultura românească* din București, pentru o colaborare în această direcție. Legătura stabilită a fost concretizată prin furnizarea unui material literar și științific, dublat de achiziționarea unor rechizite școlare și a altor accesorii pentru elevi⁴⁰. O colaborare eficientă a fost angajată cu editura *Scrisul românesc* din Craiova, care a trimis la Oradea un catalog complet cu toate titlurile de cărți școlare pe care le posedă atât pentru ciclul primar, cât și pentru cel secundar. Conducerea orădeană urma să consulte catalogul și, în funcție de opțiuni, să comande titlurile de carte școlară care să fie puse la dispoziția profesorilor și elevilor bihoreni⁴¹.

Asociația corpului didactic din Oradea, alături de cea a *profesorilor secundari* și a *învățătorilor*, și-a manifestat interesul pentru coordonarea unei asemenea librării, așezată sub patronajul *Casei Naționale a Județului Bihor*. O astfel de ofertă a venit și din partea firmei *Reti-Corvina*, semn că intenția instituției bihorene a fost receptată și aprobată de societatea românească⁴². Din păcate, inițiativa a fost mereu amânată.

Casa Națională nu a fost doar o beneficiară a donațiilor de carte, prin care s-a ajuns la materializarea unei biblioteci, ci și inițiatora unor începuturi similare pentru alte instituții românești. Astfel, *Casa pentru sfat și citire* a personalului C.F.R. Oradea a primit din partea ei mai multe volume, prin care se urmărea "pătrunderea dragostei de literatură română și în masa personalului gării din Oradea"⁴³. Un fapt

³⁸ *Ibidem*, dos. 63, f. 3

³⁹ *Ibidem*, dos. 30, f. 1-42; *Sala de lectură a Casei Naționale*, în *Gazeta de Vest*, 1931, nr. 651, p. 2

⁴⁰ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 21, f. 35

⁴¹ *Ibidem*, dos. 1, f. 113

⁴² *Ibidem*, dos. 22, f. 9, 12

⁴³ *Ibidem*, dos. 42, f. 66

similar s-a petrecut și în cadrul oficiului parohial ortodox Sălard, care a primit de la *Casa Națională* următoarele cărți: *Nu, niciodată* (de V. Gherman), *Buletinul nr. 1, Bihorul-strajă la hotare, Din trecutul Beiușului* (de P. E. Papp), *De vorbă cu satele* (de Gheorghe Tulbure), *Craiul munților* (de Tiron Albani) și *Efracim*⁴⁴.

Casa Națională a fost solicitată și de Căminul cultural “Frontul de vest” din comuna Sânnicolau Român pentru înzestrarea bibliotecii sale “cu câteva cărți folositoare membrilor”⁴⁵. Înființând secția de tineret, *Asociația comercianților români din Oradea* și-a organizat și o mică bibliotecă. *Casa Națională*, dorind să încurajeze cultura în toate laturile sale de manifestare, a donat acestei instituții o serie de cărți și reviste, susținându-i pe comercianții români în demersurile lor economice și culturale⁴⁶.

Pe lângă aceste modalități de culturalizare, în ședința din 5 noiembrie 1930, s-a hotărât și organizarea de șezători și conferințe săptămânale, mai ales duminica, începând de la orele 21, acest fapt înscriindu-se ca un scop bine definit în acțiunea secțiunii pentru cultură și propagandă națională, subsecția de cultură. Programul a fost aplicat mai ales în vara anului 1932, când *Casa Națională*, împreună cu alte societăți culturale (*Astra*, *Asociația profesorilor secundari* și *Uniunea ofițerilor în rezervă*), care dețineau o vastă experiență pe acest teren cultural, s-a implicat în susținerea unui program de conferințe în numeroase centre de plăși bihorene. Cu această ocazie, s-au organizat subdespărțăminte ale asociației. Din darea de seamă ce sintetizează acțiunile culturale din anul 1932, luată în discuție de Adunarea generală din 7 mai 1933, rezultă o axare a conferințelor pe probleme economico-sociale și naționale. Acestea au putut fi audiate la Marghita, Săcuieni, Vașcău, Tileagd, Ceica, în vreme ce la Beliu și Tinca, cu această ocazie, s-au constituit subsecții ale *Căsei Naționale*. Conferințele au avut rolul de a sensibiliza populația românească în vederea participării la marea adunare antirevizionistă din Oradea, primul oraș din Transilvania în care s-a organizat o astfel de manifestație.

Rezultatul conferințelor a fost apreciat de conducerea instituției, care a luat decizia continuării acestora și în timpul iernii prin invitarea unui număr cât mai mare de conferențieri, cheltuielile urmând a fi suportate din bugetul propriu⁴⁷.

Sala cea mare a *Căsei Naționale* a fost sediul unor numeroase conferințe susținute în perioada 23 iunie-1 octombrie 1931. Publicul participant a audiat prelegeri interesante, organizate de *Atheneul Român-filiala Oradea* și de profesorii universitari sosiți la Oradea din diverse părți de țară sau cu ocazia aniversării unor importante date din istoria diferitelor societăți culturale ale vremii. Un astfel de eveniment s-a înregistrat la 15 martie 1933, când directorul revistei clujene *Societatea de mâine* a solicitat saloanele *Căsei Naționale* pentru a susține o conferință cu ocazia împlinirii a zece ani de activitate a revistei. Conferința directorului Ioan Clopoțel a

⁴⁴ *Ibidem*, dos. 52, f. 1

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 61, f. 85

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 67, f. 26

⁴⁷ *Ibidem*, dos. 1a, f. 17, 60, 84-86

făcut referiri la *Legea socială a progresului*, manifestarea fiind completată de un program artistic organizat de corul "Hilaria". Alte conferințe susținute de acesta (*Vasile Goldiș, ca ziarist, Ziaristica românească din Ardeal înainte de război și figurile proeminente de atunci*) s-au desfășurat sub egida Sindicatului presei românești din Ardeal și Banat. De fiecare dată, ele au fost urmate de aranjarea unor expoziții care înfățișau publicului cărțile apărute în editura *Societății de mâine*⁴⁸.

Cunoscându-se scopurile sale culturale, *Casa Națională* bihoreană a primit numeroase invitații de participare la diverse manifestări cultural-artistice din partea altor organisme similare din Oradea și nu numai. Astfel, la 11 martie 1932 ea a fost invitată să participe în sala Cercului catolic din Oradea, la o serbare a centenarului Goethe. Cuvântul de deschidere a fost rostit de profesorul universitar Eugeniu Sperantia. Principalul punct al programului l-a reprezentat conferința în limba germană *Goethe und die musik*, susținută de profesorul Erich Muler, directorul secției muzicale de la Institutul Mitteleuropa din Drezda. Conferința a fost însoțită de audierea unor părți muzicale alese, executate cu mult profesionalism de artista Maria de Livadea⁴⁹.

La conferința organizată în data de 15 martie 1936, sub egida *Atheneului Român*, au participat și reprezentanți ai *Căsei Naționale*. În sala festivă a Primăriei, populată de un public select, profesorul Lilio Cialdea (de la Institutul de cultură italiană) și-a dezvoltat prelegerea intitulată *Aspecte și realizări ale Italiei de astăzi*, care a fost însoțită și de proiecții ce evidențiau progresele economice înregistrate de Italia fascistă⁵⁰. Filiala orădeană a *Atheneului*, constituită în anul 1925, sub președinția profesorului universitar Bogdan Ionescu, a depus în continuare stăruitoare eforturi pentru a aduce la Oradea cele mai proeminente figuri științifice ale României. În consecință, publicul orădean a avut posibilitatea de a audia numeroase conferințe (în număr de 72 pentru intervalul cuprins între anii 1927-1938) de înaltă ținută academică. O astfel de manifestare culturală s-a desfășurat în sala Primăriei, în februarie 1934, când a conferențiat D. Musculeanu, profesor universitar din București, despre *Concepțiile științifice actuale asupra gravitației, radioactivității și vieții*.

Subiectele tratate au avut un caracter variat, de la istorie, geografie și medicină, la literatură, psihologie și fizică.

Ca instituție statutară, *Atheneul Român* s-a constituit în 31 octombrie 1865. Primele statute au fost semnate de 20 de personalități ale culturii românești. Amintim doar câteva dintre ele: Constantin Esarcu, P. S. Aurelian, Theodor Aman, Alexandru Lahovari, B. P. Hașdeu, P. P. Carp, V. A. Urechea etc. *Atheneul* a fost o societate științifică, literară și artistică. Ea a militat pentru propagarea culturii naționale, întreaga activitate fiind grupată pe trei secțiuni: științe morale și politice, științe

⁴⁸ *Ibidem*, dos. 27, f. 45; dos. 38, f. 23; *Conferința d-lui I. Clopoșel la Oradea*, în *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 1096, p. 6; *Conferința organizată de revista "Societatea de mâine"*, în *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 1099, p. 8

⁴⁹ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 32, f. 75

⁵⁰ *Ibidem*, dos. 61, f. 20

naturale, fizice și matematice, literatură și belle arte. În perioada interbelică, statutele au fost modificate la 12 aprilie 1922. Acum apar o serie de noi specificări în legătură cu scopul instituției. Acesta urmărea răspândirea culturii prin toate mijloacele, în special prin cercetări, studii, comunicări, cursuri, conferințe publice, expoziții artistice, audiții muzicale, șezători, reprezentații teatrale, întemeierea de biblioteci, colecții și pinacoteci. La rândul lor, și secțiunile și-au schimbat denumirile: social-filosofică, științifică, literară și artistică. Activitatea filialelor din țară a avut un caracter sporadic, însă ea a fost îndeplinită în limitele posibilităților. Ele au încercat să stimuleze interesul pentru cultură în mediul urban, stabilind între intelectuali un climat de solidaritate spirituală și o punte de legătură culturală cu capitala țării⁵¹.

Manifestările culturale organizate de *Casa Națională* au continuat prin festivalul literar și artistic care l-a omagiat pe profesorul și omul de cultură Nicolae Iorga. Programul desfășurat în sala Teatrului “Regina Maria” a cuprins o parte muzicală, care a adus în fața auditorului compoziții de Verdi, Ion Vidu(*Arcașul*) și Bătescu(*Mândruliță*), acestea fiind completate de cântece populare, în interpretarea corului studenților de la Facultatea de drept din localitate. Partea literară a cuprins lecturarea unor fragmente din operele lui Iorga și I. Botez, manifestarea cultural-artistică finalizându-se prin conferința susținută de profesorul Gheorghe Sofronie(*Personalitatea lui Nicolae Iorga și contribuția sa la înfăptuirea unității naționale*⁵²). Peste un an s-a organizat o nouă șezătoare artistico-literară găzduită de același teatru în colaborare cu Primăria municipiului⁵³. Pentru concretizarea unui nou moment cultural, *Casa Națională* a fost solicitată în vederea organizării unei șezători literare a Scriitorilor români la Oradea, în aprilie 1937. Scopul acesteia era de a realiza o apropiere între toți intelectualii români din Ardeal și Banat, subiectul propus dezbaterii fiind legat de libertatea presei. De altfel, instituția bihoreană s-a străduit să rămână coordonatoarea vieții culturale locale prin mobilizarea intelectualilor din Bihor la întrunirea inițiată de Societatea scriitorilor români. Manifestarea desfășurată în ziua de 14 mai a fost catalogată drept cel mai important eveniment literar al anului 1937 din Oradea, fapt justificat de prezența scriitorului american de origine română Petre Neagoie, a cărui operă a intrat în patrimoniul literaturii universale, precum și a poetului Aron Cotruș, alături de prozatorul Ion Agârbiceanu⁵⁴.

Peste un an, președintele *Căsei Naționale*, Victor Gherman, a participat la festivalul din sala Teatrului “Regina Maria”, organizat de aceeași asociație cu prilejul comemorării morții poetului Octavian Goga. Programul a conținut lecturi din opera poetului transilvănean, presa apreciind festivalul drept “o manifestare a sufletului

⁵¹ Virgil Căndea, Ion Zamfirescu, Vasile Moga, *Ateneul Român*, București, 1976, p. 21-31, 124, 225-226; *Universul*, 1934, nr. 53, p. 8; AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 12/1938, f. 100

⁵² *Gazeta de Vest*, 1931, nr. 475, p. 2

⁵³ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 33, f. 61

⁵⁴ *Ibidem*, dos. 67, f.14-16; *Cel mai mare eveniment literar al anului*, în *Noua Gazetă de Vest*, 1937, nr. 314, p. 1; *Marele poet A. Cotruș la Oradea*, în *Ibidem*, nr. 315, p. 7

românesc”⁵⁵. Oradea a fost vizitată și de reprezentanții mai tineri ai Societății scriitorilor. Oaspeții au fost primiți în saloanele *Casei Naționale*, unde s-a desfășurat un banchet în onoarea lor. În alocuțiunea sa, Ștefan Mărcuș, vicepreședinte al asociației orădene, a subliniat complexitatea și valoarea spirituală a țaranului bihorean, rolul pe care l-a avut acesta ca strajă la hotarele țării. În final, el a făcut un apel către scriitorii prezenți, de a se inspira din spiritualitatea românească, care poate fi explorată din multiple direcții. Teodor Roxin, în calitatea sa de președinte al consiliului județean, a evidențiat importanța prezenței acestor scriitori în Bihor, veniți “să taie o nouă brazdă pe ogorul culturii românești”. După mai multe intervenții, din partea *Asociației scriitorilor români* a răspuns Romulus Dianu, care a mulțumit oratorilor pentru cuvintele alese adresate generației tinere de scriitori români. Printre cei sosiți la Oradea s-au numărat Zaharia Stancu, Octav Suluțiu, Dragoș Vrâncanu, I. Valerian. Momentul cultural s-a finalizat prin organizarea unui festival literar⁵⁶.

Publicul orădean a beneficiat în luna mai a anului 1937 de audierea unei conferințe despre *Românii din America*, susținută de Andrei Popovici, care a evocat viața românilor de peste ocean. Conferențiarul a vorbit despre importanța apariției ziarului *America*, având un rol decisiv în promovarea limbii române în spațiul nord-american⁵⁷.

O conferință cu rosturi exclusiv administrative s-a desfășurat la 15 iunie 1938, în *Casa Națională*, unde reprezentanții de frunte ai județului s-au consultat în vederea înființării Ținutului Crișul cu sediul la Oradea. S-a alcătuit, în acest sens, un memoriu care a fost înaintat forurilor superioare. Acesta a fost însă respins, județul Bihor fiind repartizat Ținutului Someș, cu sediul la Cluj⁵⁸. Acțiunea a urmărit dezvoltarea și afirmarea spațiului românesc dintre cele trei Crișuri, mai ales în latura sa economică și culturală.

Pe tot parcursul activității sale, *Casa Națională a Județului Bihor* a urmărit să consolideze legăturile cu intelectualitatea din județ pentru o mai eficientă organizare a turnelor de propagandă culturală inițiate mai ales în satele bihorene. În această direcție, s-a hotărât constituirea de noi filiale în cât mai multe sate și conlucrarea mai energică cu nucleele deja existente, acestea cunoscând mai bine realitățile socio-culturale ce trebuiesc soluționate în rândul populației rurale⁵⁹. Aceste eforturi au fost încurajate și de Centrala sibiană a *Astrei*, care a lansat un apel tuturor comunităților locale urbane și rurale din țară pentru achiziționarea unui teren pe care să se construiască o “Casă Națională”, conform unui articol special prevăzut în legea reformei agrare din 1921. Acesta specifica posibilitatea cumpărării unor terenuri pentru satisfacerea trebuințelor socio-culturale ale populației românești. Proiectata instituție de cultură urma să fie dotată - în viziunea *Astrei* - cu bibliotecă, sală de

⁵⁵ *Noua Gazetă de Vest*, 1938, nr. 751, p. 2, 6

⁵⁶ *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 1084, p. 3

⁵⁷ *Noua Gazetă de Vest*, 1937, nr. 318, p. 3

⁵⁸ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 78, f. 11

⁵⁹ *Ibidem*, dos. 39, f. 53

lectură, săli pentru festivitățile artistice, bancă rurală etc. Prin asemenea proiecte s-a urmărit schimbarea mentalității populației rurale, care, treptat, să includă și *Casa Națională* alături de biserică și școală în cadrul instituțiilor cu rol primordial în viața culturală a comunității⁶⁰.

Apelul a reușit să mobilizeze în parte forțele intelectualității bihorene. Astfel, într-o ședință a despărțământului central bihorean al *Astrei*, ținută în 1934 la Salonta, s-a hotărât înființarea unei *Case Naționale*, unde românii să discute probleme sociale și culturale. După un an, eforturile s-au concretizat cu ajutorul Primăriei, care a pus la dispoziția inițiatorilor două încăperi din palatul "Reduta". Urmărind același scop de realizare a coeziunii vieții sociale și culturale în regiune, noua filială a invitat despărțământul local al *Astrei* și celelalte societăți culturale din Salonta să-și dezvolte activitatea în noul său sediu⁶¹.

Exemplul populației din Salonta a fost urmat de locuitorii comunei Bratca din plasa Aleșd, care au ridicat o *Casă Națională*, în vederea culturalizării regiunii. Pentru definitivarea construcției acesteia, ei au solicitat un ajutor financiar de 50.000 lei. *Casa Națională a Județului Bihor* a făcut o serie de demersuri la Primăria municipiului Oradea, care a acordat, în urma unor tratative, ajutorul solicitat de noua filială creată.

Hotărârea înființării unei *Case Naționale* a fost luată și de școala primară din Topa de Criș, care a anunțat sediul central despre această inițiativă. S-au solicitat, în același timp, o serie de îndrumări, mai ales cu privire la modalitatea de constituire și, nu în ultimul rând, statutele de bază care să dea o funcționare legală și viabilă instituției⁶².

O importantă filială a funcționat și în Săcuieni, începând din 30 ianuarie 1932, la inițiativa despărțământului local al *Astrei*. La inaugurarea sa, președintele Ioan Pop a relevat importanța *Casei Naționale* pentru funcționarii români, "ce sunt puțini în masa minoritară din Săcuieni". De aceea, s-a lansat și un apel pentru susținerea filialei, ceea ce reprezenta un semn de solidaritate națională⁶³.

În ședința din 18 martie 1938 a *Casei Naționale* bihorene s-a votat, în unanimitate, continuarea acțiunii de organizare în județ de noi filiale. Prefectul Vasile Florescu a susținut acest demers, militând pentru constituirea unui Casinou național, care să grupeze mai ales populația rurală, a cărei situație era dificilă. Prin organizarea acestor instituții de cultură s-a urmărit dinamizarea acțiunilor socio-culturale, posibilă "printr-o strânsă colaborare cu biserica", susținătoarea unei asemenea inițiative⁶⁴.

Secțiunea culturală s-a implicat și în acțiunile menite de a ridica monumente unor personalități ale vieții politice și culturale locale și naționale,

⁶⁰ Idem, *fond Astra-despărțământul Beiuș*, dos. 12, f. 48

⁶¹ *Gazeta de Vest*, 1935, nr. 1642, p. 1

⁶² AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 61, f. 35, 48, 50; dos. 62, f. 26

⁶³ *Inaugurarea Casei Naționale din Săcuieni*, în *Gazeta de Vest*, 1932, nr. 727, p. 3

⁶⁴ *Noua Gazetă de Vest*, 1938, nr. 557, p. 1

Casa Națională contribuind semnificativ la susținerea celorlalte asociații orădene ce și-au propus această inițiativă.

În Adunarea generală din 14 octombrie 1934, prezidată de Iacob Lazăr, s-a hotărât eternizarea momentului petrecut în casa avocatului Aurel Lazăr, la 12 octombrie 1918, printr-o placă comemorativă, care să fie fixată pe clădirea unde a locuit marele om de stat. O altă propunere, aprobată de cei prezenți, a venit din partea lui Ștefan Mărcuș. Acesta a avansat ideea ridicării unor monumente în amintirea marilor intelectuali ai Bihorului: Emanuil Gojdu, Mihail Pavel, Nicolae Jiga, Alexandru Roman, Nicolae Zigre, Demetriu Radu, generalului Moșoiu, Aurel Lazăr. Aceste statui urmau să fie amplasate în jurul monumentului regelui Ferdinand I din Piața Unirii. Fondurile necesare puteau fi procurate din colecte și din organizarea unor manifestări cultural-artistice⁶⁵.

Pentru ridicarea monumentelor s-au constituit comitete de propagandă speciale conduse de câte un reprezentant. Teodor Neș a coordonat comitetul care avea sarcina de a ridica un monument lui Emanuil Gojdu, în vreme ce Traian V. Frențiu și Teodor Roxin au condus lucrările de finalizare a monumentelor care îi reprezentau pe episcopul Mihail Pavel, respectiv avocatul Aurel Lazăr. În fine, pentru ridicarea unui monument lui Traian Moșoiu a activat un comitet în frunte cu prefectul Ioan Picu Băncilă⁶⁶. Datorită problemelor de ordin financiar, *Casa Națională* s-a văzut nevoită să își restrângă această acțiune culturală doar la realizarea monumentelor care să-i înfățișeze pe cei patru bărbați de seamă ai Bihorului.

Prima realizare concretă din programul adoptat în 14 octombrie 1934 a fost dezvelirea plăcii comemorative de pe fațada casei avocatului Aurel Lazăr, la 1 decembrie 1934, cu ocazia aniversării a 16 ani de la înfăptuirea României Mari, fapt la care au contribuit numeroase instituții de cultură din Oradea, *Casa Națională* donând pentru finalizarea lucrării 4.000 de lei⁶⁷.

La solemnitatea dezvelirii plăcii comemorative au fost invitați să participe Gheorghe Crișan(fost ministru), Aurel Vlad, Ioan Suciu, Alexandru Lapedatu, ministrul cultelor și artelor, Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, episcopii Roman Ciorogariu și Nicolae Ivan. După momentul solemn, în saloanele *Casei Naționale* s-a organizat o masă comună, la care au participat peste 200 de persoane. Seara s-a desfășurat o serbare în Teatrul “Regina Maria”, unde Alexandru Vaida-Voevod a conferențiat despre însemnătatea istorică a zilei de 12 octombrie 1918.

În ședința consiliului de administrație a *Casei Naționale*, din 13 decembrie 1934, s-a făcut darea de seamă asupra acestei inițiative, pentru care s-au strâns 15.000

⁶⁵ *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1330, p. 3; Ștefan Mărcuș, *Casa Națională ridică busturile lui Em. Gojdu, episcop Pavel, general Moșoiu și Aurel Lazăr*, în *Ibidem*, 1935, nr. 1509, p. 1

⁶⁶ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 57, f. 19; Teodor Neș, *O statuie lui Emanuil Gojdu*, în *Gazeta de Vest*, 1935, nr. 1389, p. 6

⁶⁷ *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1367, p. 3

de lei. De asemenea, conducerea instituției a protestat energic față de atacul brutal făcut asupra plăcii, petrecut în condiții neelucidate de poliția orădeană⁶⁸.

Pentru concretizarea celorlalte monumente în peisajul urban al Oradiei, *Casa Națională* a solicitat Ministerului Muncii și Ocrotirii Sociale eliberarea unei autorizații pentru colectarea fondurilor necesare demarării acțiunii preconizate. Acesta a autorizat instituția bihoreană să strângă sumele necesare prin intermediul a 25 de liste de subscripție și a 6.000 de cărți poștale în valoare de 5 lei bucata, care urmau să circule pe tot cuprinsul Transilvaniei până la data de 15 iunie 1936. Datorită achiziționării unor sume insuficiente, Ministerul a prelungit termenul de colectă până la 15 iunie 1937. *Casa Națională*, în urma unor calcule efectuate, a cerut aceluiași minister să prelungească termenul până la 31 decembrie 1940, sumele fiind prea mici în comparație cu costul lucrărilor. Pentru ridicarea monumentelor lui Emanuil Gojdu și episcopului Mihail Pavel, durata colectei prin cărți poștale nevândute și liste de subscripție necompletate a fost prelungită până la 1 septembrie 1938, acesta fiind ultimul termen acordat de factorii de decizie din capitală. Astfel, pentru monumentul Gojdu s-a strâns suma de 34.300 lei, în vreme ce pentru monumentul lui Mihail Pavel s-au totalizat 2.520 lei⁶⁹.

Au fost abordate și alte mijloace de colectare a sumelor necesare. De exemplu, la 4 ianuarie 1935, în sediul *Căsuței Naționale* s-au întrunit foștii bursieri ai fondului Gojdu, care au hotărât să susțină financiar demersurile angajate de asociația bihoreană⁷⁰. S-a solicitat ajutor și bisericii ortodoxe pentru ridicarea bustului marelui mecena român. Apelul înaintat episcopului Oradiei îndemna enoriașii din parohiile ortodoxe să contribuie - după posibilități - la înfăptuirea acestei inițiative culturale. Cererea s-a îndreptat și spre instituțiile de învățământ. Un răspuns favorabil a venit din partea Episcopiei Aradului, care a contribuit cu sume adunate din parohiile Gurahonț (130 lei), Belinț (670 lei), Arad (3702 lei), Rodna (275 lei), Șiria (375 lei), Timișoara (150 lei), în total 5.422 lei. Monumentul lui Gojdu urma să fie turnat în bronz, pentru această operațiune *Casa Națională* achitând suma de 1.000 lei. Opera s-a dorit a fi amplasată în muzeul instituției bihorene⁷¹. Pe de altă parte, episcopul greco-catolic Traian V. Frențiu a solicitat foștilor bursieri și tuturor românilor care au beneficiat de instrucție în școlile diecezei române unite din Oradea și Beiuș să contribuie cu fonduri pentru realizarea monumentului destinat episcopului Pavel, personalitate angajată în organizarea unor societăți de cultură și instituții de învățământ. Un ajutor substanțial a fost acordat de Liceul român unit din Beiuș, care a strâns suma de 9.500 lei⁷².

⁶⁸ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 24, f. 30; dos. 43, f. 44-50, 53; dos. 54, f. 7-8; *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1375, p. 2

⁶⁹ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 53, f. 11; dos. 57, f. 1, 18; dos. 62, f. 30; dos. 72, f. 3, 4

⁷⁰ *Ridicarea monumentului E. Gojdu la Oradea*, în *Gazeta de Vest*, 1935, nr. 1391, p. 2

⁷¹ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 53, f. 43-44; dos. 57, f. 16; dos. 24, f. 27

⁷² *Ibidem*, dos. 58, f. 1, 19; Vasile Bolca, *Monumentul episcopului Mihail Pavel*, în *Gazeta de Vest*, 1935, nr. 1511, p. 1

Contribuții bănești au sosit și din partea filialelor *Casei Naționale* din județ, în acest sens evidențiindu-se filiala Săcuieni, care a depus în fondul destinat ridicării monumentelor fiilor bihoreni suma de 500 lei⁷³.

Dificultăți au survenit și în urma înaintării unei note Prefecturii bihorene de către o serie de sculptori și artiști plastici români distinși la numeroase expoziții organizate în țară și străinătate. Aceștia erau nemulțumiți de faptul că realizarea monumentelor a fost acordată unor reprezentanți străini, care au monopolizat lucrările. S-a cerut ca pe viitor să fie contactați artiștii români, în vederea executării unor opere similare⁷⁴.

Lipsa resurselor financiare a determinat amânarea dezvelirii monumentelor, cu excepția celui care-l reprezenta pe Traian Moșoiu, inaugurat în 7 noiembrie 1937, lângă catedrala greco-catolică. Au fost prezenți membri ai *Frăției Ortodoxe Române*, senatorul Matei Vasiliu, ministrul Mihail Berceanu, prefectul Ioan P. Băncilă, primarul Petre Fodor, profesorul Ioan Lapedatu, directorul Băncii Naționale, episcopii Aradului și Oradiei etc. De altfel, un bust din bronz care-l reprezenta pe general a fost inaugurat la Salonta încă din anul 1934, grație eforturilor Comisiei interimare a orașului, în frunte cu profesorul Adalbert Kovacs, care a suportat jumătate din costul lucrărilor (60.000 de lei). Monumentul a fost așezat în Piața Unirii, lângă biserica reformată, pe locul vechii statui a revoluționarului pașoptist maghiar Lajos Kossuth⁷⁵.

Totuși, *Casa Națională* nu a abandonat proiectul general de a ridica monumente istorice în spațiul bihorean. Astfel, ea a reușit să colecteze, printr-o listă de subscripție, suma de 1.000 lei, în vederea constituirii unui monument în comuna Cărpinet. Conducerea *Casei Naționale* a participat la sfințirea acestuia în ziua de 27 august 1933. Peste doi ani, instituția a fost invitată să participe la dezvelirea unui nou monument închinat soldaților români căzuți în războiul de reîntregire din plasa Marghita. Inițiativa executării acestuia au avut-o localnicii, împreună cu prim-pretorul Traian Drugariu. Monumentul cinstea martirajul a cinci fruntași locali: preotul Dănilă din Dijir, învățătorul Filip din Bogeiu, țărani Farcaș, Cheregi din Satul Barbă și Popovici din Sânlazăr. Reprezentanții *Casei Naționale*, armatei, ofițerilor în rezervă, a învățătorilor și premilitarilor au rostit discursuri în fața a 9.000 de persoane. În memoria eroilor martiri s-a hotărât cinstirea tuturor românilor uciși în evenimentele anului 1919 prin ridicarea unei cruci-monument. De asemenea, s-a luat în calcul și ridicarea unui monument în memoria lui Petru Bolojan, primarul martir al comunei Birtin. În același sens, la îndemnul colonelului R. Anastasiade, instituțiile culturale și economice din Salonta au hotărât să ridice un monument în amintirea ostașilor români căzuți pe câmpurile de luptă în primul război mondial, alături de un altul închinat eroului necunoscut. Primul monument urma să fie așezat în parcul de lângă

⁷³ *Gazeta de Vest*, 1932, nr. 752, p. 2

⁷⁴ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 52, f. 52

⁷⁵ *Ibidem*, dos. 73, f. 7; *Legea românească*, 1937, nr. 22-23, p. 211; *Dezvelirea statuii generalului Traian Moșoiu*, în *Noua Gazetă de Vest*, 1937, nr. 459, p. 1-2; *Monumentul generalului Traian Moșoiu la Salonta*, în *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1311, p. 2

cinematograful “Urania”, iar cel de-al doilea în cimitirul comunal. Pentru concretizarea acestora s-au organizat ample acțiuni cultural-artistice care să aducă și veniturile necesare finalizării lucrărilor⁷⁶.

Dincolo de toate neajunsurile și greutatea financiară, *Casa Națională a Județului Bihor* a știut să fie consecventă scopurilor urmărite. Dacă o serie de proiecte nu s-au materializat, aceasta nu înseamnă că ele au fost hazardate sau au fost sortite de la început eșecului. Conducerea a folosit toate mijloacele avute la îndemână pentru susținerea acestor inițiative culturale într-o zonă cu necesități majore, cum era cea a graniței de vest.

Secțiunea culturală a *Căsei Naționale* a luat în calcul și susținerea apariției la Oradea a unui cotidian românesc care să reprezinte interesele românilor de la granița de vest, într-o perioadă în care presa minoritară deținea întâietatea în peisajul socio-cultural local. Inițiativa, adânc resimțită de populația românească, a pornit de la Prefectura județului, care a înaintat, la 3 iulie 1929, o notă *Căsei Naționale*, din care rezultă dorința apariției unui ziar, intitulat *Gazeta de Vest*, începând din 15 iulie. În consecință, administrația locală a invitat în comitetul de control și coordonare a ziarului și delegați ai *Căsei Naționale*⁷⁷.

Odată cu apariția sa, cotidianul românesc a căutat colaborarea *Căsei Naționale a Județului Bihor*. Astfel, a înaintat o adresă prin care a solicitat intrarea sa în cadrele instituției culturale. În ședința din 3 februarie 1930 s-a încheiat între cele două părți o convenție în urma căreia *Gazeta de Vest* s-a angajat să rămână și pe mai departe un cotidian independent, să publice gratuit știrile referitoare la *Casa Națională* și să pună la dispoziția acesteia suplimentul de duminică *Gazeta de Vest pentru popor*, cu subtitlul “organul *Căsei Naționale*”.

În momentul în care *Casa Națională* putea să acopere financiar cheltuielile de tipărire, stipulațiile convenției prevedeau ca suplimentul ziarului să intre în proprietatea sa, urmând să-l redacteze cu ajutorul secției de propagandă culturală. Fiind de acord cu toate măsurile preconizate, *Gazeta de Vest* a primit în *Casa Națională* trei camere, încălzitul și iluminatul fiind suportate de asociația culturală⁷⁸.

La scurt timp după instalare, au apărut o serie de discuții privind atitudinea în scris a cotidianului românesc. Această chestiune a fost luată în dezbatere într-o ședință desfășurată la 20 martie 1930. S-a hotărât că, atât timp cât cotidianul se află sub auspiciile *Căsei Naționale*, acesta nu poate jigni interesul românesc sau al instituțiilor de sub patronajul instituției (de exemplu a fost atacat în scris *Atheneul Român-filiala locală*). Factorii de conducere ai *Căsei Naționale* au cerut gazetarilor să nu confunde atacul pătimaș cu critica obiectivă. De asemenea, au fost

⁷⁶ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 38, f. 61-62; dos. 52, f. 41, 42 ; dos. 73, f. 8; Constantin Moșincat, *Documente inedite despre cinstirea eroilor martiri de la Sânlazăr (Bihor) și Lazuri (Satu-Mare)*, în *Cele Trei Crișuri*, 2006, nr. 7-8, p. 86; *Monumentul din Cărpinet*, în *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 881, p. 4; *Ibidem*, 1935, nr. 1613, p. 1; *Universul*, 1934, nr. 30, p. 10

⁷⁷ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 1, f. 45

⁷⁸ *Ibidem*, dos. 1a, f. 11, 13; dos. 3, f. 7

atacate persoane pe considerente politice, fapt dezaprobat de respectiva instituție de cultură⁷⁹.

Dincolo de existența unor tensiuni minore, inerente unui început de colaborare, *Casa Națională* s-a implicat în susținerea *Gazetei de Vest*, mai ales în situațiile delicate prin care a trecut aceasta în cursul anului 1935. La 7 martie s-a convocat, în saloanele sale, o ședință a intelectualității orădene grupată sub numele "Prietenii Gazetei de Vest". S-a convenit mobilizarea tuturor forțelor responsabile pentru depășirea situației critice. Redacția *Gazetei* a trecut în mâinile unui comitet special din cadrul *Căsei Naționale*. Criza financiară a fost dublată de una a formei în care apărea ziarul, adăugându-se cerința imperativă de îmbunătățire a conținutului, care deține un rol primordial în elaborarea unui ziar competitiv capabil să informeze, dar și să răspândească actul de cultură. În finalul întrevederii s-au fixat următoarele deziderate: editarea unei pagini religioase în cadrul *Gazetei de Vest*, sub denumirea "pagini de duminică", constituirea unei pagini speciale destinată plugarilor, sub semnătura lui Dan Georgescu; Teodor Neș, Ioanovici și Marinescu să susțină pagina culturală, profesorul Buzca pe cea economică, în vreme ce pagina igienico-sanitară să cuprindă articole întocmite de A. Crișan și Vasile Gherman. Nu au fost omise nici chestiunile juridice, care trebuiau să fie explicate de P. Jurca. În fine, articolele de fond (naționale și politice) cădeau în seama lui George A. Petre și a colaboratorilor externi.

Problema *Gazetei de Vest* a fost luată în discuție și de autoritățile centrale ale orașului într-o ședință organizată la Prefectură, în 15 noiembrie 1935. Analizându-se factorii crizei declanșate în sânul cotidianului, s-au evidențiat o serie de neajunsuri care paralizau activitatea. În primul rând, s-a ajuns la concluzia că articolele *Gazetei de Vest* nu interesează opinia publică orădeană, știrile externe apar cu întârziere, ceea ce obliga publicul cititor să apeleze la alte ziare (maghiare), unde "știrile erau mereu proaspete, iar informația de bună calitate". Această situație s-a suprapus peste vechea problemă financiară, *Gazeta de Vest* supraviețuind doar din încasarea abonamentelor, sumele totalizate fiind insuficiente. Ca un ultim factor ce a generat instabilitatea, evidențiem încălcarea regulamentelor stabilite de comun acord în cadrul redacției. Un caz amplu semnalat a fost cel care l-a avut ca protagonist pe Augustin Barna, secretar de redacție, care folosea clădirea ce adăpostea sediul *Gazetei de Vest* în scopuri politice, cum ar fi convorbiri telefonice cu diverși oameni politici, dictarea unor scrisori particulare ce vizau formațiunea politică a Frontului românesc, introducerea unor persoane străine (membri de partid) în sediul redacției, transformarea acesteia într-un "club neoficial al Frontului românesc, condus de Vaida-Voevod", în vreme ce ziarul se intitula organ independent și de afirmare națională. Datorită acestei situații, *Casa Națională* a încetat să mai patroneze *Gazeta de Vest* începând din 1 februarie 1936. Totuși, ea a solicitat Ministerului de Interne să recomande prefectilor județelor Bihor, Satu Mare și Sălaj să sprijine apariția cotidianului. În această direcție, *Casa Națională* a adresat numeroase apeluri spre toate instituțiile culturale, sociale și

⁷⁹ *Ibidem*, dos. 1a, f. 15

administrative din județ, pentru a se abona la ziar, abonamentul reprezentând unica sursă de supraviețuire. Cunoscând realitățile orădene, directorul revistei clujene *Societatea de mâine*, Ion Clopoșel, a încurajat printr-o scrisoare pe responsabilii apariției *Gazeta de Vest*, îndemnându-i să facă din acest cotidian un “adevărat ziar intelectual și informativ”, prin inserarea unor buletine de informare pentru provincie, dublate de reportaje întocmite cu prilejul diferitelor manifestări culturale locale sau din țară⁸⁰.

Secțiunea pentru propagandă culturală a *Casei Naționale*, după îndelungate discuții, a luat asupra sa problema îndrumării scrisului gazetei, prin intermediul conducerii ei. Totuși, ea nu dispunea de fonduri care să permită reparația ziarului, de aceea a acceptat coordonarea scrisului, fără a avea vreo obligație materială față de foștii sau viitorii proprietari. Pentru o informare corectă și eficientă s-a angajat un corespondent special la București. Ajutorul concret s-a materializat și prin dotarea redacției cu telefon și aparat de radio⁸¹.

Cu numeroase sacrificii, activitatea *Gazetei de Vest* a fost reluată, însă doar pentru un an, ea fiind continuată din 1936 de *Noua Gazetă de Vest*, care a avut același susținător, *Casa Națională*. În darea de seamă asupra activității sale pe anul 1937, la primul punct prezentat Adunării generale, s-a specificat ajutorul acordat *Noii gazete*, care reprezenta singurul cotidian românesc din Oradea⁸². Și acest ziar a trecut prin crize financiare produse mai ales de neplata abonamentului. Din nou societatea românească a dovedit un indiferentism alarmant față de problema națională, în județul Bihor trăind în anul 1938 circa 350.000 de români.

Acțiunea secțiunii nu s-a limitat doar la susținerea acestor cotidiene. Preocupările sale legate de presă s-au încadrat în orizonturi mult mai largi.

Pentru îmbogățirea fondului de presă destinat sălii sale de lectură, *Casa Națională* a solicitat cotidianului *Universul* din București un abonament, broșuri și colecții de reviste disponibile, precum și cărți apărute la editura ziarului. În același sens, s-a luat legătura cu administrațiile ziarelor *Viitorul*, *Ordinea*, *Dreptatea*, *Dimineața*, *Curentul*, *Cuvântul*, *Penitenciarul*, care au pus la dispoziția sălii de lectură fiecare număr editat în două exemplare⁸³.

Fiind cunoscută pentru susținerea faptelor de cultură pe întreaga graniță de vest, *Casa Națională a Județului Bihor* a primit cereri de într-ajutorare de la diferite ziare și reviste din țară. Conducerea le-a onorat în funcție de posibilitățile financiare existente. Ziarul *Chemarea*, ce aparținea tinerimii românești din Cluj, a solicitat un ajutor de 200 de lei pentru abonamentul anului 1931. În următorul an, ziarul *Avântul* a solicitat saloanele *Casei Naționale* pentru organizarea unui bal, venitul adunat urmând să intre într-un fond destinat ajutorării ziarului care se confrunta cu o criză financiară acută. O altă cerere, de altă natură, a fost înaintată de revista literară *Flori*

⁸⁰ *Ibidem*, dos. 48, f. 4-5, 7-9, 14, 18, 29

⁸¹ *Ibidem*, dos. 63, f. 1

⁸² *Ibidem*, dos. 78, f. 11; *Noua Gazetă de Vest*, 1938, nr. 529, p. 2

⁸³ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 21, f. 52; dos. 38, f. 33 ; dos. 61, f. 28

de crâng, care a cerut un spațiu optim pentru desfășurarea activității. Această solicitare a venit și de la *Asociația plugarilor* din Oradea, care dorind să editeze și o gazetă, a cerut *Casei Naționale* cedarea a două camere din localul său. Un ajutor destul de consistent a permis revista *Vestul medical*, care a apărut din anul 1934 la Oradea, sub coordonarea lui D.Gâldău, aceeași subvenție fiind votată din bugetul *Casei Naționale* și pentru elevii Liceului “Emanuil Gojdu”. Aceștia au editat, începând din 1 decembrie 1937, revista *Țara visurilor noastre* și, în consecință, aveau nevoie de finanțare. S-a promovat chiar ideea înființării în cadrele *Casei Naționale* a unui birou de ziare românești, unde concomitent să se desfășoare și carte religioasă⁸⁴.

Casa Națională a înregistrat și dorințele exprimate de diverși intelectuali care acționau pentru editarea de noi gazete și reviste în spațiul bihorean, acest lucru constituindu-se într-o cerință elementară a consolidării culturale a graniței de vest. Astfel, ziaristul Dimitrie Șeptelici, fost director al ziarului *Crișana*, și-a manifestat intenția editării unei gazete intitulată *Ideea națională*. Pentru a porni cu un fond financiar adecvat, acesta a solicitat saloanele *Casei Naționale* în vederea organizării unei serate artistice, care includea și o conferință despre ideea națională. Programul urma să se finalizeze cu executarea unor dansuri susținute cu sprijinul centrului studentesc Oradea. O altă inițiativă similară a avut ca protagoniști pe Ulpriu Traian Gomboș și Alexandru Olteanu, care și-au manifestat dorința editării unui cotidian independent în Oradea, fiind de acord cu toate prevederile solicitate de *Casa Națională*, care urma să patroneze ziarul. Cei doi s-au angajat să editeze noul ziar *Apărarea*, cel puțin pentru perioada cuprinsă între 1 aprilie-30 septembrie 1936.

Editarea unui buletin de presă a fost anunțată de agenția de presă “Observator”, de sub conducerea publicistului Traian Chirilă. Acesta a apărut în limba română și franceză, având drept scop informarea opiniei publice românești și străine asupra problemei minorităților din România, combaterea pe calea presei a tendințelor de revizionism și dezvoltarea unei propagande național-românești. Pentru susținerea buletinului s-a solicitat abonarea *Casei Naționale*, costul unui abonament anual fiind de 6.000 lei⁸⁵.

Din evidențierea câtorva aspecte semnificative ale susținerii și propagării cuvântului tipărit rezultă o implicare dezinteresată a *Casei Naționale* pentru promovarea gazetăriei românești în acest colț de țară. Conducătorii acesteia au fost conștienți că, alături de alte mijloace de culturalizare, ziarul și revista au un rol covârșitor în schimbarea mentalității și reconstituirea imaginii de sine. Banii insuficienți și nepăsarea au frânat - fără să oprească - procesul de răspândire a publicațiilor editate în limba română într-un context cultural favorabil extinderii acestui proces.

Problema dificilă a teatrului românesc din Oradea nu a putut să nu fie abordată de secțiunea culturală a *Casei Naționale*, care a conștientizat faptul că

⁸⁴ *Ibidem*, dos. 25, f. 92, 10; dos. 38, f. 72 ; dos. 67, f. 2

⁸⁵ *Ibidem*, dos. 32, f. 165; dos. 48, f. 27-28 ; dos. 82, f. 30

reprezentăția teatrală s-a impus în perioada la care ne raportăm ca o importantă cerință de culturalizare a vremii. Secțiunea a căutat să sprijine - după posibilități - și acest sector cultural, care necesita o finanțare corespunzătoare, toate inițiativele lovindu-se de obstacolul financiar, care părea insurmontabil.

Promotorul unei vaste acțiuni de înființare a unei trupe românești teatrale stabile la Oradea a fost Ștefan Mărcuș, care a deținut și funcția de secretar general al *Casei Naționale*. Dorind cu ardoare ca Oradea să dețină un teatru românesc, Ștefan Mărcuș a cerut sprijin, inițiativa sa fiind îmbrățișată și de alți intelectuali locali sau din țară, de alte societăți culturale ale timpului. Pentru a obține un ajutor de 4.000 lei, acesta a informat forurile conducătoare despre faptul că artiștii orădeni sunt profesioniști, lucru dovedit de succesul repurtat cu o serie de reprezentații scenice. După opinia sa, artiștii "erau în stare să susțină în Crișana o mișcare teatrală serioasă". Subvenția de 4.000 lei acordată de *Casa Națională* pentru stagiunea 1933/1934 nu a fost însă suficientă pentru materializarea scopurilor culturale propuse. Alți 2.000 lei au fost acordați trupei *Studio*, în vara anului 1934, pentru organizarea unui turneu teatral în vestul țării cu poemul istoric *Înviearea* de Ovidiu Hulea.

Instituția bihoreană a cerut insistent Primăriei orădene să susțină teatrul românesc local. În nota înaintată, aceasta se arăta dispusă la un efort conjugat în plan cultural, dorindu-și să patroneze reprezentații artistice de valoare date de trupe teatrale autentice. Răspunsul serviciului administrativ al orașului a conținut idei și scopuri similare. *Casa Națională* a fost anunțată că, pentru susținerea teatrului românesc din localitate, Primăria a încheiat un acord cu Naționalul clujean, care s-a obligat să susțină în orașul de pe Crișul Repede câte 35 de reprezentații teatrale, dublate de 15 reprezentații de operetă. La aceste vești încurajatoare s-au adăugat promisiunile de subvenție a întregii activități artistice. Suma preconizată a fost de 25.000 lei, bani care acopereau în mare parte lacunele din bugetul acordat mișcării teatrale⁸⁶.

Saloanele *Casei Naționale* au fost întotdeauna deschise reprezentațiilor teatrale. Aici au jucat actori ai *Teatrului de Vest*, iar după destrămarea acestuia, o serie de artiști au solicitat spațiu pentru a organiza spectacole scenice prin care s-a urmărit comemorarea unor date importante din istoria națională. O astfel de piesă, intitulată *Cuib de șoimi*, a fost jucată la 10 ianuarie 1933 în vederea comemorării lui Ștefan cel Mare. A urmat punerea în scenă a comediei *Când femeia e nervoasă*, care a fost apreciată de publicul spectator. Și alte societăți culturale locale au acționat identic. La 13 februarie 1932, *Asociația meseriașilor români* din Oradea și-a înaintat cererea pentru organizarea unei reprezentații teatrale, urmată de dans, în vreme ce ziaristul Dimitrie Șeptelici dorea să lectureze o piesă de teatru compoziție proprie ce urma să se joace pe scena *Teatrului de Vest* în cursul lunii mai a anului 1931. Datorită acestor intense solicitări, s-a constituit o

⁸⁶ *Ibidem*, dos. 42, f. 44, 39; dos. 24, f. 26; dos. 52, f. 34; dos. 61, f. 69; dos. 68, f. 30

scenă a *Casei Naționale*, care putea fi împrumutată diferitelor asociații culturale sau școlilor pentru organizarea unor manifestări culturale și școlare⁸⁷.

După cum rezultă, instituția culturală bihoreană a răspuns tuturor solicitărilor, indiferent de complexitatea lor. În acest sens, ea a primit propunerea teatrului local ca afișele care anunțau reprezentațiile teatrale să fie afișate la intrarea sa, pentru o mai bună informare a publicului. Exemplul teatrului local a fost imitat și de “Agenția teatrală”, condusă de P. Vanga, care a instalat un panou la intrarea în *Casa Națională*, unde să-și poată afișa programul reprezentațiilor teatrale⁸⁸.

Sărbătorirea la Oradea a marilor artiști ai scenei românești a fost un eveniment cultural susținut și promovat și de *Casa Națională*, alături de celelalte instituții culturale. Astfel, cu prilejul împlinirii a 30 de ani de activitate scenică, artistul Toni Bulandra a fost sărbătorit la Oradea, în primăvara anului 1933, printr-un banchet reușit. Evenimentul a fost marcat și la Teatrul “Regina Maria” din localitate printr-o conferință susținută din partea *Casei Naționale* de profesorul universitar Eugeniu Sperantia. În final, ca o încununare a intensei sale activități culturale, artistul a primit din partea aceleiași instituții o cunună de lauri achiziționată în urma circulării unei liste de subscripție.

Casa Națională nu l-a uitat nici pe artistul Ion Brezeanu cu ocazia împlinirii a 50 de ani de activitate teatrală, oferindu-i un cadou de 5.000 lei, pentru ca, în anul 1939, împreună cu alte societăți culturale, să sărbătorească 25 de ani de la prima reprezentație de pe scena teatrului din Oradea a trupei Naționalului bucureștean, de sub conducerea lui Victor Antonescu. Cu această ocazie, trupa condusă de acesta a jucat o piesă teatrală la 27 aprilie 1939. Artistul a fost răsplătit pentru munca sa cu o cunună de lauri din argint, care purta inscripția: “Lui Victor Antonescu - omagiu Casa Națională din Oradea”⁸⁹.

Aliniindu-se eforturilor generale, *Casa Națională a Județului Bihor* a înțeles importanța promovării unei mișcări teatrale românești încheiate la granița de vest. Ea a fost conștientă că manifestațiile artistice au rolul de a destinde, de a distra, însă și de a deschide spre noi perspective fenomenul cultural, de a plasa pe alte coordonate mentale publicul spectator, care de multe ori se identifica cu personajele ce evoluau pe scenă. Efortul depus în această direcție s-a înscris într-o pagină mai vastă a mișcării teatrale locale, care a avut ca element de frunte *Asociația Vestul Românesc*.

Saloanele *Casei Naționale* au constituit un spațiu adecvat și pentru organizarea unor expoziții cu caracter permanent sau temporar. Prin găzduirea acestora, instituția bihoreană a participat la dezvoltarea vieții artistice românești din județ, promovând în același timp sentimentul național prin intermediul unor expoziții și colecții specifice.

⁸⁷ *Ibidem*, dos. 1a, f. 76; dos. 38, f.1, 52 ; dos. 32, f. 58; dos. 25, f. 143; *O manifestație culturală românească*, în *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 856, p. 5; nr. 857, p. 2

⁸⁸ AN-DJBh, *fond Casa Națională*..., dos. 25, f. 50; dos. 61, f. 9

⁸⁹ *Ibidem*, dos. 1a, f. 80, ; dos. 39, f.18 ; dos. 72, f. 7; dos. 77, f. 44, 48

Încă de la începuturile sale, a organizat, în perioada 23 iunie 1929-1 octombrie 1931, două expoziții interesante care au cuprins picturi, lucrări de broderie, cusături și țesături naționale. Ambele au constituit un început frumos de afirmare a vieții artistice românești sub egida *Casei Naționale a Județului Bihor*. Totodată, s-a preconizat și organizarea unui bazar de lucrări naționale (cusături, țesături și broderii), cu concursul Centralei din București pentru dezvoltarea gustului de artă românească și port național.

Aceste scopuri au fost îmbrățișate și de *Reuniunea Femeilor române din Beiuș*, care a colaborat eficient cu *Casa Națională*, prin organizarea unei vitrine permanente în saloanele sale, unde au fost expuse, spre cumpărare, țesături naționale românești care reprezentau diferite regiuni etno-folclorice din județ. Expozițiile cu vânzare au avut și un rol caritabil, veniturile fiind destinate fondului constituit pentru ridicarea unui stabiliment pentru femeile bătrâne și infirme, conducerea lucrărilor fiind așezată sub patronajul *Reuniunii femeilor din Beiuș*⁹⁰.

Numeroși artiști locali sau din țară au solicitat *Casei Naționale* spațiu care să le găzduiască operele. Pictorul orădean Cornel Minișan a organizat, în decembrie 1931, o reușită expoziție de pictură cu motive românești. Cu acest prilej, autorul a donat forului cultural bihorean un frumos tablou intitulat *Casă țărănească din comuna Geoagiu*, care a fost așezat lângă tabloul *Toplița română*, cumpărat cu 8.000 de lei de la autor. În intervalul 18 iunie-1 iulie 1932, conducerea instituției a aprobat cedarea sălii de ședințe pentru organizarea unei expoziții ce cuprindea 160 de lucrări (caricaturi, portrete etc.), care reprezentau personalități de marcă ale orașului (primarul Gelu Egri, prefectul Popovici, gazetarii George A. Petre și G. M. Samarineanu etc.), expunerea realizându-se cu concursul artistului plastic Dimitrie Șeptelici.

O frumoasă expoziție de pictură a fost aranjată în martie 1939. Lucrările expuse au aparținut artistei Maria Drăgan-Cabadaef din Sibiu. Aceasta a organizat expoziții similare și în București, Sibiu, Cluj, Baia Mare, bucurându-se de aprecierile specialiștilor. Exponatele prezentate la Oradea, cu concursul *Casei Naționale*, au abordat toate genurile, multitudinea subiectelor și tonul natural fiind caracteristicile de bază ale picturilor sale.

Vestea înființării unui salon de artă românească la Oradea, sub coordonarea revistei *Arta și omul*, a fost receptată cu mult entuziasm și de *Casa Națională*. Inaugurat printr-o expoziție organizată de D. Sevastian, salonul a fost susținut de instituția de cultură bihoreană, aceasta achiziționând o serie de tablouri lucrate de pictorul respectiv⁹¹.

Casa Națională a adăpostit și expozițiile aranjate de elevii școlilor și liceelor din Oradea, precum și ale diferitelor asociații ale tineretului studios. S-au distins

⁹⁰ *Ibidem*, dos. 27, f. 44, ; dos. 32, f. 70

⁹¹ *Ibidem*, dos. 36, f. 7; dos. 25, f. 18; dos. 38, f. 54; dos. 67, f. 2; *Expoziția de picturi și caricaturi: Dimitrie Șeptelici*, în *Flori de crâng*, 1933, nr. 8-9, p. 15; *Noua Gazetă de Vest*, 1939, nr. 826, p. 3; *Expoziția de pictură a doamnei Drăgan-Cabadaef*, în *Ibidem*, nr. 827, p. 5

expozițiile organizate la sfârșitul fiecărui an școlar, în cadrul cărora cei mai talentați elevi s-au întrecut cu creionul și penelul pentru premiile puse în joc. La acestea s-au adăugat expozițiile de artă culinară organizate de elevele Școlii de menaj din localitate și cele de mese așternute, aranjate de *Uniunea tinerimii reformate(calvine)* din Oradea, cu participarea asociațiilor filantropice românești, reformate, luterane, romano-catolice și israelite⁹².

În anul 1936 s-a desfășurat la Oradea o expoziție a *Ligii antirevizioniste*, filiala locală, cu scopul de a întări conștiința națională a românilor de la granița de vest a țării. *Casa Națională* a avut un rol important în constituirea acesteia, la 1 aprilie 1934 președintele ei fiind numit conducătorul instituției bihorene. Expoziția a primit sprijinul *Ligii antirevizioniste* din București, prin președintele acesteia Stelian Popescu, directorul cotidianului *Universul*. Încurajați de succesul repurtat, în intervalul 23 februarie-9 martie 1936, conducerea *Căsei Naționale* a hotărât organizarea unei expoziții permanente antirevizioniste în localurile sale, adunând cu această ocazie un material documentar consistent în ceea ce privește Bihorul⁹³.

Casa Națională a Județului Bihor s-a preocupat și de promovarea specificului național pe continentul european, mai ales prin organizarea unor expoziții etnografice în principalele centre urbane occidentale. O astfel de expoziție a fost trimisă în Franța, la Strasbourg, unde au fost expuse păpuși care prezentau publicului vizitator portul românesc din anumite regiuni ale României : Brașov, Bran, Râșnov, Bihor. Exponatele au fost completate de o colecție de ouă încondeiate și un război de țesut în miniatură. Datorită frumuseții și autenticității sale, juriul francez a acordat expoziției românești diploma de onoare, ca o elocventă recunoaștere a originalității artei populare autohtone⁹⁴.

În paleta largă a manifestărilor culturale susținute de prima secțiune a *Căsei Naționale* s-au încadrat și demersurile referitoare la constituirea unui nou post de radio în Oradea. Radiofonia devenise în Europa un important mijloc de culturalizare, de aceea extinderea sa și în spațiul românesc a reprezentat un scop bine precizat de factorii responsabili cu racordarea culturii românești la valorile culturii europene.

Pentru spațiul bihorean au rămas consemnate demersurile lui Ștefan Mărcuș care, la 23 decembrie 1929, a înaintat *Căsei Naționale* o notă prin care solicita un spațiu pentru constituirea unui post de radio. Această inițiativă a fost mai veche, însă neajunsurile financiare au determinat sistarea acțiunilor. Postul de radio urma să fie similar cu cele care emiteau în Bratislava și Cașovia, cu programe în diferite limbi, pentru necesități culturale și propagandă locală. S-a preconizat susținerea acestuia din veniturile provenite din plata abonaților(Primăria, Prefectura, persoane fizice, anumite comune etc.). Posturi de

⁹² AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 32, f. 100, 153, 160; dos. 38, f. 56

⁹³ *Ibidem*, dos. 62, f. 12, 13, 18; dos. 44, f. 5; *Idem, fond Liga antirevizionistă Bihor-Oradea*, dos. 1/1934, f. 14

⁹⁴ *Ibidem*, dos. 53, f. 21; dos. 63, f. 2; *Contribuția Bihorului la expoziția din Strassbourg*, în *Gazeta de Vest*, 1935, nr. 1467, p. 7

recepție trebuiau amplasate la Cercul catolic, Teatru, Hala comercială, Cercul Militar, la diferite biserici. Programul urma să fie variat: conferințe, concerte simfonice, concerte susținute de formațiuni corale, transmiterea serviciilor religioase, a unor emisiuni ce aparțineau altor posturi de radio(mai ales din capitală), difuzarea întrunirilor, comunicatelor oficiale, a știrilor și evenimentelor mai importante.

Propunerea a fost luată în discuție în ședința din 13 ianuarie 1930. Ștefan Mărcuș, alături de alte personalități culturale, a fost invitat să elaboreze un proiect de studiu amănunțit pe această problemă, destinat să conducă la crearea unui post de radio-emisie în Oradea, cu rol de propagandă națională și de culturalizare a maselor. Proiectul s-a lovit de aceleași curenți financiare, completate de lipsa de experiență în domeniu. Pentru saloanele sale, *Casa Națională* a fost nevoită să se mulțumească doar cu achiziționarea unui aparat de radio de la firma orădeană "Union" S. A., secția Radio-Silver⁹⁵.

Acțiunile pentru constituirea unui post de radio-emisie în Oradea nu au fost abandonate, însă factorii implicați în această problemă delicată și-au propus amânarea inițiativelor până la ivirea unei conjuncturi mai favorabile. Totuși, sunt de reținut eforturile depuse pentru materializarea unui nou și eficient mijloc de propagare a culturii în societatea românească bihoreană.

Implicarea primei secțiuni a *Căminului Național al Județului Bihor* în viața culturală locală a fost una profundă și de durată. Ea a captat, în limitele sale, cele mai importante acțiuni cultural-artistice, de la editarea cărților și broșurilor de propagandă națională, până la susținerea vieții artistice locale în diversitatea manifestărilor ei. Secțiunea a căutat să promoveze scopurile culturale inițiate de *Casa Națională* încă de la începuturile sale: coalizarea tuturor energiilor culturale într-un tot unitar, într-o singură direcție și spre un singur scop.

Larga sa acțiune a fost receptată de societatea românească care, în general, a percutat la apelurile culturale lansate. Au existat firește și neîmpliniri, cauzele fiind diverse, însă, luată în ansamblu, acțiunea secțiunii pentru cultură și propagandă națională s-a încadrat, cu rezultate concrete, în vasta și necesara campanie de culturalizare declanșată de statul român după momentul 1918. Răspândirea actului de cultură sub o formulă unitară a reprezentat caracteristica de bază care a stat la temelia tuturor inițiativelor culturale promovate de respectiva secțiune⁹⁶.

Secția pentru etnografie a avut ca prioritate constituirea unui muzeu al frontierei de vest, care s-a intitulat ulterior Muzeul Etnografic al Județului Bihor. În planul său de activitate, aceasta a precizat faptul că județul deține particularitățile sale în ceea ce privește portul, industria casnică, obiceiurile, toate acestea trebuind ocrotite și valorificate prin crearea unei instituții muzeistice necesară "nu numai pentru a arăta trecătorilor străini pe la noi ceea ce constituie

⁹⁵ AN-DJBh, *fond Casa Națională*..., dos. 1, f. 120-121; dos. 1a, f. 9, 43

⁹⁶ *Ibidem*, dos. 1a, f. 45; dos. 26, f. 32; *Gazeta de Vest*, 1931, nr. 664, p. 1; nr. 677, p. 1

particularul acestui colț de țară, ci și pentru a cunoaște noi înșine frumusețile ce le ascunde acest județ și prin cunoașterea lor a ne întări conștiința națională”⁹⁷.

Preocupările muzeistice la granița de vest a țării au fost mai vechi și s-au manifestat pregnant în secolul trecut, când, la propunerea lui Ludovic Gyalokai, s-a hotărât înființarea *Societății arheologice și istorice a orașului Oradea Mare și a județului Bihor*, în anul 1872, primul președinte al acesteia fiind prefectul județului. Noua societate a luat în calcul constituirea unui muzeu, publicul orădean manifestându-și interesul față de acest deziderat cultural, contribuind cu numeroase donații. Încurajată de această atitudine favorabilă, *Societatea arheologică și istorică* a publicat, începând din 1888, o serie de anuare în care, pe lângă partea oficială, au fost inserate și studii arheologice menite a menține pe linia de plutire inițiativa constituirii unui muzeu. Astfel, s-a solicitat autorităților locale ridicarea unei clădiri care să adăpostească proiectata instituție, episcopul Laurențiu Schlauch donând un teren al diecezei romano-catolice pe care să se ridice edificiul muzeal. Tot acesta a promis că va dona pentru muzeu o colecție de peste 2.000 de obiecte ce au aparținut episcopului catolic de Oradea, Ipolyi. În urma contractului încheiat cu dieceza romano-catolică, care a fost aprobat și de Ministerul Cultelor, palatul muzeului a fost finalizat în anul 1895, lucrările fiind coordonate de arhitectul Rimanoczy, pentru suma de 30.705 florini.

Colecțiile strânse până la acea dată au fost aranjate în 1896 în interiorul a nouă săli, la care s-au adăugat alte două încăperi în 1910, pentru colecțiile etnografice. Muzeul a beneficiat anual de un ajutor material cuprins între 4.00-5.000 de coroane, susținerea financiară venind din partea Inspectoratului județean și a autorităților orășenești.

După momentul 1918, muzeul a necesitat o nouă organizare. Circulara din 19 septembrie 1922, adresată de Ministerul Cultelor și Artelor către toate muzeele din Transilvania, anunța faptul că toate obiectele muzeistice evacuate în timpul primului război mondial la Budapesta urmau să fie repatriate. Ca urmare, și muzeul din Oradea trebuia să primească o serie de obiecte ce-i aparțineau. După preluarea acestora, specialiștii aveau sarcina să analizeze riguros piesele, rezultatul cercetărilor făcând obiectul unui comunicat înaintat inspectorului general al Muzeelor din România, Al. Tzigara Samurçaș. De asemenea, s-au tipărit cataloage, unul în limba română și altul în limba maghiară, inscripționarea care facilita cunoașterea colecțiilor realizându-se în trei limbi.

Muzeul deținea un patrimoniu bogat: 14.080 antichități, 1.369 obiecte etnografice și 824 opere de artă. Alături de acestea exista colecția Ipolyi care îmbogățea muzeul cu 521 de tablouri italiene și germane ce datau din secolele XV-XVI, 219 lucrări de smalt, covoare orientale vechi, obiecte de artă industrială (secolele XIII-XVIII), o colecție de arme, broderii și bijuterii, mobilier vechi. Și

⁹⁷ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *Muzeul Casei Naționale a Județului Bihor (1929-1940)*, în *Centenar muzeal orădean*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Bihor, Muzeul Țării Crișurilor, 1978, p. 87-88

Societatea arheologică și istorică și-a adus propria contribuție prin colecțiile sale: obiecte preistorice, romane, medievale și moderne, artă industrială și reproduceri artistice. Muzeul a deținut și o bibliotecă cu un număr de 8.132 volume ce făceau referire la istoria orașului Oradea și a județului, ea adăpostind cărți istorice și arheologice vechi, diverse diplome, precum și arhiva personală a lui Alexandru Bölöni.

Inventarul arheologic cuprindea descoperirile depozitelor de bronz de la Gepiu, Josani, Ugra, depozitele de argint de la Abrămuț, mormântul medieval al unui cavaler, monedele de la Iclăud, mormântul lui Ștefan Abranfy (1570), fântâna de botez din Mineu din epoca renașterii etc. Întreaga colecție a fost aranjată în anul 1921 de episcopul Ioan Karacsony și custodele Koloman Ferdenyi⁹⁸.

În același an, Inspectoratul Muzeelor din Transilvania a propus Ministerului Cultelor și Artelor acordarea unei subvenții de 150.000 lei pentru conservarea și îmbogățirea colecțiilor muzeului din Oradea⁹⁹. Demersurile înregistrate au căpătat un răspuns favorabil, statul român acordând muzeului orădean ajutorul financiar stipulat, din care 7.000 de lei au fost destinați pentru completarea colecției mai vechi de piese etnografice românești. De asemenea, Ministerul a solicitat *Societății de arheologie și istorie* să elaboreze un raport general cu privire la nevoile financiare ale muzeului, pentru a cunoaște mai bine realitățile cu care acesta se confruntă. Spre sfârșitul anului, inspectorul general Coriolan Petranu l-a desemnat pe învățătorul Andrei Oros să colecționeze amintitele piese care urmau să alcătuiască un interior românesc. Inventarul obiectelor etnografice din 1921 a fost compus din 58 de piese ce prezentau portul popular local, la acestea adăugându-se țesături și ceramică populară¹⁰⁰.

Pentru constituirea muzeului, secțiunea a hotărât inițierea unei vaste operațiuni de selecționare a obiectelor de port țărănesc, instrumentelor de muncă lucrate în lemn, fier, piatră, jucăriilor, leagănelor și scrinurilor sculptate. S-a avut în vedere și înființarea unei școli în care populația rurală să învețe croiul și împodobirea portului național. Scoarțele, covoarele și mobila românească urmau să completeze fondul etnografic, în acest sens luându-se legătura și cu o serie de organizații similare din țară pentru producerea și desfacerea acestor obiecte¹⁰¹.

Sedința conducerii *Căsei Naționale* din 20 februarie 1930 s-a desfășurat sub semnul rezolvării problemei ridicate de constituirea Muzeului Etnografic. În primul rând, era necesară găsirea unui sediu, factorii responsabili orientându-se spre chioșcul situat în fața Prefecturii, ce aparținea Primăriei orădene. S-au solicitat acestei instituții

⁹⁸ Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, trecutul, prezentul și administrarea lor*, București, 1922, p. 116-120; AN-DJBh, *fond Societatea de arheologie și istorie a orașului Oradea Mare și a județului Bihor* (în continuare: *Societatea de arheologie și istorie...*), dos. 13/1873-1922, f. 282

⁹⁹ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 10/1921, f. 27

¹⁰⁰ Toth Suzana, *Muzeul orădean și preocupările etnografice între anii 1872-1972*, în *Centenar muzeal orădean*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Bihor, Muzeul Țării Crișurilor, 1972, p. 73; AN-DJBh, *fond Societatea de arheologie și istorie...*, dos. 13/1873-1922, f. 281

¹⁰¹ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 87-88

atât imobilul, cât și obiectele muzeistice achiziționate de serviciul său cultural, precum și suma prevăzută în bugetul local pentru edificarea unei instituții muzeale¹⁰². Conform acordului încheiat, *Casa Națională* a trebuit să împartă sediul primit de la Primărie cu *Astra bihoreană* și *Asociația Filarmonică* în intervalul 1 iulie 1930-1 iulie 1931¹⁰³.

Casa Națională a fost încurajată în demersurile sale și de secția de industrie casnică a *Caselor Naționale* din București, care și-a anunțat prezența la Oradea prin organizarea unei expoziții de cusături și țesături românești, în intervalul 28 februarie-4 martie 1930.

Muzeul etnografic s-a bucurat și de concursul material al *Astrei* și Primăriei. Planul de lucru trebuia să se desfășoare după următorul algoritm: anul 1930 era destinat campaniei de colecționare și păstrare, iar anul următor pentru conservare și aranjare. S-a preconizat deschiderea oficială în toamna anului 1931, acest moment fiind mereu amânat datorită unor numeroase obstacole dintre care se detașau marea criză economică (1929-1933), insuficiența pieselor etnografice colectate din satele bihorene, precum și inexistența unui sediu stabil pentru o astfel de instituție menită să aibă un rol educativ și culturalizator¹⁰⁴.

În consecință, au existat și alte inițiative pentru concretizarea acestui deziderat cultural. Astfel, nucleul muzeului a fost plănuț să ia ființă cel mai târziu în primăvara anului 1932, acesta fiind format din 49 obiecte achiziționate de *Astra* din 22 gospodării rurale. Acestea constau în 4 salbe de mărgel, 9 catrințe de lână și mătase, o față de masă, 17 ștergere, 3 cămăși, un suman bărbătesc, 4 furci din lemn și o ladă de zestre. Muzeul urma să se deschidă în clădirea "din fața Prefecturii", actualul local al muzeului Ady Endre, dacă s-ar fi ajuns la o înțelegere cu Primăria în privința reparațiilor. Obiectelor de mai sus li s-ar fi adăugat achizițiile noi ce aparțineau administrației locale, dar și donațiile oferite de o serie de persoane fizice¹⁰⁵. Pentru constituirea muzeului etnografic al Bihorului s-a avut în vedere și posibilitatea cooptării tinerimii studioase, care ar fi putut participa la achiziționarea bunurilor de valoare muzeistică din județ¹⁰⁶. În acest sens, a fost publicat un apel în cotidianul *Gazeta de Vest*, intitulat *Pentru muzeul etnografic al Bihorului*, adresat elevilor școlilor secundare din Oradea și județ. Desfășurarea unei munci sistematice a reclamat elaborarea unor broșuri de propagandă conținând chestionarele necesare unei eficiente colectări a obiectelor. Totodată, s-a avut în vedere și alcătuirea unui buget adecvat susținerii din punct de vedere financiar a acestei inițiative¹⁰⁷. Paralel cu eforturile secțiunii etnografice, s-au înregistrat și preocupările similare ale despărțămintelor bihorene ale *Astrei*. Raportul de activitate al *Casei Naționale* pe anii 1931-1932, după ce o amintește printre cele 12 asociații adăpostite în palatul său,

¹⁰² AN-DJBh, fond Primăria Municipiului Oradea, dos. 1a, f. 14

¹⁰³ *Ibidem*, dos. 3, f. 2, 9

¹⁰⁴ *Ibidem*, dos. 21, f. 5, 25, 26

¹⁰⁵ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 88

¹⁰⁶ *Gazeta de Vest*, 1935, nr. 1406, p. 1

¹⁰⁷ *Ibidem*, 1929, nr. 105, p. 2

informează pe cei prezenți că “Astra Bihariei, vechea asociație culturală, căreia i s-a dat un loc de preferință în această casă, își va deschide aici începutul de muzeu românesc bihorean”¹⁰⁸.

Pentru constituirea acestuia au fost solicitați și prim-pretorii județului, care aveau posibilitatea să ajute acțiunea de colectare a obiectelor etnografice din satele românești¹⁰⁹.

Anii 1930-1933 au fost ani de încercări pentru găsirea unui local potrivit, în același timp acționându-se și pentru îmbogățirea patrimoniului său. În ceea ce privește problema localului, Consiliul de administrație al *Casei Naționale* s-a oprit asupra sălilor de la etajul întâi din palatul său, una dintre acestea fiind aranjată de *Reuniunea Femeilor române din Beiuș*, prin crearea unei vitrine permanente, cu produse de artă țărănească. Acest nou început a avut nevoie de fonduri, astfel că reprezentanții *Casei Naționale* s-au adresat Prefecturii județului și Primăriei municipiului, cerând sprijin pentru îmbogățirea colecției¹¹⁰. Inaugurarea muzeului etnografic se dorea a fi la 22 octombrie 1933, când regele Carol al II-lea urma să viziteze Oradea¹¹¹. Prefecturii i s-a acordat rolul de a semnala, prin organele administrative din județ, toate “obiectele muzeale de valoare care ar trebui să fie văzute de Casa Națională”, într-o colaborare fericită “cu tot ce are suflet românesc în acest județ”. În adresa din decembrie 1933 se specifică obiectele care trebuiau să compună colecțiile muzeistice: obiecte de port bărbătesc și femeiesc, costume complete cu portul cel mai caracteristic din fiecare plasă, acestea trebuind să fie modelele cele mai vechi, așa-zisele “modele scrise”, iar pentru încins bete de lână și catrințe în culorile originale ale regiunii, învelitoare și îmbrăcăminte de iarnă. În cadrul acestui inventar au fost cuprinse și obiectele de casă: fețe de pernă și de masă, cuverturi de pat și ștergere lucrate popular cu motivele cele mai vechi și cele mai caracteristice, obiecte casnice ca : blide de lemn și ceramică, linguri, băte, lingurare, blidare, colțare, clește de spart alune, mici butoiase, furci de tors. Din viața ciobănească au fost menționate costumele, bătele înflorate și împestrițate, fluierele, lingurile, gălețile pentru mulș, formele pentru turnat caș, sărărițele, ploscuțele, cântarele, obiectele de vindecat animalele. S-au indicat obiecte din sfera bisericească, cum ar fi: icoane vechi, cruci de lemn, sculpturi, cărți vechi, prapori și vederi din viața rurală, miniaturi de monumente, de biserici, case sau stâne. Întrucât unele persoane nu ar fi fost dispuse să doneze obiectele, acestea se vor păstra cu eticheta proprietarului, care va putea dispune oricând de ele, iar instituția bihoreană, în limita fondurilor, le va achiziționa pe cele de valoare muzeală.

În 20 ianuarie 1934 s-a desfășurat ședința Consiliului de administrație. Cu acest prilej, s-a menționat faptul că “s-au pus bazele unui muzeu al *Casei Naționale* în fosta sală de ședințe, cu obiectele primite de la *Astra* și de la Primăria Municipiului

¹⁰⁸ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 88

¹⁰⁹ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 23, f. 10

¹¹⁰ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 88

¹¹¹ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 23, f. 10

Oradea“. Dintre cele 166 obiecte menționate în inventarul muzeului în anul 1933, 49 provin din colecția *Astrei*, 101 obiecte din colecția Primăriei, 3 ștergare din Tâmașda și Ianoșda din anii 1885-1891, donate de administratorul *Casei Naționale*, 10 tablouri și diplome din colecția dirijorului “Hilariei“, Nicolae Firu, iar 3 acuarele reprezentând datini de nuntă, opera artistului Andrițoiu din Vașcău, care au fost achiziționate de *Casa Națională*. În colecția Nicolae Firu se mai găseau fotografiile corului “Hilaria” din anii 1904, 1914, 1926, 1932, precum și cele care prezentau concursul de coruri desfășurat în anul 1918¹¹². S-au preluat, spre îngrijire, și obiectele aflate în expoziția de artă populară a Bibliotecii Municipiului Oradea, printre care farfurii și vase de lut, instrumente populare din lemn¹¹³. Pentru completarea colecțiilor, *Casa Națională* a solicitat directorului Școlii de Arte și Meserii din Oradea să contribuie la acest efort general, prin cedarea uneltelor ce se găsesc în patrimoniul acestei școli. Același îndemn a fost adresat directorului Fabricii de sticlă din localitatea Pădurea Neagră, de a expune în muzeu, într-o vitrină aparte, produsele de sticlărie cele mai reprezentative¹¹⁴. Primăria orădeană și-a adus contribuția prin achiziționarea a două costume populare românești din regiunea Ceica, la aceasta adăugându-se o colecție de ceramică din regiunea Vașcăului¹¹⁵. Alte exponate din colecția Primăriei reprezentau: o ladă din lemn sculptat, două scaune, un leagăn, un jug pentru boi, o roată, șase unelte din Budureasa, 89 de oale, blide și farfurii din zona Vașcăului. *Astra* a avut un rol primordial în colectarea diferitelor obiecte etnografice, uneori cumpărându-le de la săteni. Dintre piesele achiziționate s-au detașat salbele cu bani și măregele și îmbrăcămintea tradițională românească.

Cele mai importante așezări rurale reprezentate prin colecțiile strânse au fost: Ineu, Alparea, Lugașul de Sus, Miersig, Gepiș, Bratca, Ciumeghiu, Lugașul de Jos, Batăr, Ateaș, Sântandrei, Ceica. Pe lângă obiectele populare, s-au colectat vestigii din trecutul istoric al ținuturilor de la granița de vest. Dintre acestea, importante sunt depozitele numismatice (monede din aramă și hârtie de factură germană, poloneză, rusească), completate de un inventar ce conținea numeroase arme (săbii, sulite, topoare¹¹⁶).

În patrimoniul muzeului au intrat, la 30 noiembrie 1934, și piesele arheologice descoperite în comuna Tăuteu (șase brățări de bronz, cuțite, nasturi, seceri, topoare, oale mici din argilă arsă, blocuri de aramă, cercei de aur, monezi false cu efigia lui Carol I). Direcția Muzeului Național de Antichități a informat, printr-o adresă trimisă *Casei Naționale*, în data de 22 aprilie 1935, că obiectele descoperite la Tăuteu nu pot rămâne în muzeul său, deoarece aceasta este o instituție neoficială. Ele trebuiau predate poliției Oradea sau trimise direct Comisiei Monumentelor Istorice, pentru a intra în colecțiile Muzeului Național de Antichități din București, care se angaja să

¹¹² Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 88-89

¹¹³ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 23, f. 14

¹¹⁴ *Ibidem*, dos. 43, f. 16, 17

¹¹⁵ *Ibidem*, dos. 8, f. 4

¹¹⁶ *Ibidem*, dos. 2, f. 47-50, 79-84

trimită muzeului bihorean mulaje după obiectele descoperite. Comisia Monumentelor Istorice, secția Transilvania, care dirija cercetarea arheologică a regiunii, ridicându-se totodată împotriva dilentantismului, goanei după senzațional și încălcării legii, a înștiințat *Casa Națională* că poate să păstreze pentru muzeul său obiectele preistorice descoperite la Sânnicolau Român, cu condiția ca acestea să fie bine păstrate și să poată fi cercetate oricând de specialiștii din domeniu¹¹⁷.

Anul 1934 a fost probabil anul cel mai rodnic din activitatea secțiunii a doua a *Casei Naționale*. Ea a fost susținută de Primăria municipiului, care a donat 18 exponate populare ce s-au evidențiat prin frumusețe și originalitate.

La 28 mai 1934, în prezența fostului ministru al instrucțiunii publice, C. Angelescu, sosit la Oradea cu ocazia serbărilor prilejuite de aniversarea a 150 de ani de la înființarea Școlii Normale române unite și de inaugurarea noului local, are loc deschiderea festivă a muzeului¹¹⁸. Cei prezenți la ședința din 12 octombrie 1934 a *Casei Naționale* au votat, în unanimitate, propunerile care vizau continuarea înzestrării muzeului. S-a convenit să fie alese operele cele mai reprezentative, în acest sens hotărându-se organizarea unei expoziții-târg anuale de cusături, țesături și lucru manual, cele mai frumoase exemplare urmând să fie premiate, încercându-se în acest mod încurajarea artei populare românești¹¹⁹.

Nenumăratele apeluri adresate de *Casa Națională* au fost recepționate mai ales de intelectuali, numărul donatorilor fiind într-o creștere simțitoare. Astfel, Gheorghe Tulbure a donat pentru muzeul acesteia o plachetă din gips reprezentând momentul aterizării regelui Carol al II-lea la Vadul Crișului, o plachetă în bronz care îl reda pe boierul filantrop A. Oteteleșteanu, un alt basorelief din gips, două tablouri, unul dintre ele reprezentând pe Virgil Cioflec, întemeietorul pinacotecii Universității din Cluj¹²⁰. Petre Popoviciu, avocat din Vașcău, fost prefect al județului, a donat pentru muzeu un cimpoi reprezentativ pentru zona Bihorului. Constantin Doboș, consilier la Curtea de Apel Oradea, a donat 470 de monede vechi și o vitrină specială. Locotenentul Berlinski, de asemenea, a contribuit printr-o donație de monede vechi¹²¹. *Casa Națională* a mulțumit prin emiterea unor diplome de onoare pentru toate personalitățile ce s-au implicat în înzestrarea muzeului¹²².

Și alte personalități marcante ale vieții românești locale s-au evidențiat prin donațiile acordate. Iosif Plopus, președintele Curții de Casație, membru de onoare al Academiei Române, a donat un tablou care îl reprezenta pe Iosif Vulcan¹²³. În același an, 1934, soția avocatului Aurel Lazăr a dăruit muzeului masa de scris pe care s-a

¹¹⁷ *Ibidem*, dos. 47, f. 1, 9, 14, 15; Ioan Opriș, *Unele probleme privind începuturile activității Comisiunii monumentelor istorice-secția pentru Transilvania*, în *Acta Muzei Napocensis*, 1977, p. 554-555

¹¹⁸ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 89-90

¹¹⁹ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 2, f. 47-50, 79-84

¹²⁰ *Ibidem*, dos. 42, f. 33

¹²¹ *Ibidem*, dos. 43, f. 18, 19

¹²² *Ibidem*, dos. 53, f. 41, 42

¹²³ *Ibidem*, dos. 43, f. 25

redactat *Declarația de la Oradea* citită de Alexandru Vaida-Voevod în parlamentul maghiar, în 1918, și steagul pe care a jurat Consiliul Național în momentele de răscruce pentru destinul românilor transilvăneni¹²⁴. La rândul său, Nicolae Fluieraș a fost solicitat să doneze muzeului obiectele istorice care au aparținut martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, precum și altor personalități din jurul Beiușului și Vașcăului¹²⁵. Nu se știe ce s-a ales de aceste obiecte, întrucât documentele de arhivă nu conțin alte lămuriri. Masa istorică, care azi se găsește în Muzeul Unirii din Alba Iulia și steagul Consiliului Național, nu figurează în inventarele ulterioare ale muzeului. Printre donatori s-a înregistrat și numele președintelui *Casei Naționale* Iacob Lazăr și a secretarului acesteia, Ștefan Mărcuș, care s-a preocupat de îmbogățirea colecției muzeale prin cuprinderea inventarelor numismatice și istorice, ultimul adăpostind obiecte importante de patrimoniu, de exemplu sigiliul de lemn al domnitorului moldav Ștefan cel Mare¹²⁶.

La întemeierea colecțiilor muzeale și-au adus contribuția și o serie de parohii din satele bihorene. Acestea au donat obiecte bisericesti vechi, alături de numeroase piese numismatice și etnografice¹²⁷.

Casa Națională a căutat să încurajeze, prin acordarea unor premii, orice lucrare care ar fi putut să-și găsească un loc în fondul muzeal. În acest sens, Gavril Cristea, maestru de lucru manual la Școala primară din comuna Sântandrei, a primit un premiu de 1.500 lei, pentru a lucra împreună cu elevii câteva exponate specifice românești¹²⁸. În anul 1937, colecția muzeului s-a mai îmbogățit cu un tablou în ulei ce a aparținut bisericii din Brădet, pictat de Nicolaie Pop, pentru suma de 1.200 lei și o colecție de fotografii etnografice adunată de profesorul Damaschin Ioanovici, pentru suma de 10.000 lei¹²⁹. Familia dr. Iacob din Batâr a donat pentru muzeu tabloul intitulat *Rășcoala din Aleșd*¹³⁰. Alte șase tablouri au fost primite din partea Ministerului Instrucțiunii Publice, direcția Artelor¹³¹.

Anii următori au continuat să înregistreze o intensă activitate de completare a patrimoniului muzeal. S-au detașat donațiile făcute de pictorița Anizia Grodza și inginerul Octavian Luchian. Darea de seamă pe anul 1935 a anunțat conducerea *Casei Naționale* ca și coordonatoare a săpăturilor arheologice din Bihor. Materialul scos la lumină urma să fie atent selecționat și conservat pentru recuperarea unor fragmente din viața elementului românesc din această parte de țară. În anul 1936, colecția de tablouri a muzeului s-a îmbogățit prin alte două lucrări de valoare care îi reprezenta pe Iosif Vulcan și pe tatăl acestuia, canonicul Nicolau Vulcan. Totodată, s-

¹²⁴ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 90

¹²⁵ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 43, f. 42

¹²⁶ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 90

¹²⁷ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 62, f. 28, 49

¹²⁸ *Ibidem*, dos. 67, f. 20

¹²⁹ *Ibidem*, dos. 73, f. 8

¹³⁰ *Ibidem*, dos. 77, f. 54

¹³¹ *Ibidem*, dos. 21, f. 53

a intervenit pe lângă Procuratura Parchetului Bihor pentru donarea unor dosare care conțineau date istorice despre ținuturile Crișanei.

Inventarul muzeului din anul 1937 a cuprins 1.108 exponate, exclusiv obiecte arheologice. În ceea ce privește exponatele etnografice, ele nu reprezentau doar zona bazinului Crișului Negru, ci și localitățile de pe Crișul Repede și Valea Barcăului, în colecție apărând și costume naționale ungurești din Tărcaia și Borș¹³².

În anul 1939 s-a continuat activitatea de înzestrare a muzeului cu noi obiecte, pentru susținerea acesteia acordându-se din bugetul anului în curs suma de 10.000 lei¹³³.

Urmările Dictatului de la Viena, din vara anului 1940, au pus capăt activității muzeului. O instituție atât de reprezentativă pentru viața culturală bihoreană și-a încetat astfel brusc activitatea, datorită consecințelor negative ale anexării nordului Transilvaniei la Ungaria. Acest muzeu a reprezentat o necesitate stringentă pentru activitatea culturală a Oradei și Bihorului, în general. El a contribuit la conservarea patrimoniului local și național, a urmelor din trecutul istoric, etnografic și industrial al regiunii. În muzeul *Societății de arheologie și istorie*, așa cum remarca un muzeograf al Muzeului Țării Crișurilor, în secolul al XIX-lea, “nu au fost incluse decât incidental materiale istorice și etnografice ale populației românești din județ, iar după unire – așa cum se afirmă într-o adresă trimisă Primăriei municipiului –Asociația arheologică și istorică și-a completat materialul etnografic cu o colecție fără valoare... Singura instituție care a pus în evidență frumusețea și valoarea artistică a etnicului nostru a fost muzeul Casei Naționale”¹³⁴.

Muzeul a dezvoltat în perioada interbelică relații și cu alte instituții muzeistice din țară. În anul 1928, în cadrul acestor relații reciproce, muzeul din Cluj a invitat conducerea orădeană la festivitățile de deschidere a Muzeului Etnografic. Era o recunoaștere a calității de muzeu județean pentru Bihor, capabil să prezinte trecutul preistoric, arheologic, istoric, etnografic și industrial al județului¹³⁵.

Secțiunea etnografică a *Casei Naționale* bihorene a avut un rol important în valorificarea fondului etnografic al frontierei de vest, fapt apreciat de numeroase filiale ale *Caselor Naționale* din țară, care au reușit să organizeze la Oradea interesante expoziții de cusături tradiționale românești. Astfel, publicul orădean a putut admira frumusețea costumelor populare din diverse zone etno-istorice ale țării¹³⁶.

Coalizarea eforturilor societăților culturale bihorene în direcția constituirii unui muzeu etnografic al Bihorului a reprezentat o acțiune imperativă a timpului. În noua viziune culturală, concretizată după momentul 1918, muzeul a însemnat, alături de alte instituții culturale (bibliotecă, școală etc.), nu numai locul unde se depozitează

¹³² Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 92

¹³³ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 78, f. 42

¹³⁴ Ioan Popovici, Virgil Maxim, *op. cit.*, p. 92-93

¹³⁵ Toth Suzana, *op. cit.*, p. 73

¹³⁶ *Gazeta de Vest*, 1930, nr. 183, p. 3

memoria unui popor, ci și instrumentul activ al culturalizării maselor, al educării tinerelor generații în spiritul unității naționale românești, fapt ce trebuia să sensibilizeze opinia publică de pe granița de vest a țării într-un mod continuu și suficient. Rolul educativ al muzeului a fost conștientizat de o pătură subțire a intelectualității interbelice, care a văzut în el un mijloc eficient de educare a tinerei generații în spiritul noilor acumulări spirituale ale timpului interbelic. În acest sens, muzeul putea să susțină o activitate educativă eficientă, devenind astfel un factor indispensabil pentru răspândirea factorului de cultură în întreaga societate românească a timpului.

Din păcate, nu toți au înțeles rostul unui muzeu la granița de vest, “deși în întreaga Europă apăreau studii de specialitate, cărți și preocupări care abordau diferite aspecte ale muzeografiei”¹³⁷.

În asemenea condiții, organizarea muzeului a fost tergiversată pe parcursul mai multor ani datorită unor cauze de natură obiectivă și subiectivă, în cele din urmă inaugurarea sa, în anul 1934, reprezentând un nou aspect semnificativ din viața culturală interbelică desfășurată între hotarele celor trei Crișuri.

A treia secțiune a *Casei Naționale*, care s-a înființat pentru promovarea muzicii naționale la granița de vest, s-a impus în atenția societății românești și a oamenilor de cultură bihoreni, alături de alte asociații promotoare a vieții muzicale în spațiul Crișanei interbelice.

Un moment semnificativ, în care secțiunea s-a evidențiat, a fost cel prilejuit de concertul susținut la 28 noiembrie 1931 de maestrul George Enescu la Oradea, în sala Cercului Catolic, cu prilejul aniversării a 50 de ani de viață. Problema organizării concertului a fost luată în discuție de ședința din 14 noiembrie, când s-a hotărât invitarea tuturor societăților culturale și muzicale din Oradea și Bihor, alături de presa locală. Maestrul urma să fie salutat pe scenă de membrii *Casei Naționale* - iar un comitet în frunte cu Nicolae Zigre, Veturia Candrea și Teodor Neș - avea sarcina de a organiza o serată dansantă cu acest prilej. Tot în cinstea sărbătoritului, *Casa Națională*, prin secțiunea sa, a decis să-i ofere o cunună de argint, banii fiind adunați prin cotizație. În saloanele sale, Nicolae Zigre, președintele instituției bihorene, a toastat în onoarea maestrului Enescu, înmânându-i diploma de cetățean de onoare al municipiului Oradea, în semn de recunoștință pentru promovarea muzicii românești în Europa și în lume¹³⁸.

Spațiul *Casei Naționale* a fost deschis pentru toate formațiunile și societățile corale locale sau din țară care urmăreau culturalizarea prin intermediul muzicii. Un apropiat colaborator a fost corul “Hilaria”, care în 23 aprilie 1933 a solicitat spațiu pentru organizarea unei șezători muzicale urmate de dans. Scopul acesteia era de a activa corul în cadrele noii instituții pentru delectarea publicului românesc și

¹³⁷ Coriolan Petranu, *op. cit.*, p. 21

¹³⁸ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 1a, f. 45; dos. 26, f. 32; *Gazeta de Vest*, 1931, nr. 664, p. 1; nr. 677, p. 1

acumularea unui fond necesar excursiilor muzicale în satele bihorene, pentru promovarea muzicii naționale și bisericești¹³⁹.

Ansamblurile corale și muzicale din țară și-au îndreptat și ele atenția către *Casa Națională a Județului Bihor*, organizând numeroase concerte audiate de un select și numeros public românesc. Astfel, în sala festivă a instituției s-a desfășurat, la 4 mai 1933, un mare concert vocal susținut de quartetul artistic “Leonardo” din București, aflat într-un turneu de propagandă culturală în Transilvania. Programul a cuprins arii din *Vânzătorul de păsări*, *Voievodul țiganilor*, *Pericolla*, *Rigolletto*, în partea finală evidențiindu-se valsurile vieneze și o muzică românească de calitate¹⁴⁰.

Casa Națională a primit, ca și gazdă, în perioada 10-11 martie 1934, corul “Armonia” din Arad, de sub conducerea profesorului A. Lipovan. Acesta a organizat în teatrul orașenesc, cu ocazia aniversării maestrului Ciprian Porumbescu, două concerte și o reprezentare cu opera *Crai nou*, care s-a bucurat de o largă audiență. Au participat elevi de la școlile și liceele orădene, reprezentanți ai armatei, toți răspunzând apelurilor de participare. Primăria locală a susținut consistent această manifestare cultural-artistică, acordând o sumă de 10.000 lei¹⁴¹.

Secțiunea pentru promovarea muzicii naționale a susținut prezența corului Vidu din Lugoj la Oradea, în 14 martie 1936, când s-a organizat un spectacol. *Casa Națională* a cerut Primăriei rezervarea sălii de teatru pentru ziua respectivă. Ansamblul coral bănățean se întorcea în țară după o serie de concerte susținute în Cehoslovacia, unde s-a bucurat de un real succes. După spectacolul susținut în Teatrul “Regina Maria”, corul a fost invitat în saloanele *Casei Naționale*, unde s-a organizat o masă comună¹⁴².

O altă societate corală care și-a anunțat prezența la Oradea a fost “Crai nou” din Timișoara, aflată în turneu prin țară. Ca atare, instituția de cultură bihoreană a sprijinit această inițiativă. Concertul din 24 aprilie 1936 a conținut lucrări corale ale maestrului Sabin V. Drăgoi, unele în prima audiere, ceea ce a determinat o participare numeroasă a publicului¹⁴³.

Un alt nume important al vieții muzicale românești, care a concertat la Oradea în data de 25 septembrie 1937, sub auspiciile *Casei Naționale*, a fost tenorul Puiu Mazzilu, de la Academia Regală de muzică din București, acesta fiind încurajat în demersurile sale artistice, printr-un premiu de 500 de lei acordat de asociația de cultură bihoreană¹⁴⁴.

De asemenea, *Casa Națională* a fost solicitată să sprijine societatea muzicală a învățătorilor din București aflată sub conducerea profesorului Nicolae Cancea. Aceasta avea nevoie de finanțarea unui turneu care urma să se desfășoare în perioada 23-29 mai 1937. Sosirea la Oradea era preconizată în data de 28 mai. Aceeași

¹³⁹ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 38, f. 26

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 28; *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 952, p. 6

¹⁴¹ AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 44, f. 4; dos. 46, f. 21, 29-31

¹⁴² *Ibidem*, dos. 61, f. 15; dos. 62, f. 17

¹⁴³ *Ibidem*, f. 21

¹⁴⁴ *Ibidem*, dos. 24, f. 36

solicitare a venit și din partea corului Episcopiei ortodoxe din Cluj, care urmărea să organizeze un turneu de propagandă culturală pentru comemorarea marelui compozitor român Gavriil Musicescu¹⁴⁵.

Alte ajutoare, votate din bugetul *Casei Naționale* pentru secțiunea de muzică, s-au îndreptat și spre artiștii locali. Astfel, 5.000 de lei au fost acordați artistei Lia Mărcuș, pentru încurajarea demersurilor sale artistice, în vreme ce soprana Rita Mărcuș a fost beneficiara unui astfel de ajutor materializat prin cedarea unui spațiu adecvat desfășurării activității și a examenelor clasei sale de canto¹⁴⁶.

Casa Națională, alături de despărțământul central al *Astrei bihorene*, a patronat, la solicitarea *Uniunii foștilor voluntari*-filiala Bihor, un turneu artistico-cultural inițiat de corul învățătorilor voluntari cehoslovaci din Podcorpitscarus, care au concertat la Oradea în 24 ianuarie 1934. Scopul turneului a urmărit îmbogățirea fondului destinat ajutorării văduvelor și orfanilor de război din România. Corul, alcătuit din 45 de persoane, urma să concerteze și la Arad, Satu Mare, Cluj și București. Pentru buna desfășurare a periplului cultural și filantropic, s-au implicat și despărțământul clujean al *Astrei*, *Uniunea voluntarilor*-filiala Cluj, societatea *Jarnik Bârseanu* și *Asociația învățătorilor români*. După reușitul concert susținut în sala teatrului orădean, *Casa Națională* a organizat în cinstea coriștilor un banchet desfășurat în saloanele sale¹⁴⁷.

Un scop bine precizat al secțiunii de muzică a fost și acela de a organiza o școală de muzică (conservator) pentru promovarea vieții artistice (mai ales muzicale) în Crișana. Un asemenea proiect a fost avansat de Ștefan Mărcuș, neobositul animator al vieții culturale bihorene. S-a urmărit constituirea unui organism muzical care să fie capabil să susțină spectacole pe raza județelor Bihor, Satu Mare, Sălaj, Arad și Maramureș, adică în întreaga zonă de nord-vest a țării. În același timp, s-a dorit popularizarea compozițiilor muzicale românești, dar și străine (laice, bisericesti, coruri, fanfare, orchestre), pentru educarea tinerei generații, a elevilor, învățătorilor, preoților, dorința unanim exprimată fiind lărgirea ariei de audiență pentru o masă cât mai largă de cetățeni. S-a cerut, cum era și firesc pentru o astfel de investiție, concursul tuturor instituțiilor culturale și administrative județene, care erau angajate în acțiunea de fortificare culturală a graniței de vest. A fost avansat și un program compus din bucăți muzicale românești și străine: *Fata de la Cozia* (de Emil Mariția), *Seara mare* și *Poemul etnografic* (Tiberiu Brediceanu), *Casa cu trei fete* (Schubert), *Țara zâmbetului* (Lenar) etc. Dezbateri s-au purtat și în jurul constituirii unui conservator care ar fi reprezentat o pepinieră pentru elementele tinere talentate.

Primăria orădeană a pornit inițiativa, solicitând un spațiu provizoriu *Casei Naționale* pentru proiectatul conservator de muzică comunală, ce dorea să-l inaugureze în toamna anului 1935¹⁴⁸. Proiectul a fost susținut de diverse societăți

¹⁴⁵ *Ibidem*, dos. 67, f. 31; dos. 42, f. 29

¹⁴⁶ *Ibidem*, dos. 52, f. 24; dos. 43, f. 4

¹⁴⁷ *Ibidem*, dos. 42, f. 64; dos. 55, f. 5, 7, 9, 15

¹⁴⁸ *Ibidem*, f. 35, 36; dos. 52, f. 27

culturale și de intelectualii români specialiști în muzică, între care se detașează Nicolae Firu, care a fost ales la 7 mai 1933 director al secției de muzică, pe o durată de trei ani ¹⁴⁹. Inițiativele s-au concretizat doar prin apariția unor școli particulare sau a conservatoarelor private, unul dintre acestea funcționând în perioada 1927-1929, sub conducerea profesorului C. Givulescu și a violoncelistului P. Popescu ¹⁵⁰.

Integrându-se tendințelor manifestate după înfăptuirea României întregite, *Casa Națională* bihoreană, prin secția sa special constituită pentru promovarea muzicii românești, a căutat să răspundă noilor cerințe artistice ale vremii, care evoluau în sensul armonizării relațiilor dintre toți compozitorii români, militând pentru crearea unor condiții favorabile extinderii actului de cultură prin intermediul muzicii. Bihorul a avut anterior momentului 1918 o experiență destul de importantă în ceea ce privește promovarea muzicii românești în timpul stăpânirii austro-ungare, când a reprezentat un mijloc eficient de luptă împotriva deznaționalizării. În noile realități interbelice, intelectualitatea bihoreană a căutat să fructifice la maximum această experiență, înscriind viața artistică a regiunii pe o coordonată, care să conducă la culturalizare și modernitate, două cerințe capitale ale afirmării statului român unitar pe continentul european și în lume.

Activitatea secției a patra a *Casei Naționale*, cea economică, s-a sincronizat cu inițiativele elaborate de secțiunea comercial-industrială, ambele vizând dezvoltarea vieții economice din Bihor prin promovarea unui număr cât mai mare de muncitori și comercianți români pe piața forței de muncă care rămânea dominată de o pătură minoritară. De asemenea, ele aveau de rezolvat probleme cauzate de slaba dezvoltare industrială a județului, lipsa de ateliere specializate, la care se adăuga concurența inegală a industrișilor străini ¹⁵¹.

Pentru soluționarea acestora, Consiliul de administrație al *Casei Naționale* s-a întrunit la 2 octombrie 1933. S-a votat hotărârea de a încuraja comerțanții și industriașii români din Oradea prin organizarea unor conferințe speciale, care să aducă un plus de informații din sectorul economic. Era, de altfel, foarte important ca pătura românească implicată în viața economică a regiunii să fie educată și îndrumată prin hățiturile economiei de piață.

În anul 1934 s-a înființat filiala locală a *Asociației licențiaților Academiiilor de Înalte Studii Comerciale și Industriale* care, cunoscând scopurile secțiunii economice a *Casei Naționale*, a solicitat acesteia un sediu permanent. Conform statutelor, asociația dorea să dezvolte o serie de conferințe economice pentru populația Oradiei, fapt inaugurat de o prelegere susținută de o marcantă personalitate din domeniul vieții economice, profesorul Mihail Manoilescu. O conferință interesantă a susținut și senatorul Alexandru Samoil, sub egida filialei locale a *Uniunii Generale a micilor industriași și meseriași patroni din România*, despre soluția promovării elementului etnic românesc în industrie, o problemă dezbătută la nivelul întregii țări.

¹⁴⁹ Idem, *fond Reuniunea de cântări "Hilaria"*, dos. 4, f. 33

¹⁵⁰ *Monografia-almanah...*, p. 305

¹⁵¹ Demetriu Mangra, *Casa Națională și meseriașii români*, în *Gazeta de Vest*, 1929, nr. 32, p. 2

Reprezentanții secțiunii economice au fost la curent cu principalele idei care s-au dezbătut pe linie economică la diferite întruniri de specialitate. Dintre acestea, este demn de reținut participarea la ședințele Marelui Congres Economic al Ardealului desfășurat la Cluj în 28 noiembrie 1935. Aici s-au luat în discuție probleme economice variate legate de industrie, comerț, institute românești de credit, sprijinirea românilor din Transilvania și mai ales a țărănimii care se confrunta cu numeroase probleme de ordin economic¹⁵².

Cum era și firesc, secțiunile economice ale *Casei Naționale* au sprijinit acțiunile de promovare și încurajare a industriei prin intermediul editării unor lucrări de specialitate. Este cazul volumului *Cartea industriei, pielăriei și încălțămintelor*, scrisă de Ion R. Petringeneru, care a beneficiat de un ajutor financiar acordat de instituția bihoreană. Interesul de a edita o lucrare care să cuprindă viața comercială, industrială și bancară a județului a fost manifestat și de reprezentanții *Casei Naționale*. În acest scop, s-au adresat președintelui Camerei de Comerț și Industrie Oradea, Teodor Papudoff, pentru a intra în posesia unor statistici documentare referitoare la băncile românești bihorene, ramurile industriale existente, starea și importanța lor, desfășurarea comerțului pe specializări etc. Monografia urmărea să evidențieze rolul elementului românesc în viața economică a județului¹⁵³.

Casa Națională a încurajat sporirea elementului românesc în cadru industriei locale prin acordarea unor premii pentru acei patroni care preluau forța de muncă tânără și o perfecționau într-o anumită branșă comercială sau industrială. În cursul anului 1934 s-au acordat două premii în valoare de 2.000 lei pentru meșterul croitor Matei Moga și meșterul cizmar Iosif Bulburca, care în ultimii 15 ani au scos din atelierele lor mai mulți ucenici români. Pentru a cunoaște situația reală din viața economică din Oradea, instituția bihoreană a întocmit un tablou nominal în care au fost înregistrat numărul meseriașilor români încadrați în câmpul muncii. Datele statistice promovau cifra de 251 de meseriași de etnie română, înregistrați în 36 de branșe economice, până la data de 22 februarie 1938. Același Matei Moga a fost răsplătit - în anul 1938 - cu un nou premiu de 1.000 lei pentru întreaga sa contribuție la sporirea elementului românesc în industria locală. Acesta, în intervalul 1928-1937, a învățat în atelierul său 15 ucenici români, fapt evidențiat și apreciat de conducerea *Casei Naționale* care, în darea de seamă asupra activității sale pe anul 1937, raporta acordarea a 5 premii societăților muncitorești și culturale evidențiate în această acțiune de promovare a vieții economice bihorene¹⁵⁴.

Cele două secțiuni economice au susținut și învățământul de specialitate, deoarece o puternică muncitorime română se putea forma numai printr-o organizare eficientă a școlilor din domeniu, care puneau accent atât pe partea teoretică, cât și pe

¹⁵² *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 1073, p. 2; AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 67, f. 25; dos. 82, f. 22; dos. 42, f. 16

¹⁵³ AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 25, f. 23; dos. 53, f. 18

¹⁵⁴ *Ibidem*, dos. 78, f. 11; *Noua Gazetă de Vest*, 1938, nr. 516, p. 7; nr. 529, p. 2; *Ibidem*, 1939 nr. 806, p. 7

experiența practică. Era nevoie în spațiul Crișanei de astfel de școli, mai ales că după război (1921) funcționa în județ doar o singură școală industrială, la care se adăugau alte două școli comerciale, toate trei cu profil profesional.

În 28 noiembrie 1934, *Casa Națională* a inaugurat *Universitatea Muncitorească*, așezată sub președinția lui Teodor Neș. Cursurile s-au desfășurat la Liceul “Emanuil Gojdu”, în fiecare săptămână, cu experiențe practice de laborator. Conferențiarilor au fost aleși din rândurile profesorilor care activau la liceul respectiv și la Școala Normală de băieți. Tot în sensul educației, de data aceasta într-un spectru nespecializant și mai larg, Camera de Agricultură a județului Bihor a solicitat în 1930 un spațiu permanent, în care să se prezinte cetățenilor situația agricolă, zootehnică și silvică a județului prin diferite albume, fotografii și produse agricole¹⁵⁵.

Componentă de bază a structurii vieții naționale, economia a ocupat un loc determinant în acțiunile promovate de *Casa Națională a Bihorului*. Aceasta a căutat să fie la curent cu principalele direcții de dezvoltare economică experimentate la nivelul țării, luptându-se pentru încurajarea comerțului și industriei românești în Oradea și județ. În noile condiții ale statului unitar, acestea trebuiau să se afirme și să se consolideze față de forța economică minoritară ce coordonase în secolul trecut sectorul economic. Societatea românească din Bihor a fost chemată să conștientizeze această acțiune pentru dezvoltarea vieții economice românești, sector vital, alături de cel cultural, în demersurile de racordare a teritoriului situat în extremitatea vestică a țării la elementele de civilizație vehiculate în Europa.

Ultimele două secțiuni, prin care *Casa Națională a Județului Bihor* a acționat pe teren cultural, au fost cea medico-socială și cea constituită pentru promovarea sportului românesc în Bihor.

Prima a colaborat eficient cu *Astra medicală*, mai ales împotriva bolilor sociale (alcoolismul și sifilisul), care înregistrau cote alarmante în societatea românească. Cea mai uzitată formulă de luptă împotriva acestora s-a dovedit a fi prelegerea susținută de obicei de medici specialiști care, în urma declanșării unei adevărate campanii de conferințe pe teme igienico-sanitare în mediul rural, au expus riscurile și urmările nefaste ale alcoolismului și ale altor boli sociale care distrug individul și chiar comunitatea. Și mediul urban a fost beneficiarul unor asemenea conferințe, care au abordat diverse probleme igienico-sanitare. În cadrul lor, medicii specialiști au căutat să educe populația pentru a preveni eficient declanșarea unor epidemii, depistarea timpurie a unor simptome caracteristice unui anumit tip de afecțiune, menținerea în condiții optime a curățeniei atât în mediul familial, cât și în cel social. Pentru o mai bună monitorizare a situației sanitare a populației, medicul șef al orașului Oradea, I. Comșa, a întocmit, în fiecare lună, un raport în care se prezentau condițiile igienico-sanitare din municipiu, bolile cele mai frecvente cu care se confruntă populația (mai ales scarlatina, pojarul, febra tifoidă) și date statistice privind

¹⁵⁵ C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Institutul de arte grafice “Ardealul”, Cluj, 1921, p. 96; AN-DJBh, *fond Casa Națională...*, dos. 54, f. 7-8; dos. 21, f. 20

natalitatea și mortalitatea. Acestea au oscilat pe tot parcursul perioadei interbelice în funcție de numeroase cauze economico-sociale. De exemplu, în ianuarie 1925, numărul născuților vii era de 105, în vreme ce s-au înregistrat 82 de decese, pentru ca, după o lună, numărul acestora din urmă aproape să egaleze nașterile (98 de decese la 99 de nașteri). Treptat, spre sfârșitul anului analizat, numărul deceselor a crescut (septembrie 1925 - 112 decedați la 104 născuți), cea mai mare diferență înregistrându-se în ultima lună a anului, când s-au numărat 145 de decese și numai 119 nașteri. Situația s-a menținut și în anul 1927, când, conform unei statistici a serviciului administrativ al Primăriei orădene, s-au înregistrat 1.462 de decese la 1.334 de nașteri, totul raportat la o populație de 81.000 de locuitori ai urbei de pe malul Crișului Repede. Pentru diminuarea escaladării procentajului de mortalitate, instituțiile specializate, dar și asociațiile culturale, au lansat diverse acțiuni care să se concretizeze în ameliorarea condițiilor igienico-sanitare și prelungirea duratei de viață în rândul populației județului. Astfel, saloanele *Casei Naționale* au găzduit numeroase conferințe medicale, susținute de nume sonore ale medicinei românești, distinși profesori din mediile universitare clujene și bucureștene. O conferință medicală care s-a ridicat la un înalt nivel academic s-a desfășurat sub auspiciile forului bihorean la 23-25 iunie 1934. Au participat șapte profesori de la Facultatea de Medicină din capitală, sub coordonarea profesorului dr. Danielopol, senator al Universității din București.

Conferința a fost însoțită de proiecții sugestive, care au oferit exemple vizuale pentru o mai bună înțelegere a materialului prezentat de specialiști¹⁵⁶.

În general, publicul român a fost receptiv față de asemenea inițiative datorită schimbărilor survenite în societatea timpului, mult mai deschisă spre instaurarea unui nou standard de viață, care solicita adoptarea unui set de măsuri igienico-sanitare, în concordanță cu realitățile timpului.

În programul de activitate al *Casei Naționale* era punctată și problema sprijinirii și îndrumării sportului românesc din județ. Ca atare, s-a constituit o secțiune specială pentru împlinirea acestui scop, în frunte cu președintele acesteia Camil Manoilă.

O primă inițiativă a acestei secțiuni a fost acordarea unui spațiu clubului sportiv "Crișana" care, dorind să se afirme în viața sportivă locală, a solicitat instituției bihorene un ajutor pentru organizarea unei săli de gimnastică pe locul unor vechi clădiri aflate în proprietatea Primăriei. *Casa Națională* a răspuns solicitării, îndemnând clubul să intre în tratative cu administrația municipală, totodată solicitând acesteia votarea unei sume de 80.000 lei din buget pentru sprijinirea sportului românesc.

Clubul "Crișana" s-a izbit însă de numeroase dificultăți de ordin financiar, astfel că inițiativele sale sportive au depins în mare măsură de posibilitățile de ajutorare. Multe din materialele sportive existente în saloanele instituției bihorene au

¹⁵⁶ AN-DJBh, *fond Casa Națională*..., dos. 42, f. 25; Idem, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 11/1926, f. 43, 218, 237; dos. 8/1928, f. 44; dos. 6/1930, f. 124

fost acordate clubului, care nu avea constituit un fond special pentru achiziționarea acestora. După eforturi multiple, în ședința din 9 februarie 1933, respectivul club a anunțat *Casa Națională* că și-a deschis propriul local, membrii acesteia fiind invitați să participe la inaugurare. În vara aceluiași an, clubul a reușit să constituie și un cămin de vară pentru membrii săi. Datorită curenților financiare, clubul “Crișana” a fost nevoit, peste doi ani, să solicite o nouă găzduire provizorie în *Casa Națională*, cel puțin pentru lunile de iarnă a anilor 1935-1936¹⁵⁷.

Secțiunea pentru educație fizică a sprijinit și alte cluburi sportive ale municipiului. *Federația română de lupte și haltere-filiala Oradea* a primit o cameră pentru depozitarea arhivei, în vreme ce solicitarea *Asociației sportive din Oradea-secția de scrimă*, de a expune afișajul său în holurile *Căminului Național*, pentru încurajarea acestui sport și în județul Bihor, a fost aprobată.

La toate acestea s-a adăugat punerea la dispoziție a sălii de ședințe a *Căminului Național*, în vederea organizării ședințelor și reuniunilor diferitelor foruri sportive ale județului. O astfel de reuniune sportivă importantă s-a desfășurat în 10 mai 1932, la inițiativa *Federației române de atletism-liga Oradea*, cu participarea tuturor asociațiilor sportive din localitate, sub coordonarea delegatului din București. S-a discutat despre soarta cluburilor sportive din Crișana și s-au adoptat o serie de măsuri pentru redresarea acestora.

Invitația primită de *Casa Națională*, de a participa la primirea sportivilor angrenați în cel de-al treilea tur ciclist al României, desfășurat în intervalul 29 august-13 septembrie 1936, ce avea să treacă și prin Oradea la 5 septembrie, s-a dorit a fi un semn de recunoaștere a travaliului depus de instituția bihoreană pentru tot ceea ce a însemnat implicare în consolidarea societății românești de la granița de vest a țării, fie prin actul cultural și caritativ, fie prin cel economic sau cel sportiv¹⁵⁸.

Recuperarea activității culturale inițiată de cele șapte secțiuni prin care s-a manifestat *Casa Națională a Județului Bihor* în peisajul spiritual al românilor de la granița de vest reprezintă o pagină semnificativă din viața culturală a Crișanei între cele două războaie mondiale. Aceste secțiuni s-au străduit, prin numeroase formule de contact cu publicul, să determine o coalizare a tuturor forțelor spirituale locale pentru o mai eficientă coordonare a vieții culturale. Totodată, ele au acționat cu scopul de a implementa în cadrul societății ideile vehiculate de timpul la care ne raportăm, idei ce vizau o acțiune hotărâtă de culturalizare și modernizare, de extindere a actului de cultură în toate mediile vieții sociale, nefiind neglijate nici demersurile de consolidare a unității naționale sau de apărare energică față de orice tentativă de periclitate a intereselor statului unitar român.

Editarea unor cărți și broșuri de propagandă națională, organizarea unor impresionante manifestări publice, stimularea vieții economice, a muzicii naționale

¹⁵⁷ AN-DJBh, *fond Casa Națională*..., dos. 1a, f. 18, 53, 79; dos. 32, f. 40; dos. 52, f. 33; *Inaugurarea căminului clubului sportiv “Crișana” din Oradea*, în *Flori de crâng*, 1933, nr. 7, p. 15

¹⁵⁸ AN-DJBh, *fond Casa Națională*..., dos. 25, f. 49; dos. 32, f. 96; dos. 61, f. 55

---

etc., au contribuit la redimensionarea societății românești bihorene care trebuia să se alinieze eforturilor generale sesizabile la nivelul întregii țări.

Alături de alte societăți culturale ale timpului, cele șapte secțiuni au fost capabile să creeze momente culturale semnificative, antrenând o afluență semnificativă de public care a recepționat mesajul emis de *Casa Națională*. Au existat, desigur, și neîmpliniri generate de crize financiare, dublate de interesele individualiste, care au frânat o serie de proiecte culturale stipulate în programele de acțiune. Dincolo de aceste fricțiuni, actul cultural inițiat sub coordonarea secțiunilor și-a dovedit eficacitatea în societate, dinamizând viața culturală a județului în sensul solicitărilor de modernizare și de ieșire din spectrul cultural provincial.

BISERICĂ ȘI SOCIETATE

Valerica DRAICA

CREȘTINISMUL POPORULUI ROMÂN

Cultura poporului român, în context european, este marcată de credința și dogma creștină, atât în ceea ce privește artele, în general, cât și în ceea ce privește poezia, în special.

Creștinismul românilor, dincolo de învățătura creștină, va asimila însă, adaptându-le, numeroase din tradițiile, obiceiurile și miturile înaintașilor, fie ei daci, fie romani, croindu-și, astfel, peste timp o aură aparte. Tot acest creștinism va exercita atât influențe, cât și teme și motive întregii culturi românești. Pentru toată cultura română, creștinismul va fi un catalizator, un potențator și, deopotrivă, un punct de referință. Ea, cultura, își va crea din chiar sistemul religios o suită de reprezentări, imagini și percepții, rațiuni, anumite credințe și dogme, reguli, structuri, ori va face apel la ele, transformându-le în valori semnificative cu calități estetice și istorice, necesare în istoria vieții românești.

Datorită organizării teologice, a canonizării normelor sale, dar și datorită condiționării istorice, evoluției sociale, descoperirilor științifice, cultura și conștiința religioasă vor fi supuse unui îndelung și divers proces de regândire și abordare, atât în ceea ce privește atitudinea față de Biserică, cât și interpretarea textelor sacre. Creatorul se va raporta, în tot ceea ce creează, la sistemul valorilor religioase. Fără această raportare, nu este posibilă însăși exprimarea spiritului laic. Spiritul laic nu este, însă, identic cu spiritul ateist. *Laic, profan* și *ateist* sunt, de fapt, cele trei trepte ale spiritului religios.

Modelele religioase ale celor mai variate manifestări sufletești, iubirea, ura, suferința morală, ideea de sancțiune a binelui și răului (paradisul și iadul), au impresionat imaginația oamenilor, constituind totdeauna o prezență aproape obsesivă în viața spirituală a artiștilor, care căutau cu disperare un liman al purității (de aici, cultul Sfintei Fecioare) în sfera imediatului.

În cadrele ideologiei religioase, refuzul individualității, tendința spre o esențializare de tip supranatural a dat naștere unui *symbolism mistic*, care deduce, din reprezentarea lui Dumnezeu, posibilitatea de a reprezenta orice, de vreme ce totul emană de la Dumnezeu, nu există nimic fără înțeles; astfel ia naștere marea și nobila reprezentare a lumii ca o singură și mare înlănțuire simbolică, o catedrală de idei, suprema expresie ritmică și polifonică a tot ceea ce se poate gândi. Gândirea laică oferă o permanentă transfuzie a simțământului maiestății și veșniciei lui Dumnezeu, în tot ceea ce este perceptibil și imaginabil. Ea ține în permanență aprins sensul mistic al vieții, impregnând reprezentarea oricărui obiect cu o valoare estetică și etică sporită. Sentimentele, inclusiv cel religios, nu-și pot

afla o întemeiere și o certitudine decât prin *umanizare* și *spiritualizare*, nu printr-o negare ascetică a lumii sau a credințelor.

În procesul de laicizare a culturii se desacralizează miturile, se redimensionează și se înnoiesc sensurile lor metaforice sau alegorice. Dar această laicizare, această desacralizare salvează mitul de la pieire prin raționalizare, „acordăm personajelor mitice sensuri, atitudini etice, pe care mentalitatea primitivă nu le putea imagina”¹. Literatura, în special, a încercat să-și integreze vechile mituri, dar și să creeze altele noi.

Adevăratele mituri culturale continuă și vor continua să joace un rol important în viața umană, acela de a potența mai bine ideile, de a face mai pregnante marile adevăruri, în confruntare cu cele mai esențiale adevăruri ale spiritului uman.

Se poate spune că, dacă mâna ascultă de intelect, spiritul se împărtășește doar Creatorului Suprem, dar această dublă dependență nu exclude libertatea acordată creatorului de cultură, sursă de neliniște, dar și fundament al creației umane.

Izvorând în lume sub semnul lumii creștine, literatura română, cultura română în general, este purtătoarea unui nimb religios aparte, care a contribuit la unicitatea imaginilor divinității din literatura română.

Studiind câteva creații, considerate de majoritatea criticilor literari, poezii religioase, am putut să constatăm simplitatea sau familiaritatea cu care poezii se apropie de Dumnezeu. “Mama” poate fi “Sfânta preacurata”, chiar propria mamă, “Tatăl” poate fi însuși Dumnezeu, dar și propriul tată; cu familiaritatea cu care poetul se adresează “Sfintului”, se adresează celor din jurul său, care sunt create ori prea bine, ori prea rău.

Tradiția culturală românească se află reflectată în creațiile lirice, poezii comunică cu Divinitatea foarte natural, asemenea credinței populare, conform căreia Dumnezeu este pretutindeni, este în noi înșine, este peste tot în jurul nostru. Ne aliniem păreri lui Nichifor Crainic, care scria că: “Între limba maternă și sufletul național este atâta intimitate afectivă, câtă aderență este între pielea și carnea corpului... Cuvintele se aseamănă cu craterile vulcanilor; ele cuprind atâta rezonanță adunată din timpul trăit, încât străfundurile veacurilor răsună în ele ca zbuciumul fierbinte din adânc prin gura craterelor... noi românii... suntem popoare bătrâne și popoare tinere în același timp... ce dispun de un fond de vigoare, capabil să reîmprospăteze însăși cultura Europei”².

Românul, întocmai ca omul primitiv, a vrut să înțeleagă misterul existenței, să micșoreze distanța dintre Cer și Pământ; dorința și speranța omului simplu își au suport material în credința în Dumnezeu; prin Maica Domnului mulți creștini caută să se apropie de Dumnezeu, să aspire la apropierea de cer, prin

¹Vera Călin, *Alegoria și esențele*, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 83

²Nichifor Crainic, *Spiritualitatea poeziei românești*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 1998, p.56.

rugăciunile adresate Maicii Domnului credinciosul simte că a urcat o treaptă în aspirația spre Paradis.

Poporul și-o închipuie pe Maica Domnului ca pe o măicuță jelindu-și feciorul. Există chiar anumite variante ale Mioriței în care mama își caută ciobănelul ucis de tovarășii săi, în același fel, poate, cu aceleași vorbe cu care Maica Domnului îl căuta pe Iisus Hristos.

Durerea unei mame, pentru sufletul poporului, este aceeași, fie că este vorba de o umilă țărăncă, fie că este vorba de Împărăteasa Lumii, Maica Domnului.

Am putea spune că lirica românească este poezia care a înțeles simplitatea nobilă a tradiției noastre populare, care prezintă divinul ca pe ceva normal, ce ia parte la viața noastră cea de toate zilele.

LITERATURĂ

POEZIE

George BĂLAN

Crez

Cum se-aprinde-n noi iubirea
Făr' de foc, făr' de chibrite
E precum ne este firea
Și cum ițele-s sortite.

Poți umbla o lume-ntreagă
Și pe nimeni să-ntâlnești,
Iar, de-ți mai rămâne vlagă
Să mai sperii, ba s-o pornești.

De la capăt, înc-o dată
Și-înc-o dată, până când
Binele să-ți vină-n plată
Chiar de-ar fi nu prea curând.

Dacă poți să crezi în oameni
Că sunt buni, când nu-s de-ai tăi
Și cumva observi că semeni
Cu cei buni dar și cei răi,

Sau, când altul se-opintește
Tu o mână de-i întinzi
Făr' s-aștepți cândva răsplata,
Car' de vine, știi s-o prinzi.

Ori când alții te înșală
Nu-i înșeli și tu pe ei,
Dar le pui la îndoială
Crezul tău și-i lași mișei.

Chiar că meriți să se-ntoarcă
Lumea toată împrejuru-ți,
Tu să stai cu fruntea-ți learcă,
Și cu inima să-i cruți.

Tătuța

Să știe toți c-avut-a și bunicul meu
Și zadie, și-obiile și opinci... de gală
Ce îl jenau, da-i făceau fală,
În față, lângă-altar și lângă temeteu.

De prin Crimeia când l-au „liberat”
Desculț făcut-a drumu’ pân-acasă
De nu știu cum de inima-l mai lasă
Pământul să-l iubească ca un disperat.

Apoi luatu-i-au cu japca comuniștii
Toți boii, ba și carul cel din bătătură
De, iarăși, nu-nțeleg de unde-atâta ură
Pe car, când domnii se plimbau cu trenu, ca blatiștii.

Dar i-au lăsat atâtea răsărituri
Pe care toți ca el știut-au să le prindă
De nu-i puteai găsi uitați, cumva, prin tindă
Doară când luna se sfărma încet, în infinituri.

Și-a fost tătuța ultimul din sat
Ce, cum-necum, s-a-nscris în „colectivă”.
Mai bine i-ar fi dată un colac și o colivă
Și-o lumânare-n piept, mai bine i-ar fi dat.

O viață-ntreagă-n grajd s-a hodinit
Să-și simtă vitele cum lângă dânsul suflă.
Vițeei îndârjiți care pe vac-o umflă
Cum ar fi dat și el, de n-ar fi-mbătrînit.

„Hai la tătuța să te țuc!” – îmi zice
Și-mi trece mâinile ușor pe față
Da’ parcă-s brice sau te tai cu ață,
Iar barba e și ea cu pălmile complice.

Vis de ploaie

Va veni o zi ploioasă,
 Curcubeul să-l întindă,
 Să bem vin de Tămâioasă,
 Bucurii să ne cuprindă.

Să mocnească cu săruturi,
 Rătăcind în pantomimă,
 Roi de mâini, plecate fluturi
 Spre o gară anonimă.

Să stropșească pe-nserate
 Veselia și cu gluma,
 Cuvințele presărate
 Să ne-mbete, precum spuma.

Va fi pradă-n ziua- ceea
 Hefaistos, păgân zeu...
 Prometheu va lua Lacteea
 Din ficat de curcubeu...

Tu să legi cu asparagus
 Toate visele agorei,
 Eu griji-voi ca un argus
 Darul zestre a Pandorei.

La fântâna

La fântâna fericirii am venit să mă adap,
 Luciul calm, oglinda firii, să-l sărut, de griji să scap.
 Gura ta surâde-a rouă, dimineața, printre flori,
 Zâmbete plutesc pe apă, se amestecă-n culori.

Ceru-n ochi ți se revarsă, nori-ți sunt pe tâmple-acum,
 Lacrimile-s râuri calde, ce se pregătesc de drum.
 Să mă-mbăt de fericire, să mă-mbăt de vorba ta,
 Izvorăsc doruri nebune, „Flori de colț”, „Nu mă uita”.

Nici mă cheamă, nici mă' ndeamnă, să mă satur, de-oi putea
Apa poți s-o bei din palmă ... Fericirea? ... Vei vedea!
Să mă scald, în râul nunții, să plutesc pe el aș vrea,
Să mă duc, în voia sorții, însetat, cu dragostea.

Licăresc lumini plăpânde, printre pietre de fântâni,
Mușchiul verde le cuprinde, le preface sfârțu-n sâni.
Cumpăna, din nou, s-apeacă și se'nchină spre pământ,
Fură apa cu găleata și promite-un legământ.

Doară dânsa, fericirea, când sătulă e de noi,
Se adapă când cu sete, când cere la nouri ploi.
Bosumflați, stând cam de-oparte, norii, încă, se gândesc
De se-adună și se sfarmă, în fântână poposesc.

PROZĂ SCURTĂ

Flaminia FAUR

Gura lumii

S-a auzit un zvon. Trecea din gură în gură, prin diverse urechi, mai mult sau mai puțin spălate. O biată furnică se transformase în șobolan și apoi în dinozaur cu mai multe capete. Curios fenomen! Nu există o explicație logică. Parcă a izbucnit o epidemie care a contaminat grupuri de oameni. Oare de unde această plăcere maladivă de a bârfi?

Există unii oameni care stau la pândă pentru a afla o simplă noutate. E o distracție, o obsesie, o lipsă de ocupație.... Nu se gândesc la urmări, la vise și speranțe distruse. Se cred centrul Universului, când încep să bavardeze, fără noimă sau sens. Unii sunt conștienți că fac rău, dar nu le pasă. Poate chiar sunt mulțumiți de reacția celor din jur. Întotdeauna ștafeta e preluată și realitatea denaturată. Cât timp? Cred că până ce apare ceva mai interesant.

*

*   *

Totul e ca un vârtej din care o fire lucidă nu înțelege nimic sau pur și simplu refuză să participe. Fugi de praful care îți intră în ochi și de alte resturi ce te izbesc din toate direcțiile. Ți se face greață de minciuni și răutate.

Gura lumii toacă totul mărunț. Disecă orice cuvânt, reacție, gest. Transformă normalul în anormal, albul în roșu, galbenul în albastru. E ca o molimă ce se răspândește în toate direcțiile. Singurele remedii existente sunt: luciditatea, corectitudinea, cinstea, dorința de a afla adevărul și voința.

*

*   *

Te întrebi deseori: cum poate fie oprită „gura lumii”? Din păcate, n-am ajuns la nici o concluzie. E o muncă sisifică, fără nici un rezultat. Te simți istovit și, dacă ai instinct de conservare, întorci spatele, după ce îți spui punctul de vedere, și rămâi – cât de cât – cu conștiința împăcată.

Plictiseală

Privesc cu ochii în gol și nici nu-mi pasă ce văd. Pe lângă urechile mele trec diverse sunete. Nu contează dacă plouă sau ninge. Mă întreb de ce oamenii se grăbesc și se stresează? Vântul bate, pârâurile curg, timpul trece... Și, ce dacă? Nu-mi pasă. Poate să tune și să fulgere, să se rupă norii și să crape pământul, să-mi pice o cărămidă în cap. Sunt atât de plictisită încât nu mai sesizez nimic.

Bucuria e ca o scânteie ce apare din când în când. Trăiești câteva clipe, apoi totul se uniformizează, e liniar și comun. Devine ca un lac, apă stătătoare, verzuie, adâncă în care poți să te îneci liniștit. Mălul te cuprinde și te înăbușe încet. Nu-ți pasă... e un fapt normal în acele momente. Te întrebi ce e certitudinea și în ce sens te îndrepti sau dacă există un sens în adevăratul înțeles al cuvântului.

Ajunși să nu-ți mai pese dacă folosești cuvântul potrivit sau unul care seamănă puțin. Îți rămân doar unele idei fixe, de obicei pesimiste.

Pasivitatea a înlocuit spontaneitatea. Simți că hibernezi continuu. Nu mai ai chef să lupți, te autoconservi, deoarece ți-ai pierdut speranța, încrederea și credința. Lozinca ta devine: „Asta este ”.

*

*   *

Un aspect delicat devin sentimentele. Te întrebi dacă un om sătul de tot și de toate, lipsit de energie vitală, mai poate simți ceva (în adevăratul sens al cuvântului?). Uneori:

„Am ajuns de-atâta nins

Niște oameni de zăpadă”.

Să zicem că nu recurgi la generalizări, că nu susții că toți oamenii sunt la fel. Mi se pare o gândire îngustă. Stai și aștepti într-un mod sinistru. O mică speranță zgribulită se ascunde într-un colț al sufletelului și supraviețuiește. Sunt momente când începe să zburde veselă: ești fericit. Dar, te îndoiești mereu de durata acestui sentiment. Poate e o iluzie, poate dura o zi, un an sau, după o perioadă, îți dai seama că te-ai înșelat. Atunci, pe lângă plictiseală apare și disperarea. Nu se știe dacă mai ai putere să lupți...

Dezamăgire

Ai deschis ochii mari la viață. Ai privit soarele, luna, stelele, florile, pădurile, câmpiile... Multitudinea de culori și diversitatea îți umpleau sufletul de bucurie. Erai curios să afli cât mai multe, să încerci senzații noi. Fiind o persoană inocentă căutai să descoperi doar frumusețea și senzaționalul. Puful de pădărie dus de vânt îți se părea ireal. Natura era incomensurabilă. Fiecare pas și privire aducea ceva nou. Aveai nevoie de ajutorul altora pentru a înțelege briza de vânt, stropul de ploaie, zborul turturelelor...

Treptat, ai crescut. Părinții te protejau tot timpul, dar a venit și timpul să te integrezi în comunitate. Sufletul tău era pur, curat, generos. Ai descoperit jocul... Îți plăcea să împarți totul cu alți copii. Vedeai că unii nu sunt ca și tine, însă inocența ta trecea peste acest aspect. Uitai repede deoarece erai o fire veselă și deschisă. Te bucurai de viață într-un mod copilăresc. Vroiai să vezi doar partea frumoasă a lucrurilor. Simțeai mereu protecția familiei.

În adolescență a apărut marea problemă: sentimentele. Erau nevinovate și puțin superficiale, dar exagerai totul. Hipersensibilitatea te sufoca. Nu prea pricepeai multe și căutai explicații citind cât mai mult și încercând să înțelegi singur. Poate că în acel moment nu reușeai.

Ei, maturitatea te-a cam pocnit în cap. Ai început să diseci firul în patru, exagerând amănuntele. Din cauza firii extremiste vedeai în alb și negru. Când acceptai griul te afundai în această stare și nu-ți mai păsa de ceea ce se întâmplă. Nu mai simțeai bucurie, fericire, era un fel de durere surdă care refuza să izbucnească, o delăsare a propriei persoane.

Totuși, nu ți-ai pierdut încrederea în oameni. Trebuie să mai existe cinste, corectitudine, sentimente adevărate dar, din păcate, ai talentul de a o da cu capul în gard tot timpul. Vezi stele verzi, năucești și nu știi ce să mai crezi. Te apucă dezamăgirea, delăsarea... Simți nevoia să te izolezi, să te închizi într-o cochilie, să nu mai comunici cu nimeni, deoarece îți se pare inutil.

Imagine din Cimitirul "Vesel" din Săpânța
(Maramureș)

Strada din Orașul Cernăuți (2006)

ISSN-1221-5716

<https://biblioteca-digitala.ro>